

Univerzita Karlova
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Katedra občanské výchovy a filozofie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Thanatologie

Tabuizace smrti jako fenomén současné společnosti

Thanatology – taboo of death as the phenomenon of contemporary society

Bc. Iveta Štěpánková

Vedoucí práce: prof. PhDr. Anna Hogenová, CSc.

Studijní program: Učitelství pro střední školy

Studijní obor: N NJ-ZSV

Praha, 2022

Odevzdáním této diplomové práce na téma *Thanatologie – Tabuizace smrti jako fenomén současné společnosti* potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 1. 4. 2022

.....

podpis

Poděkování

Chtěla bych velice poděkovat paní prof. PhDr. Anně Hogenové, CSc. za odborné vedení práce, cenné rady, věcné připomínky, pomoc a vstřícnost při konzultacích a dále za její trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování diplomové práce věnovala.

ABSTRAKT

Diplomová práce s názvem *Thanatologie – Tabuizace smrti jako fenomén současné společnosti* popisuje problematiku poměrně moderní interdisciplinární vědní disciplíny zvané thanatologie v celkovém jejím kontextu. Zaměřuje se na hlubší seznámení s konečností lidského života, smrtí a umíráním, doposud opředené mnoha otázkami a záhadami.

Cílem mé práce je zmapování dnes tabuizovaného tématu smrti, jež současná společnost záměrně vytěsnila a izolovala od života člověka kvůli neutuchajícímu strachu, který tento pojem přináší. Prostřednictvím své práce bych ráda prolomila mlčenlivost s tématem smrti spojenou. Snahou je přiblížení pojmu thanatologie včetně jejího zaměření a dělení. Práce nahlíží na pojetí smrti nejen z pohledu různých vědeckých disciplín, ale i ze strany velkých světových náboženství a jejich specifických pohřebních rituálů a funkcí rituálů jako takových. Rovněž poukazuje na historický diskurs smrti, jenž se od soudobého pojetí zásadně liší. Dále vysvětluje procesy, které se odehrávají v těle zesnulého člověka ihned po jeho smrti. Kromě toho definuje klinickou smrt a stavy s ní spojenou. Předkládá množství odborníků a představitelů z oboru thanatologie, kteří se danou problematikou zabývají včetně významných osobností, jakými byl Sókratés, Jan Amos Komenský, T. G. Masaryk a Jan Patočka.

KLÍČOVÁ SLOVA

Thanatologie, eschatologie, smrt, umírání, sebevražda, klinická smrt, bolest, žal, peklo, ráj, hrob, pohřební rituály, náboženské pojetí smrti, vědecké pojetí smrti, představitelé thanatologie, ztráta blízké osoby, duše, tělo, bůh, posmrtný život, hřích

ABSTRACT

This diploma thesis called *Thanatology – taboo of death as the phenomenon of contemporary society* deals with the problematics of new discipline called thanatology in its broader context. It concentrates on the conclusion of human life, death and dying and concerning mysteries and question arising.

The aim of my thesis is description of the taboo topic of death, which has been intentionally denied and forced out by contemporary society because of terrifying fear connected to this term. Through my thesis, I would like to break the silence connected to this term. The aim is to introduce the term of thanatology itself and thanatology as the discipline of science. The thesis describes the conception of death not only from the point of view of various science disciplines but also from the point of view of major world religions and its specific funeral rituals, including functions of such rituals. This thesis also deals with the historical excursion of death which distinguishes from the contemporary conception. Diploma thesis explains processes that are happening in the human body subsequently after human's death. The emphasis is also put on the clinical death and its consequences. Thesis also introduces various representatives of thanatology as Socrates, John Amos Comenius, T.G. Masaryk and Jan Patočka.

KEYWORDS

Thanatology, eschatology, death, dying, suicide, clinical death, pain, grief, hell, paradise, grave, funeral ritual, religious conception of death, scientific conception of death, representatives of thanatology, loss of close human being, soul, body, God, afterlife, sin

Obsah

Úvod.....	9
1 Thanatologie	12
1.1 Definice	12
1.2 Smrt jako předmět Thanatologie – vědecké vymezení smrti.....	13
1.2.1 Medicínsko-právní vymezení smrti	13
1.2.2 Psychologické vymezení smrti.....	14
1.2.3 Sociologické vymezení smrti	14
1.2.4 Filosofické vymezení smrti	14
1.2.5 Teologické vymezení smrti	15
1.3 Co se odehrává v těle člověka a s jeho myslí v okamžiku smrti	16
1.3.1 Krev, dech a mozkové buňky.....	16
1.3.2 Hormonální funkce.....	17
1.3.3 Svaly i svěrače.....	17
1.3.4 Blednutí těla	17
1.3.5 Rozklad vnitřních orgánů.....	18
1.3.6 Zastavení růstu nehtů a vlasů	18
1.3.7 Rozklad těla	18
1.4 Klinická smrt	19
1.4.1 Historický kontext.....	19
1.4.2 Seznam základních intrapsychických fenoménů jevu NDE	21
2 Dělení Thanatologie	23
2.1 Thanatopsychologie	23
2.1.1 Otevřené povědomí	24
2.1.2 Smíšené povědomí	24
2.1.3 Ne-povědomí.....	24
2.2 Thanatosociologie	25
2.2.1 Zkrocená smrt.....	25
2.2.2 Já smrt	26
2.2.3 Vzdálená, ale přeci hrozící smrt	26
2.2.4 Smrt těch druhých.....	26
2.2.5 Neviditelná smrt	26
2.3 Thanatoandragogika	27

2.4	Thanatopraxe	28
2.5	Thanatohistorie	31
2.5.1	Smrt ochočená/zkrocená	31
2.5.2	Smrt sebe sama	32
2.5.3	Smrt vzdálená i blízká	32
2.5.4	Smrt blízkých	32
2.5.5	Smrt převrácená	33
3	Představitelé dějinného pojetí smrti	35
3.1	Sókratovo pojetí smrti	35
3.2	Komenského pojetí smrti	37
4	Soudobé pojetí smrti	41
5	Představitelé soudobého pojetí smrti	44
5.1	Představitelé thanatologie ve světě	44
5.2	Představitelé thanatologie u nás	46
5.3	Smrt z pohledu T. G. Masaryka	46
5.4	Smrt z pohledu Jana Patočky	50
6	Fenomén smrti z pohledu světových náboženství	54
6.1	Fenomén smrti z pohledu Judaismu	54
6.1.1	Vzkříšení a reinkarnace	54
6.1.2	Umírání a smrt.....	55
6.1.3	Pohřební rituály.....	56
6.2	Smrt z pohledu křesťanství	57
6.2.1	Křesťanská eschatologie.....	58
6.2.2	Smrt jako klíčový bod křesťanského života	59
6.2.3	Pohřební rituály.....	60
6.2.4	Pohřebiště	62
6.2.5	Vzhled hrobů a jejich návštěvy.....	63
6.3	Fenomén smrti z pohledu islámu	64
6.3.1	Islámská eschatologie.....	64
6.3.2	Pojetí islámského ráje	66
6.3.3	Pojetí islámského pekla	69
6.3.4	Umírání a smrt.....	72
6.3.5	Pohřební rituály.....	74

6.4	Fenomén smrti z pohledu hinduismu	74
6.4.1	Umírání a smrt.....	74
6.4.2	Pohřební rituály.....	76
6.4.3	Posmrtný život, koloběh životů, vysvobození	78
6.5	Fenomén smrti z pohledu buddhismu.....	79
6.5.1	Učení o smrti	82
6.5.2	Simulace smrti	84
6.5.3	Umírání a smrt.....	85
6.5.4	Pohřební rituály.....	86
6.5.5	Bönistické pohřební rituály	87
6.5.6	Královské pohřby.....	87
6.5.7	Pohřební rituály tibetského buddhismu	89
7	Pohřební rituály	90
7.1	Biologická funkce pohřebního rituálu	90
7.2	Sociální funkce pohřebního rituálu	91
7.3	Psychologická funkce pohřebního rituálu.....	92
7.4	Kulturní aspekt pohřebního rituálu.....	92
Závěr		93
Seznam použitých informačních zdrojů		96

Úvod

Smrt, jedno slovo, jenž dokáže vyvolat tisíce emocí jako je strach, bolest, smutek a žal. Je pozoruhodné, že se tato čtyři písmena odnepaměti řadila ke stěžejním otázkám lidské existence a doposud jsou pozoruhodným a záhadným fenoménem našeho života.

Prostřednictvím internetu, televize, novin nebo počítačových her se se smrtí pravidelně setkáváme. Slovo smrt se nesčetněkrát objevuje v naší běžné každodenní konverzaci. Používáme jej ve všech možných variantách a dá se aplikovat prakticky na každou situaci všedního dne. Fráze typu: „Vyděsil jsi mě k smrti!“, „Tímhle vtipem jsi to zabil!“, či „Já tě zabiju, uličníku!“ jsou na denním pořádku, a dokonce jsou doprovázené zcela opačnou emocí jakou je smích. Ten ovšem utichne ve chvíli, kdy se nás smrt skutečně dotkne. Vše ztichne. Všude je jen smutek a pláč.

Každý člověk má z něčeho strach, je to zcela lidské a normální, ale bát se smrti, kterou jsme většina z nás na vlastní kůži nepocítily, není to podivné? Smrt je opředena mnoha záhadami a otázkami, které v nás vzbuzuje. Co je vlastně smrt? Proč se jí tak bojíme? Co bude po smrti? Existuje posmrtný život? Tyto a mnoho dalších otázek vyvstane, když se v konverzaci objeví tento pojem složený z pouhých čtyř písmen.

S každou vteřinou nový život začíná a zároveň končí. Už od samého narození stárneme a umíráme. Spoléháme na lékařský pokrok, medicína činí zázraky, lékaři nás zachrání. Právě zmíněný pokrok medicíny a technologií nám zachoval velké množství životů. Zvýšil se průměrný věk a lidé se začali dožívat vyššího věku. Člověk západní kultury si zvykl na komfort moderní medicíny a smrt odsunul do ústraní. Smrt už je většinou pouze otázkou stáří. Pokud nastane dříve, je to pro nás něco ojedinělého a neočekávaného. Medicína se pro nás stala jedinou jistotou. Lékaři jsou v jistém slova smyslu považováni za ty, kdo rozhoduje o životě a smrti. Však právě oni konstatují smrt. Smrt proto považují za svoji prohru či neúspěch. Smrt je prakticky vlastně vždycky něčí chyba.

Současná pandemická situace nás přesvědčila o nesamozřejmosti života. Náhle umírají zcela zdravé děti i mladiství a pro nás je to něco neskutečného. Denně čelíme zprávám o vysokém počtu nakažených a zemřelých. Najednou na nás číhá smrt na každém kroku a my nejsme schopni ji čelit, jelikož byla pro nás doposud tabuizována.

Dříve se člověk rodil a umíral doma, dnes se rodí a umírá v nemocnici. Proč se vnímání smrti oproti minulosti tak razantně změnilo? Proč lidé západní kultury vnímají smrt odlišně než lidé věřící či lidé žijící na východě? Proč je v současnosti smrt člověka omezena pouze do úzkého rodinného kruhu a ne širšího společenství? Proč je téma smrti tabuizováno? Co je klinická smrt? Mohly by nám pomoci výpovědi přeživších ve smíření se smrtí? Tyto a mnoho dalších otázek jsem si pokládala při zpracování své diplomové práce.

Čeho se vlastně bojíme? Nestačilo by pouhé vysvětlení, že smrt je konečností života, která pochopitelně děsí většinu lidí. Je snad potřeba další filosofické bádání? Pokud ovšem dojdeme k tomu, že z ní má obavu jen „většina“ z nás, je hned zřejmé, že věc není vůbec jasná a jednoznačná. Existují zcela protichůdná stanoviska, která lidé ke smrti zaujmají. Na jedné straně jsou tu tací, před nimiž se slovo smrt ani vyslovit nemůže a na druhé ti, kteří si ji ze srdce přejí a jdou ji svérázně naproti. Podle Montaigneho se Cicero smrti bál, Cato si ji vroucně přál a Sókratovi byla zcela lhostejná. Proto není zcela jasné, čeho se konkrétně bojíme. Nakonec se tedy zdá, že tato problematika není vůbec jasná, ale naopak si žádá vyjasnění. Tím pádem se musíme uchýlit k filosofickému tázání, které si zmíněnou výchozí situaci zcela žádá.

Důvod, proč jsem si vybrala tématiku smrti, je prostý. Dotkla se mě smrt. Poprvé se mě blízko dotkla se ztrátou mé milované babičky a dědečka. Skrze hlubokou bolest a vyčerpání při jejich rozloučení a bezmoci, které tyto skutečnosti doprovázely, jsem se smrt snažila zcela ze své mysli vypudit. Nemohla jsem na ni ani pomyslet, aniž by se mě nesevěřelo hrdlo, v očích slzy a v srdci bolest. Zlom nastal ve chvíli, kdy paní profesorka Hogenová měla přednášku na téma bytostného tázání vedoucí k ontologické nouzi. Donutilo mě to přemýšlet. Došlo mi, že musím myšlenky smrti nechat sebou prostoupit a čelit jim. Měla jsem na výběr, buď přijmu konečnost života a smírím se s ní nebo budu žít celý svůj život v obavách a hrůze. Z tohoto důvodu jsem se snažila v rámci své diplomové práce odpovědět na otázky, které mě tížily a samozřejmě, kterým bych se zprvu nejraději vyhnula. Rozhodla jsem se svému strachu postavit a nepropadnout mu. Nemůžeme věřit, že smrt zmizí ve chvíli, kdy o ní přestaneme mluvit.

Při psaní mé diplomové práce jsem se od ostatních setkávala s častými dotazy, proč jsem si vybrala, tak temné a morbidní téma, jako je smrt. K většímu neporozumění došlo ve chvíli, kdy jsem odpověděla, že mi práce přináší jistý klid, pochopení, uvolnění a určitou formu terapie, kterou jsem v tomto okamžiku tak potřebovala. Mlčení o smrti není řešení. Naopak dohání člověka k hrůzostrašným myšlenkám, které nechce nikdo dobrovolně snášet celý život. Postačí, když přijmeme smrt jako součást života a jistotu, která čeká každého z nás. Ano. Není

to zcela pozitivní a příjemné, ale je to realita a naše skutečnost. Snadno se to říká, ale hůř se tento fakt přijímá. Proto bych prostřednictvím své práce velice ráda učinila drobnou osvětu, otevřela tabuizované téma smrti, abychom se jí jednou provždy přestali bát a přijali ji jako součást našeho života.

1 Thanatologie

1.1 Definice

Pojem thanatologie pochází z řeckého jména *Thanatos* dle boha smrtelného spánku a smrti. Původně byl zmíněný pojem definován jako poslední dech, vydechnutí či smrt.¹ Fenomén smrti je považován za nutnou a danou podmínku života. Bývá spojován s tzv. „ošetřováním umírajících“, přičemž nejde pouze o lékařské ošetření, nýbrž o celkovou (tělesnou i duchovní) péči o umírajícího člověka a analýzou průběhu jeho umírání. Jedná se o interdisciplinární vědní obor či nauku, jež se snaží pojmout problematiku smrti a všechny fenomény s ní spojenou. Cílem thanatologie je dosažení holistického přístupu ke smrti, tedy pojetí smrti v jejím celkovém kontextu a nejrůznějších souvislostech. Obor thanatologie pojímá nejen složku medicíny, filosofie, sociologie, psychologie a biologie, ale i teologie a etiky.

2 3 4

Dříve byla tato problematika součástí náboženství, avšak postupem času se vyvinula v nový vědní obor, který se doposud vyvíjí a snaží se o stylizaci pojmů. Vznik thanatologie bývá přičítán druhé světové válce, konkrétněji Spojeným státům americkým, kde se objevila v reakci na atomové bombardování Hirošimy a Nagasaki, jelikož začal vstupovat do popředí silný pocit viny a myšlenka vlastní konečnosti.⁵

Smrt patřila odedávna k velice fascinujícím, ale zároveň děsivým jevům života. Na jednu stranu v nás vzbuzuje mnoho otázek, na druhou se jí snažíme vytěsnit, jako kdyby neexistovala, avšak o to více proniká do našich myšlenek. Lidé se jí bojí, někdo si ji však ze srdce přeje, jaký to paradox.

---

¹ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. Praha: Galén, 2007. ISBN 9788072624713. s.142-145.

² VOKURKA, Martin a Jan HUGO. *Velký lékařský slovník*. Desáté vydání. Praha: Maxdorf, 2015. ISBN 978-80-7345-456-2, s. 1021.

³ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Rub života, líc smrti*. Praha: Orbis, 1975. ISBN 11-107-75. s. 46-56.

⁴ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Spoutaný život*. Praha: Panorama, 1985. ISBN 11-094-85. s. 293 – 314.

⁵ KELNAROVÁ, Jarmila. *Tanatologie v ošetřovatelství*. Littera, 2007. ISBN 978-80-85763-36-2, s. 9.

1.2 Smrt jako předmět Thanatologie – vědecké vymezení smrti

1.2.1 Medicínsko-právní vymezení smrti

Dle české platné legislativy je smrt definována jako *“ nevratná ztráta funkce celého mozku, včetně mozkového kmene, nebo nevratná zástava krevního oběhu [srov. § 2 písm. e) zák. č. 285/2002 Sb., o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů a o změně některých zákonů (transplantační zákon), ve znění pozdějších předpisů. Smrt se ve smyslu § 10 odst. 3 tohoto zákona zjišťuje prokázáním: a) nevratné zástavy krevního oběhu, nebo b) nevratné ztráty funkce celého mozku, včetně mozkového kmene v případech, kdy jsou funkce dýchání nebo krevního oběhu udržovány uměle.“*⁶

Profesorka lékařské etiky definovala fyzickou smrt takto: *„Smrt je individuální zánik organismu, tedy také člověka. V jistém slova smyslu se dá říci, že člověk umírá od narození. Geneze smrti je podmíněna životem a život je umožňován smrtí. Biologové hovoří o programu života, který je střídán smrtí, anebo o programu smrti, k jehož spuštění dojde poté, kdy byl vyčerpán program života.“*⁷

V medicíně se setkáváme s dělením smrti na smrt:

- **Klinickou** = zástava dechu a činnosti srdce
- **Mozkovou** = nevratné poškození mozkových funkcí
- **Sociální** = částečné odumření mozku se zachováním nižší části řídicího oběhu
- **Zdánlivou** = funkce organismu jsou omezeny na minimum, člověk se podobá mrtvému, může nastat v kómatu
- **Náhlou** = rychlá a nenásilná smrt, která nastane do hodiny od prvních příznaků
- **Euthanazie** = záměrné ukončení života nemocného pacienta na jeho vlastní žádost^{8 9}

---

⁶ Zákon č. 285/2002 Sb.: Zákon o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů a o změně některých zákonů (transplantační zákon). *Zákony pro lidi: Sbírka zákonů* [online]. 2002, 2002 [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-285>.

⁷ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. Praha: Galén, 2007. ISBN 9788072624713. s. 89.

⁸ VOKURKA, Martin a Jan HUGO. *Velký lékařský slovník*. Desáté vydání. Praha: Maxdorf, 2015. ISBN 978-80-7345-456-2.

⁹ BYDŽOVSKÝ, Jan. *Akutní stavy v kontextu*. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7254-815-6.

1.2.2 Psychologické vymezení smrti

Dle Carla Gustava Junga je součástí člověka smrt stejně jako život. „*Smrt je nám známa jako naprostý konec. Je to tečka, která bývá často kladena ještě před konec věty a po které následuje už jen vzpomínka nebo následné působení u druhých. Pro dotyčného se však písek v přesýpacích hodinách dosypal; valící se kámen dospěl do klidové polohy. Tváří v tvář takové smrti se nám život stále jeví jako tok, jako chod natažených hodin, jejichž konečný stav klidu je nám pochopitelný. Nejsme dokonce o „toku“ života nikdy přesvědčeni pevněji než v situaci, kdy před našima očima dospěje lidský život ke konci, a nikdy nevyvstává otázka po smyslu a ceně života naléhavěji a palčivěji než v okamžiku, kdy vidíme, jak poslední dech právě opouští dosud živé tělo.*“¹⁰

1.2.3 Sociologické vymezení smrti

Smrt je z pohledu sociologie pojímána z různých aspektů: smrt jako nevyhnutelná nutnost tendenčního charakteru, smrt jako událost jedince ovlivnitelnou společností, smrt jako hledisko, kterým společnost smrt ovlivňuje či smrt jako tzv. přechodový rituál. Sociologie definuje smrt jako „*proces zániku živého organismu, k němuž dochází buď přirozeně, v důsledku uplatnění biol. zákonitostí, nebo v důsledku násilného (jednorázového či pozvolného) zásahu do živého organismu, který nezvratně poškozuje a rozkládá jeho funkce. V přeneseném slova smyslu se pojem s. užívá i pro konec či zánik biol. druhu či kult.-hist. typu (hovoří se o s. civilizace, kultury, polit. systému). S. je jednou ze zákl. mezních situací lidského života.*“¹¹

1.2.4 Filosofické vymezení smrti

Filosofie odjakživa oddělovala smrtelnou a nesmrtelnou část nacházející se v člověku. Smrtelnou částí bylo myšleno tělo, které se zrodilo, a tudíž musí i zemřít. Nesmrtelná část či duše oživovala tělo a se smrtí člověka ho opouští. Epikuros definoval smrt takto: „*Dokud my existujeme, smrt neexistuje. Když ona přijde, my už nejsme.*“ Filosofie se tedy nezaměřuje na

---

¹⁰ JUNG, Carl Gustav. *Člověk a duše* [online]. Praha: Academia, 1995 [cit. 2022-03-17]. ISBN 80-200-0543-9. Dostupné z: <https://adoc.pub/no-title6d90d2bfa11114ba7354510038ad186333500.html>.

¹¹ HAŠKOVCOVÁ, Helena. Smrt. *Sociologická encyklopedie: Velký sociologický slovník* [online]. Praha: Sociologickým ústavem AV ČR, 2017, 1987 [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Smrt>.

neexistenci smrti v biologické nesmrtelnosti, jelikož by to nedávalo žádný smysl. Naopak se snaží nalézt zákony transformace a transmutace, které jsou platné v celém universu. V minulosti tedy otázkou nebylo „mám duši?“ nýbrž „mám tělo?“. Filosofie se nechtěla zaměřovat na to, co je pomíjivé, ale na to, co je věčné. Jak sám pravil Shakespeare: „*odvážný umírá pouze jednou, a zbabělec tisíckrát*“. Řecká mytologie nám předkládá dva bratry, kteří nám osvětlují kratší a delší nepřítomnost duše. Tanatos představuje boha smrti a jeho starší bratr Hypnos boha spánku. Na základě toho je tedy smrt jako dlouhý spánek a spánek jako malá smrt.¹²

1.2.5 Teologické vymezení smrti

V životě člověka mohou nastat různé situace, události a jevy, se kterými se jen na biologickém, psychologickém a sociálním základě nelze jen tak vypořádat, proto člověk vyhledává a touží po přesahu, díky němuž by těmito nezvratným situacím mohl lépe porozumět. Jednou z těchto situací je právě smrt. Smrt nás přesahuje, jelikož ji nejsme schopni pochopit vlastní zkušeností. V tomto okamžiku se zde nabízí důvěra zprostředkované Bible, která dává oporu těm jedincům, kteří v ni věří.

Starý zákon důrazně hovoří o smrtelnosti a pomíjivosti života. Smrt je tedy považována za odplatu za hřích, kterého se člověk dopustil ochutnáním jablka ze zapovězeného stromu. Hřích se tímto skutkem přenesl z našich prapředků na celé lidstvo a tím i smrt, která ho doprovází stejně jako hřích. Tím, že Bůh člověka učinil smrtelným, ho od sebe oddělil pouze dočasně, jelikož se člověk s Bohem setká právě ve smrti a je pak přijat do věčného života po jeho boku. Smrt nebyla jednou ze součástí stvořitelského plánu, vznikla až s výsledkem Božího soudu, když člověk učinil hřích. Smrt tedy z pohledu starého zákona není přirozený aspekt, nýbrž zlo doprovázené utrpením, úzkostí, bolestí či hrůzou.

Nový zákon se snaží přetvořit tento strach ze smrti v důvěru a naději. Dle něho Ježíš Kristus vykoupil lidstvo svou smrtí a tím mu předkládá, aby se smrti nebálo, jelikož on sám prošel smrtí před námi a připravuje nám místo v Božím království. Zde uklidňuje lidskou duši zkušenost, kterou je Ježíš. Písmo hovoří o tom, že člověk nebude sám, čeká na něj Bůh a každý jedinec má svého anděla strážného, který jej v jeho poslední hodině smrti přivede k Bohu. Tělo

---

¹² KROČA, Slavica. Filosofie života a smrti. *Nová Akropolis: Mezinárodní organizace* [online]. 1985 - 2022 [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: <https://www.akropolis.cz/content/filosofie-zivota-smrti>.

umře, ale duše je nesmrtelná. Díky tomu může jedinec navázat kontakt s mrtvými prostřednictvím modlitby a vzpomínkami na ně. Smrt tedy z pohledu nového zákona není jen koncem, ale zároveň i počátkem.¹³

1.3 Co se odehrává v těle člověka a s jeho myslí v okamžiku smrti

Smrt odněpaměti fascinovala lidské pokolení. Procesy, ke kterým dochází v okamžiku smrti jsou jejich nedílnou součástí. Většina z nás si představuje smrt jako okamžik, jenž proběhne jako vteřina. Dle výzkumu Sam Parnia z Weill Cornell Medical Center jde však o mylné tvrzení, jelikož ze studie vyplývá, že smrt trvá podstatně delší časový úsek. Mozek pracuje ještě asi 10 minut po smrti, a dokonce si je vědom své smrti. Dále výzkum dokazuje, že v čase, kdy člověku přestane bít srdce, mozek stále pracuje a on po tuto dobu stále slyší a vnímá. Počátkem umírání je skutečnost, že se srdce zastaví, to ovšem nemůžeme říci, že je člověk mrtvý. Smrt se zpravidla konstatuje třemi biologickými aspekty: „*srdce nebije, není přítomný dech a mozek nevykazuje žádnou aktivitu (pokud zornice zůstávají takzvané dilatované i po dopadu světla, mluví se o absenci aktivity mozkového kmenu).*“^{14 15}

1.3.1 Krev, dech a mozkové buňky

Po posledním úderu srdce začne klesat krevní tlak a krev se pod tlakem gravitace začne hromadit v nejnižších částech těla podle jeho aktuálního rozpoložení. Tento faktor je zcela stěžejní informací pro kriminalisty a pathology, neboť podává zcela jasný důkaz o poloze těla v době smrti. Se srdcem posléze přestanou fungovat i plíce, které dodávali kyslík do mozku a ostatních tkání. Po uplynutí 5 minut začnou odumírat mozkové buňky v důsledku absence kyslíku. Vlivem nashromáždění krve v nejnižších částech těla se může tekutina nahromadit i v pohlavních orgánech a tím pádem překrvená tkáň reaguje erekcí. S těmito případy se setkáváme u poprav oběšením, jelikož při ní bylo tělo ve vertikální poloze. Bývalo taktéž

---

¹³ KŘIVOHLAVÝ, Jaro a Stanislav KACZMARCZYK. *Poslední úsek cesty*. Praha: Návrat domů, 1995. ISBN 80-85495-43-0. s. 86.-90.

¹⁴ VAJSEJTLOVÁ, Barbora. Co se děje s tělem a myslí v okamžiku smrti: vztahy. *Idnes* [online]. Praha: MAFRA, a. s., 2009, 19. října 2009 [cit. 2022-03-17]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/onadnes/vztahy/co-se-deje-s-telem-a-mysli-v-okamziku-smrti.A091016_131159_psychologie_pet.

¹⁵ RŮŽIČKOVÁ, Pavla. Co se děje s lidským tělem 12 hodin po smrti. Věc, o které raději nikdo nemluví. *AAzdřaví: ŽIVOTNÍM STYLEM KU ZDRAVÍ* [online]. 2021, 18. 8. 2021. Dostupné z: <https://www.aazdravi.cz/co-se-deje-s-lidskym-telem-12-hodin-po-smrti-vec-o-ktere-radeji-nikdo-nemluvi/>.

označováno jako *andělské vzrušení*. Mimo erekci docházelo i k ejakulaci, která vznikla uvolněním energie v jistém typu buněk. Čarodějnice byly v dávných dobách obviňovány za sběr spermatu, který údajně používaly k nejrůznějším zakázaným praktikám.

1.3.2 Hormonální funkce

Další na řadě jsou hormony, které jsou řídicím faktorem nejen pocitů, ale celé řady regulací správného tělního fungování. Poté, co přestane fungovat srdce, plíce a mozkové buňky, vypoví i hormony řídící metabolismus či menstruační cyklus.

1.3.3 Svaly i svěrače

Prakticky v okamžiku smrti nastává stav primární ochablosti neboli tzv. relaxaci těla, napětí očních víček se postupně snižuje, čelist se uvolňuje, k tomu se navíc snižuje pevnost kloubů a dalších částí těla, zornice taktéž změní svůj stav. S tím také souvisí povolání svěračů a případná defekace. Od třetí hodiny po smrti začne tělo tuhnout vlivem chemických změn, které probíhají v buňkách těla. Během tohoto časového rozmezí začne nejprve tuhnout krk, oční víčka a čelist jako první. S tlakem plynů souvisí uvolnění svalů, a to zapříčiňuje velikou vzácnost, kterou je tzv. posmrtný porod. Skutečně hovoříme o porodu mrtvého dítěte mrtvou matkou. Jedná se o zcela výjimečnou událost, ovšem pravdivou, doloženou archeologickými důkazy, lékařskými manuály či zápisy inkvizice. Tyto události jsou nám známé už z období středověku pro svoji bizarnost nemohly být nezaznamenány. V současné době jsou zaznamenány dva případy, jeden z roku 2005, který se stal v Německu a druhý z roku 2008 z Panamy.

1.3.4 Blednutí těla

Pallor mortis neboli vyblednutí těla, je dalším faktorem, který nastává po 15-20 minutách po smrti člověka. Je to zapříčiněné krví, která se dostane do žilního systému a tepny posléze zůstanou prázdné. K tomu se navíc, jak je zmíněno výše, krev začne usazovat na spodní části těla. Kromě blednutí dojde i ke ztuhlosti, která je závislá na teplotě prostředí. V případě, že by člověk zemřel na poušti, bude jeho tělo rozpálené jako místní duna. Ztuhlost těla se začne projevovat 1-6 hodin po smrti v plné podobě až po 12-36 hodinách. Posmrtná ztuhlost postihne veškeré lidské svaly, tudíž i hlasivky. Postupem rozkladu se začínají uvnitř těla

shromažďovat plyny, které odcházejí z těla všemi jeho otvory. V případě, že tyto plyny odcházejí přes hlasivky a zvukovou trubici, mohou se z mrtvého těla ozývat velice podivné zvuky připomínající bručení či kvílení.

1.3.5 Rozklad vnitřních orgánů

Dále nastává sekundární fáze ochabnutí těla. Trávicí šťávy vstupují do akce poté, co tkáň ztrácí po smrti odolnost. Začnou být šťávami postupně rozkládány. Následkem rozkladu měkkých tkání začnou střevní bakterie tvořit velké množství hnilobných plynů. Navenek se tento faktor projeví nafukováním pozůstatků zemřelého a někdy i perforaci břišní stěny. Zhruba 20 hodin po smrti jsou bakteriemi napadena játra.

1.3.6 Zastavení růstu nehtů a vlasů

Ukončením produkce hormonů, přestává růst vlasů, nehtů i vousů. Ačkoli se může zdát, že tento jev stále pokračuje, jedná se po pouhý omyl, jelikož se kůže začíná scvrkávat a vytváří dojem růstu. Tato fáze může trvat až dva dny. Tento mýtus růstu vlasů a nehtů vyvrátil americký soudní lékař William Maples.

1.3.7 Rozklad těla

S rozkladem těla nastává i zápach mrtvoly, který bývá spojován s přítomností celé řady hmyzích zástupců, jelikož mrtvola vydává po smrti hnilobně sladký zápach. Díky tomu mohou lékaři zcela s přesností určit čas úmrtí. Některé druhy z řad dvoukřídlého hmyzu například bzučivky a masařky začnou klást vajíčka v podstatě ihned po smrti člověka. Kosti se nerozkládají v takové rychlosti, naopak jim rozklad trvá v řádu desítek let dle prostředí, ve

kterém se nacházejí. Dle důkazů mohou v suchých podmínkách pouště či rašelinném močálu přežít i stovky či tisíce let.^{16 17 18 19}

1.4 Klinická smrt

S definicí smrti jsme se již seznámili, nyní je potřeba si přiblížit pojem *klinická smrt*. Slovo klinický je řeckého původu, znamená lůžko, lehátko a souvisí i se slovním spojením naklánět se.²⁰

Klinická smrt se definuje jako zástava dechu a srdeční činnosti. Stav klinické smrti můžeme určit pomocí lékařské technologie, která určí, že mozek stále funguje, tím pádem nemůže být jedinec prohlášen za mrtvého. Stav klinické smrti je zcela jedinečný. Člověk se díky němu může navrátit zpět do života a zpravidla ho to zcela ovlivní, jelikož byl na samotném rozhraní mezi životem a smrtí. Mnoho jedinců, kteří zažili klinickou smrt, vypovídá, že navždy změnila jejich dosavadní život. V odborné i populárně naučné literatuře se setkáváme s jiným označením než klinické smrti a tím je *zkušenost – zážitek blízkosti smrti* nebo NDE (*Near death experience*). Podle studií se do stavu klinické smrti dostane okolo 20 % lidí.²¹

1.4.1 Historický kontext

V 16. století napsal významný renesanční filosof Michel Montaigne: „Nikdo se nevrátil z míst, kam odešli naši mrtví, ale jsou někteří, jenž zemřeli a od nich se můžeme něco naučit“²² Tuto tezi pronesl na základě závažného úrazu spojeným se závrtnými prožitky

---

¹⁶ PIGULA, Topi. Co přesně se s lidským tělem děje po smrti? Mozek rychle degeneruje, orgány zahltní bakterie: Zajímavosti. *Zoom magazin: iprima* [online]. Praha, 2022, 21.01.2022 [cit. 2022-03-17]. Dostupné z: <https://zoommagazin.iprima.cz/zajimavosti/co-se-s-lidskym-telem-deje-po-smrti>.

¹⁷ ZAHRADNÍČEK, František. Co se odehrává s tělem 12 hodin po smrti. Tabu, o kterém skoro nikdo nechce hovořit: Rady a tipy. *Svět kreativity* [online]. Praha: JJV Group, 2021, 29. června 2021 [cit. 2022-03-17]. Dostupné z: <https://svetkreativity.cz/co-se-odehrava-po-vasi-smrti/>.

¹⁸ FEJKOVÁ, Kateřina. Co se děje po smrti: 7 tělesných pochodů, které probíhají, i když život vyhasne. *Dotyk: multiplatformní magazin* [online]. Praha: VLTAVA LABE MEDIA, 2019, 19. červen 2019, multiplatformní magazin [cit. 2022-03-17]. Dostupné z: <https://www.dotyk.cz/magazin/smrt-zivot-po-zivote-20190619.html>.

¹⁹ KOŘISTOVÁ, Lucie. Co se děje s lidským tělem, když zemřeme? Jak pozná, že je mrtvé a kdo ho sní?. *Zoom magazin: Iprima* [online]. Praha, 2020, 01.01.2020 [cit. 2022-03-17]. Dostupné z: <https://zoommagazin.iprima.cz/zazraky-vedy-techniky/co-se-deje-s-lidskym-telem-kdyz-zemreme-jak-pozna-ze-je-mrtve-kdo-ho-sni>.

²⁰ KUPKA, Martin. KLINICKÁ SMRT JAKOŽTO ZMĚNĚNÝ STAV VĚDOMÍ. *E psychologie: Elektronický časopis ČMPS* [online]. Olomouc: Českomoravská psychologická společnost, 2008, 2008, **2**(3), 11 [cit. 2022-04-08]. ISSN 1802-8853. Dostupné z: <https://e-psycholog.eu/pdf/kupka-ps1.pdf>. s. 30.

²¹ Tamtéž s. 30-31.

²² Tamtéž s. 31.

bezprostředního kontaktu se smrtí. S první seriózní studií se setkáváme až ve 20. století od švýcarského horolezce Heima, který přežil tragický pád v Alpách, při němž zažil mystický zážitek. Posléze začal sbírat pozorování lidí, těch přeživších, kteří prožili něco podobného (vojáci v bitvách, horolezci, rybáři). Heimova studie dokázala, že 95 % případů se v souvislosti se subjektivními prožitky velice podobají bez ohledu na okolnosti, v nichž se udály.

Výpovědi některých přeživších jedinců hovořily takto. „Nejprve se objevilo zrychlení a zesílení mentální aktivity, uvědomění si situace i jasná anticipace vlastní smrti. Následoval prožitek panoramatického přehlednutí dosavadního života a po něm nastupující pocity míru, klidu a vyrovnanosti s mystickými vizemi (hudba, dramatická krajina, setkání s božskými – archetypálními bytostmi, setkání s dříve zemřelými).“²³

S touto problematikou je spojen americký psychiatr Russell Noyesem, jenž ve svých článkách *Zkušenost umírání a Depersonalizace v situacích ohrožení života* zaznamenal děje probíhající v průběhu několika vteřin či minut. Následně je uspořádal do kategorií.

- **Rezistence:** Člověk si uvědomuje ohrožení života zapříčiňující úzkostné a panické prožívání. Na základě toho jedinec aktivně bojuje a snaží se vyváznout z pasivní rezignace. V případě, že se z ohrožení navrátí, zůstává mu na tuto událost nepříjemná panická vzpomínka.

- **Uklidnění:** V případě, že ohrožení trvá déle, obranyschopnost upadá a nastává pocit uklidnění a blaženosti. Jedinec může být v této situaci ke smrti relativně klidně přitahován.

- **Rozštěp jáství:** V tomto případě se jedinec vidí mimo vlastní tělo. Vnímá se jako aktivní a objektivní pozorovatel, jako by se ho smrt přímo netýkala. Může se dostavit panoramatický přehled dosavadního života spojený s velice příjemnými a silnými emocemi. (čas se zastaví, člověk spatřuje „sounáležitost“ s vesmírem, pochopí smysl lidského života, dochází k poznání jakési vyšší dimenze. Pokud je tento proces nezvratný, většinou v tomto stadiu lidé umírají).²⁴

Dále je nutné zmínit zkušenost významného švýcarského psychoterapeuta C. G. Junga, který sám prožil srdeční kolaps, jenž byl posléze nazván jako zkušenost – zážitek

---

²³ KUPKA, Martin. KLINICKÁ SMRT JAKOŽTO ZMĚNĚNÝ STAV VĚDOMÍ. *E psychologie: Elektronický časopis ČMPS* [online]. Olomouc: Českomoravská psychologická společnost, 2008, 2008, 2(3), 11 [cit. 2022-04-08]. ISSN 1802-8853. Dostupné z: <https://e-psycholog.eu/pdf/kupka-ps1.pdf>. s. 32.

²⁴ Tamtéž s. 32.

blízkosti smrti (NDE). Jung tyto stavy popsal jako zcela ohromující a působivé. Touto problematikou se dále zabýval americký lékař Raymond Moody nebo dále E. K. Rossová, K. Ring, W. Atwaterová. Z našich českých autorů šlo o M. Vojtěchovou, V. Fessla, S. Grofa, J. Sigmundovou a další.

1.4.2 Seznam základních intrapsychických fenoménů jevu NDE

Americký lékař Raymond Moody ustanovil retrospektivní fenomény umírajících do čtrnácti kategorií:

- Obtížnost ba až neschopnost popsání zážitku
- Zaslechnutí konstatování smrti z úst zdravotního personálu – vnímání léčebných zákroků (pravdivost je posléze možné doložit z dokumentace zdravotního personálu)
- Pocit klidu a míru – harmonie, blaho
- Střídání různých zvuků – střídají se příjemné a nepříjemné zvuky, přičemž ty nepříjemné jsou častější (hučení, vytí, praskání)
- Cesta tunelem – ocitnutí se ve tmavém úzkém prostoru (komín, roura) popřípadě přechod po městě či louce. Bývá spojován s pocity padání, rotace, propadání se.
- Oproštění se od vlastního těla – *Out of body experience*. Umírající pozoruje své vlastní tělo. Bývá spojováno s pocity lehkosti, odhmotnění. Bývá popisováno jako *Lazarův syndrom*.
- Setkání umírajícího se zemřelými příbuznými či přáteli. Jsou v zastoupení průvodců, které má následovat.
- Fenomén světla – řadí se k nejsilnějším zážitkům. Světlo má zcela oslňující bílou barvu, je možné s ním i „telepaticky“ komunikovat
- Panoramatický přehled celého života od dětství až po současnost
- Hranice – jedinec spatřuje bránu, plot, hranici a vnímá, že její překročení znamená nemožnost návratu
- Návrat – odehrává se ve většině stejnou cestou, tedy pádem tunelem. Je zapříčiněn příkazem „vyšší moci“. Člověk se najednou ocitne ve vlastním těle, bez vzpomínek na návrat.
- Zábrany ve sdělování zážitku – lidé kvůli odsouzení společností za bláznů raději drží své zážitky v tajnosti

- Vliv zážitku na další život – pocit obohacení, sklon k přemýšlivosti, zájem o transcendenci a filosofii, změna dosavadního hodnotového žebříčku
- Nový pohled na smrt – mizí strach ze smrti, naopak bývá spojován s novým začátkem jiné existence.²⁵

K této kategorizaci musíme zdůraznit, že v žádném z případů neproběhly všechny uvedené prvky, ani jediný prvek nebyl obsažen u všech vypovídajících. Jednotlivá stadia navíc nemusí probíhat ve zmíněné chronologii. Jedinci, kteří setrvali ve stavu klinické smrti déle, mívají komplexnější prožitky než ti, kteří byli resuscitováni poměrně rychleji. U některých se nemusíme setkat ani s jedním bodem, jelikož si po oživení na nic nevzpomínají. Klinická smrt je realitou i pro malé děti. Díky těmto dětským výpovědím mohou odborníci zkoumat jedince, kteří nejsou doposud ovlivněni úvahami o životě a smrti ze života dospělých. I dvouleté dítě dokázalo popsat svůj fascinující zážitek. Z výzkumů vyplývá, že 20 % dospělých jedinců má zážitek NDE, u dětí činí tato hodnota 75 %. Dalším rozdílným faktorem mezi dospělými a dětmi je ten, že u dětí nebyly nikdy vzpomínky na NDE nepříjemné, s těmito myšlenkami se setkáváme pouze u dospělých jedinců. Nepříjemné zkušenosti jsou ovšem pouhou anomálií, dle studií se pohybují jen u 7 % případů.

Psycholog Martin Kupka hovoří o klinické smrti takto: *„Lidé, kteří tuto zkušenost prožijí, nepochybují o její realnosti. Jisté je také to, že většina z nás se vyhýbá rozjímání o vlastní smrti a jednáme, jako bychom měli před sebou celou věčnost. Dokud si takto počínáme, můžeme omluvit každý čin myšlenkou, že příště jej zvládneme lépe. Plné uvědomění si vlastní konečnosti hluboce ovlivní náš postoj k sobě samému i k ostatním lidem. Příběhy lidí se zážitkem NDE jsou toho dokladem a navíc tyto příběhy mají nezanedbatelnou intenzitu i pro posluchače (čtenáře).“*²⁶

---

²⁵ KUPKA, Martin. KLINICKÁ SMRT JAKOŽTO ZMĚNĚNÝ STAV VĚDOMÍ. *E psychologie: Elektronický časopis ČMPS* [online]. Olomouc: Českomoravská psychologická společnost, 2008, 2008, **2**(3), 11 [cit. 2022-04-08]. ISSN 1802-8853. Dostupné z: <https://e-psycholog.eu/pdf/kupka-ps1.pdf>. s. 33.

²⁶ Tamtéž s. 39.

2 Dělení Thanatologie

Obor Thanatologie se dále dělí do následujících vědních oborů. Hovoříme o tzv.:

- **Thanatopsychologii** = vliv smrti na prožívání a chování člověka
- **Thanatosociologii** = pohled společnosti na smrt
- **Thanatoandragogice** = socioterapeutická či psychoterapeutická pomoc člověku
- **Thanatopraxi** = věnuje se hygienické péči o zemřelé
- **Thanatohistorii** = historický vývoj postojů společnosti k umírání a smrti v obtížné životní události jakou je smrt

2.1 Thanatopsychologie

Jedním z oborů thanatologie je právě obor thanatopsychologie zastřešující oblast psychologických aspektů smrti. Tento obor vznikl na pomezí psychologie a thanatologie. Za jeho průkopníka bývá považován významný rakouský lékař a psycholog Sigmund Freud se svým dílem *Truchlení a Melancholie*, z něhož vychází veškeré psychiatrické, psychologické či psychoanalytické teorie truchlení.

Předmětem Thanatopsychologie je vliv smrti na chování a prožívání člověka, přičemž si jedinec uvědomuje konečnost života. Dále se zabývá psychikou jedince a způsobem, jakým se vypořádá s umíráním, smrtí a truchlením. Mimo to také zahrnuje samotné povědomí smrti v lidské psychice. V hlavní roli je vlastní prožitek, ovšem ne jenom pozůstalých, ale i umírajícího samotného. Nesmíme opomenout proces a průběh truchlení člověka, který je s thanatopsychologií úzce spojen.

Truchlení, zármutek, smutek a žal je nedílnou součástí prožitků a stavů, které se projevují u pozůstalých ve spojitosti se ztrátou blízké osoby. U některých jedinců se mohou objevovat ve vysoké intenzitě a trvání, u jiných zas méně, u každého jedince probíhají zcela jiným způsobem a formou. Samotný průběh truchlení můžeme vnímat jako určitý zlom v životě, ve kterém si jedinec musí svůj svět vystavět od základů znovu včetně vnitřních hodnot. Jde o jakousi reakci na danou skutečnost, jelikož se předpokládá, že mezi pozůstalým a zemřelým existovalo určité pouto. K této problematice bych ráda zmínila slova francouzského historika Philippa Arièse, který vystihl, že od 20. století jsou „*lidé přesvědčení, že projevy smutku na veřejnosti a také jeho příliš hluboké a příliš dlouhé prožívání v soukromí jsou morbidní. Záchvat pláče je ztotožněn s nervovým záchvatem. Smutek je nemoc. Ten, kdo*

*svůj žal dává najevo, je slaboch. (...) Období smutku už není obdobím mlčení pozůstalého v kruhu úslužných a mnohomluvných lidí, ale obdobím mlčení všech lidí v okolí: telefon nezvoní, lidé se vám vyhýbají. Truchlící je v karanténě.“*²⁷ Z pohledu psychologů by se tento vzor chování mohl chápat jako způsob, jak by se jedinec neměl v žádném případě zachovat k druhým. Psychologové právě naopak zdůrazňují, jak je důležité dávat najevo své emoce, včetně pláče. Je paradoxem, že společnost vnímá žal jako něco morbidního, kdežto pro psychology je morbidní právě jeho potlačování.²⁸

U německého psychologa Arnolda Langenmayra se setkáváme se třemi způsoby povědomí o smrti z hlediska toho, jak se přistupuje k truchlícím a umírajícím.

2.1.1 Otevřené povědomí

V tomto případě je smrt pojímána jako zcela otevřené téma, o kterém na přímo hovoří zdravotnický personál společně s rodinou a umírajícím. Umírající je plně seznámen s blížící se smrtí. Zdravotnický personál informuje rodinu a blízké o možných budoucích skutečnostech, kterým budou muset čelit, aby se na ně patřičně připravili.

2.1.2 Smíšené povědomí

Smíšené povědomí znamená, že všichni jedinci, kteří jsou spjati jakýmkoliv způsobem s umírající osobou, jsou o jeho stavu sice informováni, ale o smrti nemluví. Umírající, rodina i blízcí odmítají přijmout nastalou skutečnost a téma smrti záměrně vytěšňují. Vlivem toho může posléze dojít k psychickým problémům.

2.1.3 Ne-povědomí

Posledním způsobem je ne-povědomí charakteristické zatajováním smrti před umírajícím, jeho rodinou a blízkými. Informace o smrti se pozůstalým dostane, až když nastane. V tomto případě se nemůže rodina na smrt svého blízkého předem připravit, a proto může se smrtí blízkého člověka přijít velice komplikovaná reakce ze strany pozůstalých.^{29 30}

---

²⁷ ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti: Díl 1. - Doba ležících*. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-286-0, s. 340.

²⁸ ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *O posledních věcech člověka*. Praha: Galén, 2014. ISBN 978-80-7492-138-4, s. 20-21.

²⁹ Tamtéž s. 21.

2.2 Thanatosociologie

Thanatosociologii řadíme k dalším hraničním vědním disciplínám spojující smrt se společností. Jejím předmětem je zkoumání a proměna společenského nahlížení na smrt. „*Thanatosociologie tvoří empirické základy a sociologické perspektivy fenoménu smrti a umírání.*“³¹ Cílem této disciplíny je smíření se skutečností, jakou je smrt. Smrt je součástí všech společností, jelikož se jedná o společenský problém. Nemůže ovšem dojít k tomu, že lidé budou zcela nehybně a pasivně čekat na smrt, jelikož by mohlo dojít k tzv. sociální anomii, která představuje rozpad sociálního řádu a morálních a kulturních norem. Jedinec se v tomto případě izoluje od společnosti, dochází k pocitům osamělosti, bezmoci a sociálním konfliktům. Odezvou tohoto roztržitého řádu mohou být i sebevražedné tendence.³²

Na našem území je thanatosociologie ještě v holém zárodku. V zahraničí se s ní můžeme setkat prostřednictvím teoretických sociologů např. u Anthonyho Giddense a Norberta Eliase, ale také v dílech známých sociologů jakými jsou Zygmund Bauman, Ernest Becker či Jane Littlewood. U nás se touto problematikou zabývá například socioložka Olga Nešporová.³³

V díle *Dějiny smrti* od Philippa Arièse je pojem thanatosociologie velice frekventovaný. Právě tento autor vytvořil koncepci týkající se změn v nahlížení na smrt v průběhu umírání z pohledu dějin západních zemí. Svoji koncepci rozčlenil do pěti následujících etap.

2.2.1 Zkrocená smrt

Zkrocená smrt je charakteristická pro jednoduchá tradiční společenství, kde v čele stojí tzv. ritualizování smrti, které slouží jako pomocník při vyrovnání se se smrtí nejen pro pozůstalé, ale i pro celé společenství.

---

³⁰ LANGENMAYR, Arnold. *Trauerbegleitung: Beratung – Therapie – Fortbildung* [online]. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1999 [cit. 2022-02-04]. ISBN 3-525-45851-7. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=Wv_M2cwOI_EC&printsec=copyright&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false, s. 13-14.

³¹ Der Tod ist eine Tatsache, an der kein Mensch vorbei kommt. *Thanato-Sociology* [online]. [cit. 2022-02-04]. Dostupné z: <http://www.thanatosociology.org/index.htm>.

³² ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *O posledních věcech člověka*. Praha: Galén, 2014. ISBN 978-80-7492-138-4, s. 21-23.

³³ PŘIDALOVÁ, Marie. Proč je moderní smrt tabu?. *Sociologický časopis: Czech Sociological Review* [online]. 1998, 1998, 34(3), 347-361 [cit. 2022-02-04]. Dostupné z: doi:10.13060/00380288.1998.34.3.08.

2.2.2 Já smrt

Pojetí Já smrt vzniklo v raném středověku a vzniklo tak nové sebevědomí u některých evropských elit. Došlo tak k velkým změnám ve vztahu ke smrti.

2.2.3 Vzdálená, ale přeci hrozící smrt

V tomto případě se jedná o protipól ke „zkrocené smrti“. Zde panují přírodní síly, které mění dosavadní přístupy ke smrti. K této proměně došlo v 16. a 17. století ruku v ruce s modernizací a racionalizací.

2.2.4 Smrt těch druhých

Na přelomu 18. a 19. století dominuje privatizace rodiny a vzniká tak nová tendence (romantické) sensibility. Smrt je chápána jako krutá skutečnost vyvolávající silné negativní emoce.

2.2.5 Neviditelná smrt

Neviditelná smrt je zcela typická pro moderní společnost 20. století. Lékaři jsou chápáni jako strůjci všeho. Smrt je odtržena od života, je to něco skrytého. Cílem je smrt tabuizovat.³⁴

Zmíněná koncepce Arièse bývá velice kritizována z řad mnoha odborníků, k nimž se řadí německý sociolog a thanatosociolog Norbert Elias. Jeho kritika tkví v zásadě v tom, že Ariès zpracoval svoji koncepci bez konkrétního sociálně kulturního zakotvení dané doby. Dá se říci, že pouze popsal, jak z jeho pohledu probíhalo umírání v jednotlivých dobách. Tímto se však mohl dopustit značných nepřesností a chyb, jelikož chápání smrti a její ritualizace byli úzce spojeny s událostmi konkrétní doby. I přesto však je Ariès řazen k velice vzácným autorům, kteří zpracovali velké množství dobových informací, které se staly vodítkem pro celkové pochopení vnímání smrti v jednotlivých historických etapách lidského života.³⁵

---

³⁴ ARIÈS, Philippe. *Western Attitudes toward DEATH: From the Middle Ages to the Present* [online]. London: A MARION BOYARS BOOK, 1976 [cit. 2022-02-04]. ISBN 0714525510. Dostupné z: https://monoskop.org/images/0/0e/Ari%C3%A9s_Philippe_Western_Attitudes_Toward_Death_1976.pdf. 1-111.

³⁵ ELIAS, Norbert. *The Loneliness of the dying* [online]. New York: The Continuum International Publishing Group, 2001 [cit. 2022-02-05]. ISBN 0-8264-1373-0. Dostupné z: https://monoskop.org/images/f/fc/Elias_Norbert_Loneliness_of_the_Dying_2001.pdf. s. 12-16, 36-37.

Od 60. let 20. století vznikl tzv. moderní sociálně-vědecký diskurs zabývající se smrtí. Smrt se v tomto období řadila k tématům zcela zapomenutým, cílem byla obnova a znovuzачlenění povědomí smrti do života lidí. Sociologové kladli velký důraz na obnovení tohoto tématu, jelikož věřili, že „*smrt individua je nejen nevyhnutelným ale i nezměnitelným předpokladem pro rozvoj druhu a evoluci.*“³⁶ Předpokladem musí být přijetí a potvrzení faktu smrtelnosti člověka. Kromě toho se thanatosociologie snaží vyzdvihnout úlohu rituálů, které jsou nedílnou součástí smrti. Měly by odpovídat nejen potřebám jedince, ale celé společnosti. Pozůstatky rituálů z dávných dob zcela nezmizely, proto je důležité na ně navázat, jelikož zatím neexistují nové rituály, které by splňovaly svůj účel a nepůsobily poněkud nevhodným a nedůstojným dojmem. Z pohledu sociologů zažívají soudobé rituály období krize. Je tedy otázkou, zda se jedná skutečně o krizi, změnu, či budoucí vývoj.³⁷

2.3 Thanatoandragogika

Thanatoandragogika tvoří obor prolínající thanatologii a andragogiku. Můžeme ji definovat jako obor zabývající se socioterapeutickým či psychoterapeutickým vztahem k člověku, který není sám schopen čelit svým problémům. Hlavním záměrem je péče o individuum. Doprovodnou vědou je v tomto případě psychologie, rozdíl panuje v tom, že psychologie zdůrazňuje „*expertní přístup*“, kdežto andragogika zkoumá samotného člověka než jeho diagnózu. Thanatoandragogika je realizována prostřednictvím resocializačních zařízení a poradenských institucí, kde pozůstalý může najít útočiště u andragogů, kteří mu mohou nabídnout pomocnou ruku v oblasti jeho smutku po blízkém zemřelém.³⁸

Socioložka, andragožka a kulturní antropoložka Helena Kubátová rozčlenila andragogiku do tří dimenzí: 1. dimenze edukační, 2. dimenze kulturní, 3. dimenze sociální. Člověk je z pohledu andragogiky vždy zakotven v tzv. lidské situaci, v tomto případě truchlící pozůstalí. Tuto situaci společnost vyčlenila ze svého dohledu. Thanatoandragogika by mohla být jakýmsi průkopníkem ve změně postojů společnosti ke smrti a truchlení.

---

³⁶ FELDMANN, Klaus. *Tod und Gesellschaft: Sozialwissenschaftliche Thanatologie im Überblick* [online]. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2004 [cit. 2022-02-04]. ISBN 978-3-531-14297-5. Dostupné z: <https://books.google.com.ag/books?id=XBcgBgAAQBAJ&printsec=copyright&hl=cs#v=onepage&q&f=false>, s. 17.

³⁷ ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *O posledních věcech člověka*. Praha: Galén, 2014. ISBN 978-80-7492-138-4, s. 22-24.

³⁸ BARTOŇKOVÁ, Hana a Dušan ŠIMEK. *Andragogika: Studijní texty pro distanční vzdělávání* [online]. Olomouc: FF UP, 2002 [cit. 2022-02-05]. ISBN 80-244-0394-3. Dostupné z: <https://docplayer.cz/18535766-Andragogika-studijni-texty-pro-distancni-studium-hana-bartonkova.html>. s. 10-12.

Obor Thanatologie není pouze o zaškolování pracovníků pro oblast péče o pozůstalé, ale také o tvorbě vzdělávacích akcí a dalším vzdělávání profesionálních i dobrovolných pracovníků. V tomto případě se jedná spíše o odbornou přípravu poradců pro pozůstalé uskutečňovanou v rámci celoživotního vzdělávání. Dalším aspektem je samotná práce s pozůstalými, konkrétněji poradenství pro pozůstalé nebo sociální práce. Hlavním záměrem je začlenění klienta do společnosti a pomoci mu v jeho náročné životní situaci.³⁹

Andragog Milan Beneš definuje andragogiku neboli teorii vzdělávání dospělých jako teorii kurikula a jeho psychologických, sociologických předpokladů. Zahrnuje v sobě veškeré potřeby a očekávání všech účastníků, organizací a společností do didaktické roviny. Snaží se vyhledávat kritické a náročné úseky lidského života včetně různých obraných mechanismů s nimi spojenými.⁴⁰

Beneš dále dodává, že pro něj veškerá poradenská činnost spadá do područí andragogické práce. Dle teorií můžeme očekávat, že se andragogika bude stále více prosazovat v oblasti poradenství. Poradce je definován jako odborník napomáhající lidem při různých rozhodnutích nebo při řešení komplikovaných situací. Dle Beneše jde především o didaktické znalosti, schopnosti komunikační, odborné, ale také o diagnostické schopnosti, kterými by správný poradce měl disponovat. Všechny tři následující okruhy otázek andragogického poradenství platí taktéž v oblasti poradenství pro pozůstalé.⁴¹ „*Poradenství se týká třech okruhů otázek:*

- 1. Institucionalizace poradenství.*
- 2. Profesionalizace poradenské práce.*
- 3. Procesualizace poradenské práce čili vlastní průběh poradenské práce.“⁴²*

2.4 Thanatopraxe

Obor thanatopraxe představuje zcela opačný pojem k pojmu thanatologie. Rozdíl tkví v tom, že thanatologie se zabývá naukou o smrti, umírání a pohřbívání v teoretické rovině, kdežto thanatopraxe se odehrává v praktické rovině a s ní související hygienické péči o zemřelé. Hygienická péče o zemřelého je nedílnou součástí přípravy mrtvoly k pohřbu, která

---

³⁹ BENEŠ, Milan. *Úvod do Andragogiky*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-542-6, s.1-5.

⁴⁰ Tamtéž s. 4-5.

⁴¹ Tamtéž s. 29.

⁴² Tamtéž s. 111.

bývá součástí pohřebního ústavu. Mimo to je hlavním cílem zachovat pozůstalým uklidňující obraz, jelikož má tento dojem silný vliv na postoj pozůstalých k umírání a smrti.

V rámci přípravy mrtvoly dochází k těmto úkonům:^{43 44}

- Svléknutí zesnulého
- Důkladná dezinfekce mrtvoly, aby se zabránilo vzniku zápachu a zastavení množení nebezpečných mikroorganismů
- Uzavření tělesných otvorů vatou, aby se zamezilo úniku tělních tekutin
- Uzavření očí (je-li to nutné)
- Zavření úst, aby nedošlo k jejich otevření kvůli uvolněným svalům
- Oblékání zesnulého
- Kosmetické ošetření zesnulého

Dále je důležité si vymezit rozdíl mezi pojmy thanatopraxe a hygienickou péčí o zemřelého. Thanatopraxe představuje specifickou formu hygienické a estetické péče o zemřelého, jelikož cílem thanatopraxe je i krátkodobé uchování mrtvoly. Po smrti člověka se v těle okamžitě rozběhnou procesy rozkladu způsobené mikroorganismy. To způsobí nejen rozklad těla a změnu jeho vzhledu, ale i zápach. Cílem moderního balzamování neboli praktické thanatologie je zpomalení rozkladných procesů a zachování estetických rysů zesnulého. Tato metoda je důležitá v situaci, kdy se chtějí příbuzní rozloučit ze zesnulým v rakvi, před uložením do hrobu. Proces balzamování bývá úkolem praktikujících thanatopraktiků, kteří díky svému vzdělání disponují znalostmi o anatomických základech lidského těla, hygienické péči o mrtvé a technikách balzamování. V rámci balzamace musí být nejprve tělo očištěno a dezinfikováno. Kromě toho musí praktikující thanatopraktik uvolnit *rigor mortis* neboli posmrtnou ztuhlost těla, aby mohl umístit zesnulého do správné polohy pro pozdější uložení do rakve. *Rigor mortis* se uvolní tím způsobem, že thanatopraktik aplikuje cílenou masáž na konkrétní oblast těla, aby uvolnil kontrakci příslušných svalů. Dále je

---

⁴³ Thanatopraxie & Thanatologie: Hygienische Totenversorgung durch Thanatopraktiker: Thanatopraxie. *Bundesverband Deutscher Bestatter e. V.* [online]. Düsseldorf [cit. 2022-03-29]. Dostupné z: <https://www.bestatter.de/wissen/beerdigung-und-bestattung/thanatopraxie/>.

⁴⁴ „Modern Embalming“, was ist das?. *Bestattungs Portal* [online]. Ludwigshafen [cit. 2022-03-29]. Dostupné z: <https://bestattungsportal.biz/waehrend-der-bestattung/thanatologie-thanatopraxie/>.

zahájena výměna tělesných tekutin, které jsou nahrazeny sterilní balzamovací tekutinou pro uchování mrtvoly. K tomu musí být veškeré tělní otvory uzavřeny, aby tekutina neunikla.^{45 46}

Kromě balzamace je i nedílnou součástí thanatopaxe i tzv. rekonstrukce vzhledu zemřelého. V případě, že člověk zemřel při tragické nehodě a viditelně utrpěl vážná zranění, postarají se právě thanatopraktikové o ošetření zranění a rány uzavřou. Cílem je, aby se dosáhlo co nejestetičtějšího a nejdůstojnějšího vzhledu zesnulého. V těchto případech se thanatopraktikům dokládá nedávná fotografie, aby mohli poskytnout co nejautentičtější vzhled zesnulého.^{47 48}

Certifikovaní thanatopraktici mají základní teoretické a praktické znalosti z oblasti vědy, anatomie, patologie, bakteriologie, chemie, dezinfekce, biologie, restorativní rekonstrukce a psychologie. K tomu jsou ve své práci zavázáni přísným dodržováním kodexu cti a etických norem. **Kromě toho se zavazují k dodržováním základních principů své práce:**

- uctivé a důstojné zacházení se zesnulým
- úctě ke všem rasám, náboženstvím a přesvědčením a z nich vyplývajících zvyků a tradic
- ohleduplnost a taktní chování k pozůstalým
- zachování mlčenlivosti všech důvěrných informací
- právo pozůstalých na svobodnou a neovlivněnou volbu pohřebního ústavu, kterému důvěřují
- seriózní a bezchybná práce
- neustálé školení a zdokonalování svých thanatopraktických znalostí a dovedností⁴⁹

---

⁴⁵ Thanatopraxie & Thanatologie: Hygienische Totenversorgung durch Thanatopraktiker: Thanatopraxie. *Bundesverband Deutscher Bestatter e. V.* [online]. Düsseldorf [cit. 2022-03-29]. Dostupné z: <https://www.bestatter.de/wissen/beerdigung-und-bestattung/thanatopraxie/>.

⁴⁶ LENZEN, Fabian. Thanatopraxie. *KLUTH-BESTATTUNGEN* [online]. Berlín [cit. 2022-03-29]. Dostupné z: <https://www.kluth-bestattungen.de/jo/de/thanatopraxie.html>.

⁴⁷ Thanatopraxie & Thanatologie: Hygienische Totenversorgung durch Thanatopraktiker: Thanatopraxie. *Bundesverband Deutscher Bestatter e. V.* [online]. Düsseldorf [cit. 2022-03-29]. Dostupné z: <https://www.bestatter.de/wissen/beerdigung-und-bestattung/thanatopraxie/>.

⁴⁸ WERZ, Stefan. Was ist Thanatopraxie?. *Bestattungsdienst Werz* [online]. Metzingen [cit. 2022-03-29]. Dostupné z: <https://www.bestattungsdienst-werz.de/index.php/leistungen/thanatopraxie>.

⁴⁹ FRIEDRICHSON. EHRENKODEX: Ethische Grundsätze der „geprüften Thanatopraktiker“. *Friedrichson Bestattungen: Trauer braucht vertrauen* [online]. Horb am Neckar [cit. 2022-03-29]. Dostupné z: <https://www.friedrichson-bestattungen.de/de/thanatopraxie/ehrenkodex/>.

2.5 Thanatohistorie

Dějiny smrti, jedno z mála děl francouzského historika Philippa Arièse, nám přináší nejucelenější komplex pojetí smrti z hlediska historického vývoje západoevropské společnosti. Ariès se ve svém díle snažil zprostředkovat vnímání smrti a umírání z hlediska jednotlivých historických etap lidského života. Smrt není záležitostí jednotlivce, ale celé společnosti. Svým bádáním se snažil popsat, jak jednotlivé západní společnosti vnímají fenomén smrti a jak se s ním, v rámci svých rituálů, vypořádají. Ariès své dílo *Dějiny smrti* zmapoval od raného křesťanství až po současnost do pěti modelů, z nichž každý je charakteristický svým osobitým způsobem.⁵⁰

2.5.1 Smrt ochočená/zkrocená

Prvním modelem je smrt ochočená neboli zkrocená zasazená do období 5. až počátku 18. století. V tomto případě se jednalo o tradiční společenství, ve kterém byla smrt veřejnou záležitostí nikoli tedy záležitostí jedince. Smrt se jich dotýkala na každém kroku, setkávali se s ní často, chápali, co znamená, proto se jí tolik nebáli, byla součástí jejich života.

Tradiční společnosti byly odnepaměti charakteristické svými okázalými rituály, jelikož veškeré životní události byly doprovázeny určitými obřady, které pro ně byly samozřejmostí. Lidé si tak postupně vytvářeli různorodé pohřební tradice a zvyky, díky kterým dokázali přijmout smrt i umírání. Truchlení pro ně mělo také zásadní význam a váhu. Dle Arièse představuje ritualizace smrti určitý opak k přírodě, poněvadž lidé neponechali smrt samu sobě, ale vtáhli ji do celého společenství, kde ji v rámci svých zažitých obřadů přetvořili do pěkné tradice. Ariès nám poskytuje i vysvětlení tohoto pojetí smrti. Středověké myšlení bylo totiž úzce spojeno s vírou tedy i s vírou v posmrtný život a vzkříšení těla. Uctívání mučedníků a jejich hrobů bylo součástí jejich tradic. Ke smrti měli lidé v tomto období pevné a úzké vazby, proto pro ně znamenala určitou formu odpočinku, spánku a blaženosti, strach ze smrti v tomto pojetí neexistoval.⁵¹

---

⁵⁰ ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *O posledních věcech člověka*. Praha: Galén, 2014. ISBN 978-80-7492-138-4, s. 24.

⁵¹ Tamtéž s. 25.

2.5.2 Smrt sebe sama

Smrt sebe sama bylo charakteristické pro období mezi 11. a 17. stoletím. Jak již sám název vypovídá je zde značný vliv individualismu. Umírání a smrt vyvolávala v lidech strach a obavy. Chtěli se jí na míle vyhnout. Již v této době vznikla závěť, ve které bylo ústy umírajícího sděleno, jakým způsobem má být naloženo s jeho tělem. Oproti prvnímu modelu zde vidíme nejen přeměnu od společnosti k individualitě, ale také ve smyslu vnímání posmrtného života. Od 11. století panoval tzv. dualismus, který zapříčinil rozdělení duše od těla. Tělo pro ně nemělo takovou váhu, a tudíž se k němu nechovala taková úcta jako k duši. Chudí byli pohřbíváni pouze do společných hrobů, pokud vůbec. Smrt sebe sama se stala charakteristickou pro nový model v pohřebních rituálech, při kterých se začala zakrývat tvář nebožtíka. Tento zvyk se stal prvním signálem pro pozdější strach ze smrti. Strach a panika ovládla celou společnost při pomyšlení na smrt. Je pozoruhodné srovnání změny pojetí smrti v období středověku a renesance. V období středověku byli lidé smrtí uchvázeni, ba přímo posedlí. Příkladem nám může být středověké umění, kde se setkáváme s nesčetnými uměleckými díly spojenými s tematikou smrti. Od počátku renesance až do 17. století se vztah ke smrti zásadně změnil.

2.5.3 Smrt vzdálená i blízká

Od 17. století až do 18. století se setkáváme s pojmem vzdálená i blízká smrt. Novověké myšlení se postupem času stranilo smrti, lidé si k ní vytvořili určitý odstup. Ariès definuje tuto etapu jako *zdivočování* smrti. Lidé smrt zcela neodmítali, pouze ji vyměnili za smrtelnost. Z tohoto důvodu ustoupila smrt do pozadí.

2.5.4 Smrt blízkých

Další etapa lidského života charakteristická tzv. *smrtí blízkých*. Století 18. a 19. bylo doprovázeno značnou individualizací a nesčetnými válkami, ve kterých lidé ztratili spoustu svých blízkých. Citovost mířila k vysoké intenzitě a vyústila v romantismus. Smrt blízkého jedince se stala krutou a zdrcující realitou, k tomu se ovšem přidala i osudná krize v životě člověka. Se vznikem nacionalismu přišlo tzv. sepulkrální umění.⁵² Náhrobky národních hrdinů

disponovaly značnou mírou teatrality, přemrštěností až kýčovitým sentimentalismem. V této době byly vystavěny zcela přírodní a zalesněné hřbitovy, kam zavítalo denně několik jedinců za účelem procházky, tajné schůzky či ticha a klidu. Hřbitov se z odpočinku mrtvých přeměnil v park. Smrt byla pojatá jako něco krásného. Lidé už neměli smrt spojenou se strachem, ale v očekávání něčeho krásného. Toto období pojmenovává Ariès *dobou krásných smrtí*.⁵³

2.5.5 Smrt převrácená

Další pojetí smrti neboli smrt převrácená započala se společenskými změnami, které se udály ve 20. století, kdy došlo k oddělení soukromého a veřejného života. Předchozí pojem krásné smrti se stal protipólem k novému pojetí a to k tzv. smrti převrácené neboli neviditelné. Ariès poukázal na to, že smrt jedince znamenala až do vypuknutí 1. světové války ránu pro celou společnost a změnila tak další dění lidské existence. Ovšem po vypuknutí 1. světové války se vše změnilo, smrt už se společnosti vůbec netýkala a nijak ji neovlivnila. *Pohřeb už společnost nezastaví: smrt jednotlivce už nenaruší její běh. Život ve městě plyne tak, jako by nikdo neumíral*.⁵⁴ V průběhu 2. světové války docházelo k masivnímu umírání. Nebylo možné uskutečnit pohřební rituály, jelikož k umírání docházelo, dle britského antropologa Geoffreyho Gorera, mimo komunitu. Tento převrácený postoj k vnímání smrti se udál během života jedné generace, tedy velice svižným tempem.⁵⁵

Symbolem této epochy se stala institucionalizace a medikalizace. Strůjci smrti se stali lékaři a umírání a vše s tím spojené se oddělilo od rodiny. S rozvojem medicíny se nemocnice staly útočištěm, kde mohou lidé svěřit do opatrovnictví svého blízkého umírajícího. Rodina se tak zbavila odpovědnosti a předala ji v celé její šíři zdravotnickému personálu. Veřejná smrt se stala minulostí a nahradilo ji umírání v nemocnicích. Dříve bylo úmrtí spojené s celou širší rodinou, nyní už je to otázka zcela soukromá a týká se pouze jen úzké rodiny. Feldmann k této skutečnosti dodává „*od poloviny 20. století umírá většina lidí žijících v průmyslových státech v nemocnicích, později také v domovech důchodců a v domech s pečovatelskou službou,*

---

⁵² Sepulkrální architektura pochází z latinského slova sepulcrum tedy hrob. Cílem sepulkrálního umění je připomenutí zesnulé osoby. Jedná se o funerální plastiky, sochy, sousoší, náhrobky či starobylé smírčí kříže. Krajský úřad kraje Vysočina. Sepulkrální a drobná architektura. *Dědictví vysočiny: Architektura* [online]. Jihlava, 2011, 2011 [cit. 2022-02-08]. Dostupné z: https://www.kr-vysocina.cz/assets/File.ashx?id_org=450008&id_dokumenty=4036370.

⁵³ ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *O posledních věcech člověka*. Praha: Galén, 2014. ISBN 978-80-7492-138-4, s. 26.

⁵⁴ ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti: Díl 1. - Doba ležících*. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-286-0, s. 318.

⁵⁵ ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *O posledních věcech člověka*. Praha: Galén, 2014. ISBN 978-80-7492-138-4, s. 26

*přestože to není jejich přáním“*⁵⁶ Veškerou péči o umírající převzali odborníci, profesionálové, mluvíme o tzv. profesionalizaci smrti, která už s péčí ze strany rodiny nepočítá. V moderní společnosti je zármutek spojený se ztrátou blízké osoby pouhou slabostí. Rituály přestaly mít svůj větší smysl a váhu, společnost je tedy záměrně odsunula do pozadí, už pro ni nejsou součástí života.⁵⁷

V opozici s Arièsem stojí sociolog Norbert Elias, který silně vytýká Arièsovi jeho značné historické zidealizování smrti, které líčí velice idylicky až romanticky. Svoji tezi vysvětluje na příkladu, jakým byl středověk. Dle něj se jednalo o dobu plnou morových epidemií a válek, život jedince byl tak podstatně kratší a divoký oproti tomu dnešnímu. Smrt číhala na člověka na každém rohu, byla nenadálá a velice bolestivá. Elias si stojí výhradně za tím, že v tomto období se lidé skutečně s úctou k mrtvým nechovali, ba naopak. Existuje ovšem také synchronní názor, jenž oba odborníci zastávají, umírání je v současné době skutečně osamělé, smrt už zcela vymizela z naší řeči a veřejného prostoru. Navzdory Eliasovy kritiky sám také uznává, že Ariès vytvořil zcela ojedinělé dílo, jež nám přináší velké množství vzácných informací, díky nimž můžeme pochopit pojetí smrti z jednotlivých historických období.⁵⁸

---

⁵⁶ FELDMANN, Klaus. *Tod und Gesellschaft: Sozialwissenschaftliche Thanatologie im Überblick* [online]. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2004 [cit. 2022-02-04]. ISBN 978-3-531-14297-5. Dostupné z: <https://books.google.com.ag/books?id=XBcgBgAAQBAJ&printsec=copyright&hl=cs#v=onepage&q&f=false>, s. 162.

⁵⁷ ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *O posledních věcech člověka*. Praha: Galén, 2014. ISBN 978-80-7492-138-4, s. 26-27.

⁵⁸ Tamtéž s. 27.

3 Představitelé dějinného pojetí smrti

3.1 Sókratovo pojetí smrti

Dle Sókrata se člověk nesmí usmrtit do té doby, dokud o tom Bůh sám nerozhodne, jelikož jsme jeho služebníci. Domníval se, že po smrti čeká na dobré lidi něco lepšího než na ty zlé. Jedinec, který se dle něj oddal filosofii, po celý svůj život nepociťuje žádný strach ze smrti, ba naopak je plný očekávání, že se mu po smrti dostane odměna v podobě dobra. Filosof se neustále zamýšlí nad smrtí, je to v podstatě jeho denní chleba. Pokud se tedy smrt sama dostaví, nemůže ho už zaskočit. Smrt představuje jediný klíč, díky kterému může člověk poznat pravdu. Dřív, než se smrtí se k ní člověk nemůže dostat, protože je jeho duše pevně svázaná s tělem, které mu neustále staví do cesty samé překážky kvůli jeho výživě. Mimo výživu nás může omezovat skrze všelijaké nemoci, lásku či žádosti, proto k nám nepronikne jediná myšlenka a naše cesta ke jsoucnu není možná. Ačkoli se snažíme alespoň na chvíli se oprostít od těla, je nám neustále v patách, rozptyluje nás a maří nám cestu k pravdě. Odpovědí může být skutečně jediné smrt. Tělo je pro duši vězením. Smrtí se tedy rozumí osvobození se ze spárů těla. Pro filosofa je smrt nejméně děsivá, poněvadž se na ní připravuje celý život. Jedině on ví, že smrt je jeho jediná naděje, díky které dosáhne toho, po čem celý život touží, tedy pravdy. Ten, kdo se ocitne v Hádu nezasvěcen a neočištěn je odsouzen ležet v bahně, kdežto zasvěcený tedy pravý filosof bude žít s Bohy. Sókratés dále vysvětluje Simmiově a Kebétovi, že není důvod se smrti obávat, jelikož právě na onom světě jedinec nalezne nejenom dobré přátele, ale i pány, jak tomu bylo v jeho pozemském životě.

Život je opakem smrti a smrt je opakem života a společně vytváří kruh, který se uskutečňuje tzv. dvojím vznikáním. Z mrtvého vzniká živé a ze živého mrtvé. Duše po smrti směřují do Hádu, kde opět vznikají, protože jsou nesmrtelné. Důkazem nám může být, že opačné vzniká z opačného. Když se kupříkladu něco zvětšuje, je logické, že dříve to jest bylo malé nebo naopak, co se zmenšuje, bylo v počátku větší. Tento soud je možné potvrdit jednoduchým poznatkem. Kdyby právě jedna věc nebyla vyvážena druhou a netvořily by společně kruh, dospělo by vše do téhož stavu, a tudíž by nemohlo dospět k dalšímu vznikání. Vždyť všemu, čemu by byl dán život zemřelo, zůstalo mrtvé a už se neoživilo, bylo by vše mrtvé a nic by nežilo.⁵⁹

---

⁵⁹ Platón. *Faidón*. Čtvrté opravené vydání. Praha: Oikoymenh, 1993. ISBN 80-85241-36-0, s. 1-28.

Duše je něco neviditelného, je nejpodobnější něčemu božskému, je nesmrtelná, rozumová a jednoduchá oproti tělu, jež je považováno za viditelné, lidské, smrtelné a nerozumné. Když člověk zemře, stane se jeho viditelná složka, tedy tělo mrtvolou, jež následně projde procesem rozkladu a rozpadu ovšem ne v okamžiku ale po delší čas. Duše se ovšem naopak díky smrti už nezatěžuje tělem, směřuje jako něco neviditelného a čistého k dobrému a rozumnému Bohu. Jedině na onom světě, ve světě Háda, se setkává s něčím sobě podobným, s něčím taktéž neviditelným a božským jako je ona sama. Duše je tedy zbavena veškerého lidského zla jako je strach, nerozumnost či bloudění, naopak se jí dostává blaženosti.⁶⁰

Vedle čistých duší existují i duše poskvrněné a nečisté, které opouští lidskou podstatu po smrti. Právě tyto duše jsou definovány jako nečisté z toho důvodu, že byly v neustálém spojení s tělem, o které pečovaly. Pravdivé pro ně bylo jen to tělesné, všemu neviditelnému a rozumovému se vyhýbaly a vytvořily si k tomu nejen odpor, ale i strach. Tělesná zátěž táhne duši zpět do místa viditelného strachem, tedy směrem ze světa Hádovy říše. Právě kvůli tomuto neopustí duše tělo bez poskvrnny, nýbrž bude tělesností prostoupena, jelikož s ní během života srostla. Nečisté duše tak stihne krutý trest, jejich údělem je bloudit jako přízrak mezi pomníky a hroby. Takovéto duše jsou nazývány duší zlých lidí, které jsou tímto osudem trestány za jejich pozemský život. Sókratés uvádí příklad: „*Například ti, kteří hověli labužnictví a chlípnosti a pijáctví a nedovedli se toho vystříhat, ti na sebe berou pravděpodobně podobu oslů a takových zvířat.*“⁶¹ Kébes k tomu dodává: „*A ti, kteří si nade všecko hleděli nespravedlnosti a tyranství a hrabivosti, podobu vlků a jestřábů a supů.*“⁶² Lidé, kteří se řídili lidskou a občanskou cností, tedy spravedlností a uměřeností, avšak bez činnosti rozumu či filosofie se stanou krotkými a umírněnými tvory jako jsou včely, vosy nebo mravenci. Do rodu bohů dospějí pouze milovníci vědění, filosofové. Jedině filosofové se zdržují tělesných žádostí, jsou si vědomi, že filosofie přijímá spoutanost duše s jejich tělem, proto se ji snaží vyprostit z okovů těla, klamných smyslů, snaží se, aby duše dospěla k přesvědčení, že věřit může pouze sobě. Cílem je oproštění se od slastí, strachu a žádostí, neboť každý z těchto prvků disponuje jakýmsi hřebem, který se přitlouká svým přičiněním k tělu, a tak se stává více a více tělesným a s tělem spoutaným.⁶³

---

⁶⁰ Platón. *Faidón*. Čtvrté opravené vydání. Praha: Oikoymenh, 1993. ISBN 80-85241-36-0, s. 29-32.

⁶¹ Tamtéž s. 33.

⁶² Tamtéž s. 33.

⁶³ Tamtéž s. 36-62.

Poté co lidé zesnou, odeberou se na ono místo v doprovodu svého daimóna⁶⁴, kde stanou před soudem nejen ti, kteří prožili život ve zbožnosti a kráse, ale i ti, kteří žili ve zlu. Pro spořádané jedince vede cesta k řece Acheront, dále lodí k jezeru. Tam se jim dostane očištění od zlých hříchů formou trpění trestů za svá provinění, ale také zasloužených odměn, podle svých dobrých skutků. Pokud někdo za svého života spáchal závažné činy jako svatokrádež či vraždu jsou odsouzeni do Tartaru, odkud už není cesty zpět. Méně závažnější činy, kterých se dopustili lidé například, když v zápalu hněvu způsobili násilí na své matce či otci, jsou po roce z Tartaru vyvrženi vlnou do řeky Pyriflegethont. Dále jsou unášeni proudem až k jezeru Acherontskému. Zde se setkávají s těmi, na nichž se dopustili nějaké nepravosti, smrti, násilí, či obdobných nekalých skutků. Snaží se je přemluvit, aby jim odpustili a přijali je k sobě. V případě, že se jim to podaří, je jejich trápení u konce. Pokud se jim to nepovede, jsou opět uvrženi do Tartaru. Tento koloběh přetrvává do té doby, dokud jim ukřivdění neodpustí, jak určili soudci. Jiný osud čeká ty dobré, kteří prožili život zbožný. Ti se naopak dostávají směrem vzhůru do čistého obydlí na zemi. Nejkrásnější osud čeká filosofy, mají ještě krásnější obydlí, a dokonce žijí bez okovů svých těl, které jim byly takovou přítěží.⁶⁵

3.2 Komenského pojetí smrti

Slovy Jana Amose Komenského jsou nemoci, bolesti a těžkosti života předzvěstí smrti. Smrt zastupuje roli vražedníka, kata a pekelného vrátného. V její přítomnosti je člověk spoután, bledne, krátí se mu dech a zastaví se mu srdce. Přináší člověka k Božímu soudu. Se smrtí nastává konec světa, rozum ochabuje, vnímání i paměť se zatemní, tělo se třese. Smrt přináší člověka k Božímu soudu, kde ďábel v postu žalobce předkládá seznam hříchů člověka. Komenský ve spojitosti s Božím soudem zdůrazňuje myšlenku, jak je důležité pamatovat za života i na smrt. Tvrdí, že je veliká chyba, když člověk během života dává větší péči svému tělu než Bohu. Dle Komenského by se měl v rámci své přípravy na osudnou hodinu věnovat spíše čtení Písma, naslouchání Božímu slovu, půstu a přijímání svátostí, nežli hrám, rozkoším a potěšením. K čemu je člověku po smrti pýcha a rozkoše, když nemá čisté svědomí. *„Tělo je uloženo do země a tak jsou kladeni mrtví k mrtvým. Tak umírá člověk, který si dělal ze země ráj, z břicha Boha a ze svých rozkoší zákon. Dokud se mu vedlo dobře, nedbal na Boha. Teď on*

---

⁶⁴ Daimón = řec. božstvo, prostředník mezi bohy a lidmi, božská moc.

⁶⁵ Platón. *Faidón*. Čtvrté opravené vydání. Praha: Oikymenh, 1993. ISBN 80-85241-36-0, s. 63-88.

nedbá na člověka v jeho trápení, ale dovolí satanu, aby nad ním vládl. A tak hrob přijímá tělo a satan duši.“^{66 67}

Komenský zásadně odlišuje osud duše bezbožné a věřící. Bezbožná duše je odsouzená k Božímu hněvu a věčnému ohni. Ihned po smrti opustí bezbožná duše tělo a stane před soudcem živých i mrtvých Ježíšem Kristem. Ačkoli udělí rozsudek Ježíš Kristus, nemůže duše vstoupit do nebe. Čeká ji tmavý žalář, kde je uvězněna do soudného dne, než Kristus vyřkne ortel. Až se tak stane, bude duše součástí pekla plného ohně, síry a smůly, kde se nemůže hnout a nikdy uniknout. Všichni odsouzení pak budou vhozeni do ohnivého jezera, kde je pouze křik, pláč a skřípění zubů, žádné slitování. K tomu ztratí zrak, sluch, čich, chuť, a tak to bude navěky.

Pravý opak zažívá člověk s Bohem smířený. Ten je jedině šťastný v životě, ve smrti i po smrti. Člověk, jenž se narodil v církvi je obraz Boží, proto mu jsou hříchy odpuštěny Kristovou zásluhou. Je uchráněn otroctví satana a stane se bratrem Pána Ježíše Krista a dědicem nebeského království. Tento člověk je však také trestán za nepravosti, ovšem mírně. Každé zlořečení změní v požehnání a životní trápení včetně smrti změní v zisk.⁶⁸

Smrt Božího dítěte je vnímána jako posel boží, který volá a zve domů. Jeho domovem jsou totiž nebesa. Pojetí smrti je zde odpočinkem od práce. Čím slabší je tělo, tím silnější je duch. S hodinou smrti nastává odevzdání se nebeskému otci. Poté přicházejí andělé a odnesou věřící duši do Abrahamova lůna v nebesích. Tělo je následně uloženo do země, kde čeká na den vzkříšení. Těla zbožných budou po vzkříšení vybavena čtyřmi nadpřirozenými vlastnostmi:

- **moc a síla** = budou zbaveni nemocí a slabosti
- **nepomíjitelnost** = bez znalosti smrti a trápení
- **sláva a krása** = budou zářit jako hvězdy
- **hbitost vzkříšených** = budou zbaveny tíže a hmoty a budou se vznášet po boku Boha⁶⁹

V případě, že se ke zbožnému křesťanu blíží smrt, má jedinec vyhledat svého správce, kterému by svěřil svoje hříchy a lítost, aby mohl dojít ke smíření s Bohem. „*Bude-li však mít*

---

⁶⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Praxis pietatis: čili Jak se cvičit v pravé zbožnosti* [online]. Praha: Kalich, 1992 [cit. 2022-03-28]. ISBN 80-7072-988-0. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:09f5baa0-bb59-11e4-9541-005056827e51?page=uuid:f610d0e0-c398-11e4-ba2b-5ef3fc9bb22f>. s. 16.

⁶⁷ Tamtéž s. 15-16.

⁶⁸ Tamtéž s. 18-19.

⁶⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Praxis pietatis: čili Jak se cvičit v pravé zbožnosti* [online]. Praha: Kalich, 1992 [cit. 2022-03-28]. ISBN 80-7072-988-0. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:09f5baa0-bb59-11e4-9541-005056827e51?page=uuid:f610d0e0-c398-11e4-ba2b-5ef3fc9bb22f>. s. 19-25.

*tlumočníka, který by jeho jménem sdělil Bohu, že ho napravil, pak se nad ním Bůh smiluje“.*⁷⁰ Podmínkou je však lítost nad hříchy, pokud tak člověk neučiní, nebe se pro něj uzavře. Člověk, který cítí na blízku svou smrt se má místo strachu a obav naopak radovat, že konečně nastal den, na který čekal celý život.⁷¹

Jan Amos Komenský dále předkládá člověku rady, kterými se má během svého života řídit. Jedním z bodů je myšlenka, že cesta k nebi je zbožný křesťanský život a smrt sama. Při setkání dvou starých nepřátel, smrti a života dojde tělo k odpočinku a duše k životu. Smrt je tedy pouhé zborcení těla. Podle Komenského existuje dvojí smrt. Ta první je obvyklá, druhá je věčná. První pojetí smrti je spojeno s hrobem, kde člověk nic necítí, to druhé je spojené s peklem a bolestí. Komenský říká, že ani druhá smrt nemá být spojována se strachem, jelikož duši zbaví utrpení Bůh vzkříšením. Další jeho myšlenkou je přesvědčení, že Bůh nestvořil smrt, smrt je naopak dílem člověka, jelikož společně s jeho hříchem vznikla i smrt. Prostřednictvím našeho hříchu se smrt stala největším nepřítelem, Bůh ji však svým milosrdenstvím a dobrotou přetvořil na našeho přítele. Stejně jak porodní bába nás přijímá do života, tak andělé přivádí po smrti člověka jeho duši do nebeského království.⁷²

*„Nezáleží na tom, že moje tělo bude položeno do hrobu, když vím, že jistým časem bude oslaveno a že moje duše po opuštění těla dojde věčnému odpočinku a radosti. Nic nevádí, že moji přátelé a nemocní stojí okolo mého lože v pláči a nářku, jen když se má duše raduje a vidí Boží tvář, objata svým Spasitelem“.*⁷³ Hrůzostrašná je ovšem myšlenka, že tělo po smrti spočine v hrobě, kde podlehne rozkladu. Nemůžeme této myšlence podlehnout, nevádí, že tělo dospěje ke zničení, poněvadž nezničitelná duše se bude radovat. Člověk v sobě nosí nebe i zemi, proto se po své smrti tělo navrátí do země a duše do nebe. Na základě této Komenského myšlenky není žádný důvod se bát smrti. Smrt je hrozná jen pro ty, kteří nemají čisté svědomí a nečiní pokání. „V hrobě není nic kromě odpočinku.“⁷⁴ Komenský uvádí příklad na celodenní práci, po které si člověk rád odpočine, pořádně se prospí a může se pak vrátit opět do práce. Proč se tedy bát věčného odpočinku?⁷⁵

---

⁷⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Praxis pietatis: čili Jak se cvičit v pravé zbožnosti* [online]. Praha: Kalich, 1992 [cit. 2022-03-28]. ISBN 80-7072-988-0. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:09f5baa0-bb59-11e4-9541-005056827e51?page=uuid:f610d0e0-c398-11e4-ba2b-5ef3fc9bb22f>. s.125.

⁷¹ Tamtéž s. 125-128.

⁷² Tamtéž s. 164-165.

⁷³ Tamtéž s. 165.

⁷⁴ Tamtéž s. 166.

⁷⁵ Tamtéž s. 166-167.

„Hrozíš se slova smrt? Přestal by ses bát, kdybys ji nazval snem?“⁷⁶ Stejně jak Bůh uvedl Adama do stavu spánku, aby mu učinil pomocnici, tak stejně uvede Bůh na tělo sen, rozloučení taktéž nazvané smrt, aby naši duši přijal jako svoji choť. „Jak příjemná je smrt unavenému poutníkovi, který zde měl jen starost a práci! Člověk, který na ni často hledí a myslí, se jí neleká. Je žádaná těmi, kdo ji znají a vědí, odkud přichází a kam jde. Člověk spojený jen s pozemskými věcmi se skrývá za ubohými stíny tohoto života a nechce jít za ní do života lepšího. Kdo umí moudře hledět na tento život, jistě si s prorokem Jonášem vyvolí smrt a řekne: „Lépe abych umřel, než abych žil“ (Jon 4,3)“.^{77 78}

---

⁷⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos. Praxis pietatis: čili Jak se cvičit v pravé zbožnosti [online]. Praha: Kalich, 1992 [cit. 2022-03-28]. ISBN 80-7072-988-0. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:09f5baa0-bb59-11e4-9541-005056827e51?page=uuid:f610d0e0-c398-11e4-ba2b-5ef3fc9bb22f>. s. 167.

⁷⁷ Tamtéž s. 168.

⁷⁸ Tamtéž s. 167-178.

4 Soudobé pojetí smrti

Jak praví Sylogismus „Všichni lidé jsou smrtelní“ a právě proto bude každý jedinec čelit smrti, nejen té své, popřípadě svých blízkých či pacientů a klientů. Můžeme snad říci, že jsme na tuto skutečnost připraveni. Dokážeme přijmout tuto krutou realitu? Jak se zachováme, až to nastane? Kdo nás podrží, až to nastane? Tyto otázky a mnoho dalších nás napadají ve spojitosti se smrtí. Jedná se o otázky, které netíží jenom smrtelníky a lajky, snaží se na ně odpovídat i odborníci různých oborů, každý ze svého úhlu pohledu, a právě spojením tohoto různorodého nazírání vznikla Thanatologie.

Institucionalizace smrti se stala klíčovým pojmem v přístupu ke smrti 20. a 21. století. Tento pojem si můžeme vysvětlit ve formě přesunutí smrti do institucí (nemocnice, hospic). Česká bioložka, filosofka a profesorka lékařské etiky Helena Haškovcová vnímá současné pojetí smrti jako tzv. medicinalizaci resp. medikalizaci smrti, neboť je brána převážně v medicínském hledisku. S pojmem medikalizace přišla Jane Littlewood, která poukázala na fakt, že se umírání a smrt přesunula do institucí a tím pádem došlo k opomenutí role komunity. Vlivem toho se umírající stávají pouhým objektem v rukou cizích lidí, kteří ho doprovázejí a podporují během léčby až k samotné smrti. K této problematice dodává Allan Kellehear, sociolog medicíny a veřejného zdraví, že se smrt pro umírající stala z dříve osvobozující cesty na onen svět hrůznou cestou konce života. Lékaři jsou v jistém slova smyslu považováni za ty, kdo rozhoduje nad životem a smrtí. Však právě oni konstatují smrt. Smrt proto považují za svoji prohru či neúspěch. V medicíně se můžeme dočíst, že existuje jakési dělení smrti na dobrou neboli „šťastnou smrt“ a „špatnou smrt“. Jak uvádí sociologové Glaser a Strauss je „*acceptable style of facing death*“ takový způsob umírání, kdy jedinec umře ve spánku nebo s pomocí utišujících léků, aniž by trpěl či ho tížily myšlenky na smrt. Právým opakem je „*embarrassingly graceless dying*“, tedy smrt spojená s bolestmi a neustálými myšlenkami na smrt. Tento způsob je definován jako nežádoucí a nehumánní.⁷⁹

Medikalizace smrti není tedy výsledkem ničeho jiného, nežli stále rostoucí prestiže zdravotní péče a sekularizace společnosti. Kulturní a jiné souvislosti umírání se zcela opomíjejí, společnost je záměrně vytěsnila. Německý filosof a sociolog Norbert Elias přichází s tzv. dvojitým vytěsněním smrti (individuální a sociální). V případě individuálního vytěsnění člověk odmítá

---

⁷⁹ ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *O posledních věcech člověka*. Praha: Galén, 2014. ISBN 978-80-7492-138-4, s. 19-20.

jakékoliv teze týkající se smrti ať už ve spojitosti své či někoho jiného z prostého důvodu a tím je strach. Sociální vytěsnění bývá spojováno s nepatřičným vyjádřením soucitu v kontaktu s pozůstalými či umírajícími samotnými. Postupem času se rituály spojené s umíráním stávají stále více prázdnými, formálními a bezsmyslnými. Smrt pociťujeme jako něco přirozeného pouze v souvislosti s lidmi vysokého věku, poněvadž v rozvinutých společnostech ničivé a nebezpečné faktory smrti jako jsou války, nepokoje, hladomory či násilí postupně vymizely. Smrt byla institucionalizována a spjatá výhradně s lékařskou kontrolou. Jakékoliv jiné ukončení života, nežli ve vysokém věku je považováno za zcela nepřirozené, předčasné a náhlé, i bez zřetele náhlého patologického procesu tzv. infaustního onemocnění.⁸⁰ Smrt se jakoby oddělila od života, život už není darem, ale samozřejmostí. Profesorka Helena Haškovcová píše: „*nesamozřejmost života byla vystřídána nesamozřejmostí smrtí*“.⁸¹ Vlivem institucionalizace smrti a pod lékařskou kontrolou se tedy začalo nahlížet na smrt jako na něco vzdáleného a nacházejícího se v daleké budoucnosti. Ruku v ruce s institucionalizací došlo také k dekontextualizaci a depersonalizaci. Paradoxem však je, že smrt je téma, které se nás bezprostředně každým dnem dotýká, ať už prostřednictvím internetu, televize, novin nebo počítačových her. Kvůli tomuto pojetí společnosti se stali lékaři ve spolupráci s novináři a bez vlastního přičinění novodobými reprezentanty a posly smrti.⁸²

Sociolog Ivo Možný osvětluje danou skutečnost slovy: „*smrt už není členem rodiny, byla odsunuta kamsi na okraj*.“⁸³ Lidé dříve umírali především v domácím prostředí a v mnohem mladším věku, než je tomu dnes. Tímto odsunutím se zhoršilo vyrovnání se s vlastní smrtí, ale také se smrtí blízkých. Dále dodává, že každá kultura si vytvářela svůj mechanismus pomocí něhož dokázali lidé eliminovat nesnesitelný strach ze smrti. Tento mechanismus se ale v naší kultuře nedávno zásadně změnil. Na místo mytizace došlo k racionalizaci.⁸⁴

Ekonomizace se řadí k dalším ústředním pojmům týkající se soudobého pojetí smrti. S tímto pojmem přichází němečtí sociologové Knoblauch a Zinoblauch, kteří právě současné období tzv. institucionalizace a medikalizace smrti vnímají jako zcela neekonomické, jelikož se

---

⁸⁰ Infaustní onemocnění představuje nepříznivé onemocnění, jež nelze vyléčit a skončí úmrtím. V tomto případě lze úmrtí prostřednictvím léčby pouze oddálit a tlumit projevy onemocnění. SYROVÁTKOVÁ, Eliška. Slovník pojmů: Infaustní prognóza. *Poradenství pro pozůstalé* [online]. 2015 [cit. 2022-02-03]. Dostupné z: <https://www.poradenstvi-pro-pozustale.cz/>.

⁸¹ ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *O posledních věcech člověka*. Praha: Galén, 2014. ISBN 978-80-7492-138-4, s. 28.

⁸² Tamtéž s. 21.

⁸³ Tamtéž s. 28.

⁸⁴ Tamtéž s. 28-29.

stále více zvyšují náklady spojené s umíráním, které dříve vlivem umírání doma nebyly potřebné. Francouzský historik Philippe Ariès a německý sociolog Klaus Feldmann přichází s možným řešením tohoto problému. Domnívají se, že cestou je odstranění lékařského dohledu a celkového vlivu lékařů na společnost. Hospicové hnutí vzniklo v souvislosti s reakcí na tuto problematiku. Vzniklo v polovině 20. století jako kompromis mezi umíráním doma a umíráním v nemocnici a řadí se k palčivým tématům thanatologie. Emeritní profesor a sociolog Tony Walter definuje hospicové hnutí jako snahu o reinterpetaci sociálního umírání, jež je dlouhodobě odtrženo od psychického umírání. Snahou tedy je spojení fyzické a sociální smrti. Smrt navrátit zpět do života společnosti, takto zní motto tohoto hnutí, proto je potřebné, aby se lidé dočkali důstojného umírání, proto je potřeba, aby smrt nebyla dále tabuizované téma, ba naopak, aby se o ní veřejně mluvilo. Jak praví Feldmann, *společnost se musí znovu naučit umírat*.⁸⁵

---

⁸⁵ ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *O posledních věcech člověka*. Praha: Galén, 2014. ISBN 978-80-7492-138-4, s. 29.

5 Představitelé soudobého pojetí smrti

5.1 Představitelé thanatologie ve světě

Sigmund Freud	1856-1939	rakouský lékař, neurolog a psycholog ⁸⁶
Carl Gustav Jung	1875-1961	švýcarský lékař a psychoterapeut, zakladatel analytické psychologie ⁸⁷
Jan Assmann	1938	německý egyptolog a religionista ⁸⁸
Edward John Mostyn Bowlby	1907-1990	britský psycholog, psychiatr, a psychoanalytik ⁸⁹
Robert Hertz	1881-1915	francouzský antropolog a sociolog ⁹⁰
Artur R. Boelderl Georges Bataille	1897-1962	francouzský myslitel, esejista a spisovatel ⁹¹
Hannelore L. Wass Sisler	1926-2013	německá psychologka a pedagožka ⁹²

⁸⁶ FIALA, Daniel. Sigmund Freud: Životopis. *Databáze knih* [online]. [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/sigmund-freud-5366>.

⁸⁷ FIALA, Daniel. Carl Gustav Jung: Životopis. *Databáze knih* [online]. [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/autori/carl-gustav-jung-3681>.

⁸⁸ Jan Assmann: Životopis. *Databáze knih* [online]. Praha [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/jan-assmann-11681>.

⁸⁹ Bowlby, Edward John Mostyn. *Psychology Dictionary: Professional reference* [online]. 2022, 2022 [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: <https://psychologydictionary.org/bowlby-edward-john-mostyn/>.

⁹⁰ Hertz, Robert 1881-1915. *WorldCat Identities* [online]. Dublin, 2007 [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: <http://worldcat.org/identities/lccn-no97020818/>.

⁹¹ PRICE, Richard. Georges Bataille: (1897-1962). *Academia* [online]. 2020, 2020 [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: https://www.academia.edu/688909/Georges_Bataille_1897-1962_.

⁹² GRUNDMAN, Kevin. Hannelore L. Wass Sisler. *Find a Grave* [online]. Lehi [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: <https://www.findagrave.com/memorial/178285786/hannelore-l.-sisler>.

Norbert Elias	1897-1990	německý sociolog a filosof ⁹³
Paul Ludwig Landsberg	1901-1944	německý filosof ⁹⁴
Elisabeth Kübler-Ross	1926-2004	švýcarsko-americká psychologička, průkopnice studií blízké smrti ⁹⁵
David E. Balk	1943	americký spisovatel a odborník na thanatologii ⁹⁶
Allan Kellehear	-	sociolog medicíny a veřejného zdraví se zájmem o smrt, umírání a péči o konec života ⁹⁷
Barney Glaser	1930	americký sociolog ⁹⁸
Anselm Strauss	1916-1996	americký sociolog ⁹⁹
Joseph Alois Ratzinger (Papež Benedikt XVI.)	1927	emeritní papež ¹⁰⁰

⁹³ Elias, Norbert, 1897-1990 jn19981000964. *Katalog knihovny Technické univerzity v Liberci* [online]. Liberec [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: <https://knihovna-opac.tul.cz/records/67748d0e-f6c1-451f-a1df-88f8377cd17f>.

⁹⁴ Paul Ludwig Landsberg: Životopis. *Databáze knih* [online]. [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/paul-ludwig-landsberg-55903>.

⁹⁵ FIALA, Daniel. Elisabeth Kübler-Ross. *Databazeknih* [online]. Praha, 2022 [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/elisabeth-kubler-ross-12296>.

⁹⁶ Balk, David E. 1943-. *WorldCat Identities* [online]. Dublin, 2007, 2007 [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: <http://worldcat.org/identities/lccn-n94065896/>.

⁹⁷ *Allan Kellehear: Professor of End of Life Care* [online]. University of Bradford, Bradford [cit. 2022-04-04]. Dostupné z: <https://www.bradford.ac.uk/50/50-anniversary-chairs/allan-kellehear/>.

⁹⁸ TODD, Michael. Barney Glaser, 1930-2022: The Guardian of Grounded Theory. *Social Science Space* [online]. Thousand Oaks, 2022, 2022 [cit. 2022-04-04]. Dostupné z: <https://www.socialsciencespace.com/2022/02/barney-glaser-1930-2022-the-guardian-of-grounded-theory/>.

⁹⁹ STRÜBING, Jörg. Anselm L. Strauss: Abstract. *Researchdate* [online]. University of Tuebingen, 2017, January 2017 [cit. 2022-04-04]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/318184780_Anselm_L_Strauss.

¹⁰⁰ NĚMEČEK, Michal. Papež Benedikt XVI.: Joseph Ratzinger. *Víra* [online]. Praha [cit. 2022-04-04]. Dostupné z: <https://www.vira.cz/Benedikt-XVI>.

5.2 Představitelé thanatologie u nás

prof. PhDr. RNDr. Helena Haškovcová, CSc.	1945	bioložka, filozofka a profesorka lékařské etiky ¹⁰¹
prof. MUDr. Marta Munzarová, CSc.	1941	Lékařka, profesorka a přednostka Ústavu lékařské etiky ¹⁰²
Prof. PhDr. Jaro Křivohlavý, CSc.	1925-2014	psycholog, spisovatel ¹⁰³
MUDr. Marie Svatošová	1942	lékařka, spisovatelka, publicistka a katolická aktivistka ¹⁰⁴
Mgr. Olga NEŠPOROVÁ, Ph.D.	1976	sociální antropoložka ¹⁰⁵

5.3 Smrt z pohledu T. G. Masaryka

Hned v úvodu díla „*Sebevražda*“ Masaryk předkládá dvojí pojetí smrti. Jedním z nich je pohlížení na smrt jako na razantní protipól života. Jen pár jedinců vidí smrt jako zakončení přirozeného delšího procesu života. Proto se o tématu smrti ne tak snadno mluví, a proto se jí tak bojíme, ačkoli mnozí z nás si ji ze srdce přejí. Každý den se někdo narodí, ale také zemře. Jedno je ovlivněno druhým. Dle Masaryka je sebevražda v širším slova smyslu nepřirozený

---

¹⁰¹ Prof. PhDr. RNDr. Helena Haškovcová, CSc.: zaměstnanci. *Fakulta humanitních studií Univerzita Karlova* [online]. Praha, 2018, 2018 [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: <https://fhs.cuni.cz/FHS-1377.html>.

¹⁰² Prof. MUDr. Marta Munzarová, CSc.: životopis. *Masarykova Univerzita* [online]. Brno, 2018 [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: <https://fhs.cuni.cz/FHS-1377.html>.

¹⁰³ Profesor PhDr., CSc. Jaro Křivohlavý: Pamětníci. *Paměť národa* [online]. Praha, 2013, 2013 [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/krivohlavy-jaro-1925>.

¹⁰⁴ Marie Svatošová: Životopis. *Databáze knih* [online]. Praha [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/marie-svatosova-3340>.

¹⁰⁵ Olga Nešproová: Praocvnici. *Etnologický ústav: Akademie věd ČR* [online]. Praha [cit. 2022-03-31]. Dostupné z: <http://www.eu.avcr.cz/cs/pracovnici/olga-nesporova/>.

způsob smrti, ke kterému jedinec dospěje nemravným nebo nemoudrým životem až k předčasné smrti. V užším slova smyslu je sebevrah ten, který si úmyslně a vědomě přivodí smrt na základě vlastního přání. Masaryk sám uvádí, že pojem sebezabití stejně jako sebevražda jsou moderní společnosti velice blízké. „Statistika může snadno dokázat, že průměrná délka života je nejméně o jednu třetinu kratší než by býti měla! Má tedy skoro pravdu duchaplný hygienik, který řekl, že lidé umírají na rozličné nemoce a na – vlastní hloupost. Lidé ustavičně vsahují svémocně a samovolně ve svůj i cizí život, zmenšují tak moc života a zveličují říši smrti – kdy se konečně naučíme lakotit svou životní silou?“¹⁰⁶

Příčin sebevražednosti existuje nespočet, T. G. Masaryk je rozčlenil takto:

1. Vliv přírody:

- pozemský (podnebí, půda)
- kosmický (slunce, měsíc)

2. Vliv fyzické a duševní organizace lidské:

- fyzické poměry tělesné organizace
- poměry obecně společenské
- poměry politické
- poměry hospodářské
- poměry duševní vzdělanosti: rozumová, mravní a náboženská výchova: životní názor¹⁰⁷

Masaryk si ve svém díle klade otázku, proč je smrt doménou moderní společnosti. Sám vidí odpověď v absenci náboženství. Jakoby se sebevražda stala lékem proti každému neštěstí a nespokojenosti. Je velkým paradoxem, že u přírodních národů se prakticky nesetkáme s chorobnou sebevražedností, ale u vzdělaných národů se konečnému počtu nemůžeme ani dopočítat. Vysvětlení se nám zcela nabízí. Divocha si můžeme představit jako dítě, které je zcela odkázáno na své smysly, je bezstarostné a do svého nitra nevidí. Člověk, který si dokáže přát smrt je jedinec, který naopak zná své nitro a nezná pouze vnějšek. Dle Masaryka: „Kdo miluje smrt, je duševně nemocen a pomaten a vztahuje všechno na sebe.“¹⁰⁸

---

¹⁰⁶ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Sebevražda: Hromadným jevem společenským: Moderní osvěty* [online]. 2. vydání české. Praha: Čin, 1926 [cit. 2022-03-11]. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:af819880-7716-11e5-99af-005056827e52?page=uuid:e7b96ef0-832b-11e5-be6a-001018b5eb5c>. s. 1-4.

¹⁰⁷ Tamtéž s. 5-6.

¹⁰⁸ Tamtéž s. 159.

Přírodní člověk je objektivní, kdežto vzdělaný je subjektivní. Sebevražda se u přírodních národů vyskytuje z důvodů společenských, politických a národohodnostářských. Staří Keltové a Skandinávci považovali přirozenou smrt za zcela ponižující, proto se usmrcovali například skokem ze skal. Smrt na bojišti byla jediná přijatelná. Podle zvyků Battů na Sumaře se starci, nemocní a slabí musí usmrtit pro nedostatek potravin. Pokud by tak neučinili, byli by usmrceni cizí rukou.¹⁰⁹

U přírodních národů se nevyskytuje nervozita, psychóza ani pesimismus, tudíž ani chorobná sebevražednost. S postupným společenským vývojem, vzděláním a pokrokem se ruku v ruce rozvinula chorobná sebevražednost. Tuto problematiku si můžeme vysvětlit na příkladu Němců, kteří svou vzdělaností dospěli k většímu množství sebevražd, než je tomu u méně vzdělaných Španělů. Existují ovšem i výjimky. Můžeme říci, že Angličané, kteří jsou ve výsledku stejně vzdělaným národem jako Němci, nemají tak vysoké procento sebevražd. Pravidlem tedy není, že nevdělanost zamezuje sebevraždě. Kupříkladu Španělé i Italové jsou vzdělaným národem jako jiné země a k tomu jsou silně nábožní a dodržují přísné církevní hodnoty. Masaryk klade velký důraz na to, abychom nezaměňovali pojem přírodní stav s nevdělaností. Pokud by se řeklo o Španělech a Portugalcích, že jsou necivilizovaní a nevdělaní, neznámá to, že žijí v přírodním stavu.¹¹⁰

Za základ moderní vzdělanosti bývá považována kultura řecká, římská a židovsko-východní. Za řeckou kulturu musíme zmínit tzv. dobu heroickou, v které panovala zdravá chuť k životu plná energie a snaživosti, sebevražda tedy zde byla zcela ojedinělá. Škola epikurejská a stoická přinesla jiný pohled svými praktickými životními otázkami včetně myšlenek o sebevraždě a tím pádem i vlnu skepse. S perskými válkami se nálada životního optimismu přeměnila na pesimismus, kde se sebevražda nejen doporučuje, ale zároveň cení jako nejvhodnější a osvědčený prostředek.¹¹¹

Všeobecně je známé, že kultura římská je totožná s kulturou řeckou. Římané patřili odedávna k velice výjimečným národům, který měl zcela silné vztahy k bohům. V Augustově době se prostřednictvím básníků jakými byli Horatius, Lucan, Tacitus či Seneca hovoří pouze o

---

¹⁰⁹ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Sebevražda: Hromadným jevem společenským: Moderní osvěty* [online]. 2. vydání české. Praha: Čin, 1926 [cit. 2022-03-11]. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:af819880-7716-11e5-99af-005056827e52?page=uuid:e7b96ef0-832b-11e5-be6a-001018b5eb5c>. s. 159-161.

¹¹⁰ Tamtéž s. 161-163.

¹¹¹ Tamtéž s. 163-166.

tématech neklidu, unavenosti doby, omrzelosti, nespokojenosti se sebou samým. Římský válečník a filosof Plinius starší definoval sebevraždu jako důkaz lidské dokonalosti, který propůjčil bůh jako privilegium člověku. Touha po spasiteli byla naplněna s příchodem Ježíše Krista, Mesiáše, se kterým zmizelo zoufalství, ale zároveň přišlo naplnění života. Monoteistická náboženství jsou plná životní opory, naděje, útěchy a síly, tudíž sklony k sebevražednosti jsou zcela nepříznivé. Můžeme si uvést příklad na křesťanství, židovství a mohamedánství. Naopak panteistický buddhismus ji zcela podporuje. Křesťanství se tak stalo učením pro život, tedy milovat život ne smrt. Svým vlivem odstranilo chorobnou sebevražednost antického polyteismu a obrátilo lidstvo opět k životu. Zajímavým poznatkem je, že u katolíků se projevuje sebevražednost v menší míře, než je tomu u protestantů, a tak je tomu i dnes. Mezi známé země protestantismu patří například Dánsko, Sasko a severní Německo. Všechny protestantské země však nemůžeme házet do stejného pytle, jelikož země jako Anglie a Amerika sčítají menší množství sebevražd než katolická Francie a Rakousko. V polovině 18. století dosáhla sebevražednost nejvyšší intenzity. Stále vyšší a hlubší požadavky na jedince jako na vzdělance, neustálé dosahování stále nových vyšších cílů a lapání po všem, se nakonec projevilo v utvrzeném skepticizmu a cynismu. Dnes proti sobě stojí dva velké protipóly věřící a nevěřící, křesťané a nekřesťané. Věřící v sobě mají vlivem víry oporu, jsou šťastní a spokojení s životem. V řadách nevěřících se se šťastnými jedinci setkáme jen ojediněle, pokud sami v sobě nenaleznou životní oporu. Dle Masaryka se tak jeví sebevražednost jako odpověď pro šířící se bezbožnost mas. Tento masivní pesimismus k životu se razantně projevilo v moderní poesii a filosofii svým nesnesitelným postojem k žití vůbec. Z těchto pesimistických básnických představitelů byli například Young, Poe, Grabbe, Hölderlin, Heine, Kleist, Puškin, Gogol a jiní. Když tyto představitele spojíme s Schopenhauerovou filosofií, vyjde nám, že jsme příliš znaveni vlastním životem a nenalzáme pravé radosti ze života. Masaryk se sám sebe táže: „*Jak a proč je tak mnoho duševně chorých a proč je tak mnoho sebevražd v této době; boj o život – připustíme-li, že je principem společenským – toho nevysvětluje, protože nevysvětluje vůbec nic. Boj o život trvá stále: proč tedy je tolik sebevražd dnes a proč jich nebylo tolik dříve? Proč jsou jen občas?*“¹¹² Masaryk přináší tezi Wagnera, který tvrdí, že by právě bezbožnost mohla

---

¹¹² MASARYK, Tomáš Garrigue. *Sebevražda: Hromadným jevem společenským: Moderní osvěty* [online]. 2. vydání české. Praha: Čin, 1926 [cit. 2022-03-11]. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:af819880-7716-11e5-99af-005056827e52?page=uuid:e7b96ef0-832b-11e5-be6a-001018b5eb5c>. s. 188.

stát za poslední příčinou této smutné skutečnosti. Podotýká, že tedy poslední příčinou sebevraždy je historický proces, který musí být vyložen duševním procesem. „*Boj svobodného myšlení s pozitivními náboženstvími vede k beznábožnosti mas; tato beznábožnost pak znamená: rozumovou a mravní anarchii – smrt.*“¹¹³ Velký vědecký pokrok nové doby se valí agresivně vůči lidem. Ve většině případů se lidé setkávají s vyšší kulturou zcela bez přípravy, tím dochází k zániku nevzdělanějších a příliš rychlému a nezprostředkovanému poznání vyšší kultury, jak praví sociologický zákon. Stejně jak na principu vymírají plemena nižší, tak v případě, že by lidé přišli „*do styku s vyššími t. j. vzdělanějšími, tak vymírá ve vzdělané společnosti i ona vrstva obyvatelstva, která přijímá vyšší kulturu neprostředkovaně.*“¹¹⁴ S tímto jevem se markantně setkáváme ve velkých městech. Město s mocnější kulturou se střetává s přistěhovaleckými venkovany, stejně jako bílá rasa v Americe s tamějšími Indiány. „*Sebevrazi jsou obětmi civilisování, obětmi kulturního boje.*“¹¹⁵ V závěru Masaryk dochází k hypotéze, že pokud by křesťanství postupně dospělo k samotnému zániku a převzalo by moc nové lidové náboženství natrvalo, může dojít k tak markantním katastrofickým závěrům, které si ani neumíme představit.¹¹⁶

5.4 Smrt z pohledu Jana Patočky

V Patočkově vypracování „*fenomenologie posmrtného života*“ se setkáváme s razantním oddělením právě zmíněného fenoménu od tématu nesmrtnosti duše. Duše je dle Patočky „*dualistický filosofický, metafyzický pomysl*“. Kdežto posmrtný život je „*fenomén*“, který existuje. Základním kamenem posmrtného života je dle Patočky přesvědčení, že konkrétní lidský život je intersubjektivním útvarem. Musíme nejprve porozumět způsobu, v kterém druzí žijí v nás a my v druhých, načež abychom tuto problematiku správně pochopili, je důležité si osvojit dvojí pojetí bytí. Patočka rozlišuje:

- ***Mým bytím v sobě***
- ***Mým bytím pro sebe***
- ***Mým bytím po druhého***

---

¹¹³ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Sebevražda: Hromadným jevem společenským: Moderní osvěty* [online]. 2. vydání české. Praha: Čin, 1926 [cit. 2022-03-11]. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:af819880-7716-11e5-99af-005056827e52?page=uuid:e7b96ef0-832b-11e5-be6a-001018b5eb5c>. s. 190.

¹¹⁴ Tamtéž s. 190.

¹¹⁵ Tamtéž s. 190.

¹¹⁶ Tamtéž s. 167-191.

▪ **Bytím druhého pro mne**

▪ **Mým bytím o sobě**¹¹⁷

Mé Bytí v sobě představuje můj život v mé přítomnosti. Jedná se o originál, do kterého už nikdo jiný nepatří. Tuto aktualitu mohu prožívat pouze já sám. Bytí v sobě je charakteristické jakousi sebezpřítomností, avšak bez možnosti reflexe, protože nezná odstup sama od sebe. Pojem bytí v sobě představuje originální tok vnitřního času, jehož proud je nejniternějším aktem naší bytosti, jež ji činí jedinečnou. Tento tok vnitřního času vytváří určitý odstup mezi mnou a druhým, proto do něj nikdo druhý nemůže vstoupit.

Mé bytí pro sebe tvoří zásadní protipól k mému bytí v sobě, poněvadž mé bytí pro sebe je bytí objektivované. V tomto případě je možný odstup od sebe samého tedy vlastní sebeobjektivace. Již se nejedná o bytí žijící, ale prožívané. Patočka ho definuje jako tzv. „zveřejněné“ bytí. Tento aspekt závisí na tom, nakolik je předmětem mé zkušenosti jako někoho, kdo je od daného předmětu rozdílný.

Mé bytí pro druhého zastává třetí aspekt, jenž se odlišuje od mého bytí v sobě tím, že nikdy není dáno v originále, až na skutečnost, že má svou určitou originalnost způsobu danosti a tím je vnímání někoho druhého, který naopak vnímá mne. V tomto pojetí vnímání mne jako druhého nelze, abych já sám měl k němu originální přístup. Pokud tedy je „*mé bytí zároveň bytím v sobě a bytím pro druhé, tento posledně jmenovaný aspekt mého bytí má svůj originální způsob danosti nikoli v mém vlastním vztahu k sobě samému, nýbrž mimo mne ve vztahu druhého ke mně.*“

Bytí druhého pro mne má taktéž svůj originální způsob danosti. Základem je schopnost vnímat druhého jako druhého, buď ve formě jeho fyzické přítomnosti nebo v rámci aktuálního vněmu jeho působků.

Mé bytí o sobě definuje Patočka jako jakýsi středobod, kolem kterého krouží všechny čtyři zmíněné aspekty mého bytí. Důležité ovšem je, že s žádným z nich se nestane jedno. Je to „*má osobní individuální situovaná svoboda–projekt. To znamená, že mé bytí o sobě není pouze tím, čím jsem jakožto své bytí v sobě, jakožto nezcizitelná zkušenost proudu vnitřního časového vědomí nadaného svobodnou spontaneitou, nýbrž také tím, čím jsem jakožto bytí*

---

¹¹⁷ KARFÍK, Filip. Posmrtný život a nesmrtelnost podle Jana Patočky: Památce vzácného přítele Zdeňka Bonaventury Bouše. *Reflexe: Filosofický časopis* [online]. OIKOYMENH, 2019, 2019, (32) [cit. 2022-03-29]. ISSN 0862-6901. Dostupné z: https://www.reflexe.cz/Reflexe_32/Posmrtny_zivot_a_nesmrtelnost_podle_Jana_Patocky.html.

objektivované pro mne samého a pro druhé, jakožto „zveřejněné“ bytí, které se nalézá ve světě, kde se samo setkává s druhými a kde se druzí setkávají s ním.,“¹¹⁸

V případě, že naši blízcí stále žijí, máme vědomí jejich bytí pro sebe. Bytí s druhými jakožto živými je pojmáno jako způsob synchronie mezi mým vědomím jejich bytí pro sebe a stejně tak originalností mého vědomí jejich bytí pro mne. Ve zkratce řečeno, dokud jsou naši blízcí naživu, musí být reálné, aby opakovaně vstoupili jako živé bytosti do sféry našeho vnímání. Tato synchronie je základem pro náš život s druhými, která má povahu vzájemnosti. Díky této vzájemnosti žijeme s druhým a v druhém. Součástí mého života s druhými a v druhých je i má potřeba druhých, stejně jako jeho potřeba mě. Tímto způsobem vzniká vzájemnost kruhové povahy. Člověk se stává tím, čím je tím způsobem, že část svého bytí přijme prostřednictvím druhých, jelikož je nacházíme v nich. *„Můj život v druhých tedy není pouhým obrazem mne samého, obrazem já, jež je na tomto obraze nezávislé; je nedílnou a neodmyslitelnou součástí mého vlastního bytí.“*¹¹⁹

Z tohoto Patočkova předpokladu vyplývá, že smrt naše blízkého druhého dosti ovlivňuje samotné tkáně naší vlastní bytosti na základě toho, nakolik jsme v tom druhém žili. Existuje však určitá zkušenost smrti druhého, ve které druhý zůstává součástí vlastního bytí i po své smrti, taktéž dle toho, jak dotýčný žil v nás. Patočka tuto myšlenku formuloval takto: *„Je skutečně pravda, že spolu s druhým umírám i já sám, ale je také pravda, že druhý žije ve mně dál i po své smrti. Já umírám v něm a on žije dál ve mně.“* Na jedné straně tu vzniká zlom a současně i spojitost. Tento zlom není ovšem zánikem bytí druhého pro mne, ale jeho modifikací. V rámci tohoto modifikovaného bytí druhého pro mne je jeho posmrtný život. Dalo by se říci, že druhý nepřestává být pro mne, jelikož jeho bytí pokračuje v jiném modu. Je mylné se domnívat, že má zemřelý stejný způsob bytí jako fiktivní osoba. V případě zemřelého se jedná o určitou formu jádra, jež bylo spjaté s mou minulou zkušeností vzájemnosti, proto tedy zemřelý je pro mne bytostí, která pro mě měla svou danost v originále. Po smrti už ale nemám vědomí jeho aktuálního bytí pro sebe, to odešlo společně s jeho smrtí.

---

¹¹⁸ KARFÍK, Filip. Posmrtný život a nesmrtnost podle Jana Patočky: Památce vzácného přítele Zdeňka Bonaventury Bouše. *Reflexe: Filosofický časopis* [online]. OIKOYMENH, 2019, 2019, (32) [cit. 2022-03-29]. ISSN 0862-6901. Dostupné z:

https://www.reflexe.cz/Reflexe_32/Posmrtny_zivot_a_nesmrtelost_podle_Jana_Patocky.html.

¹¹⁹ KARFÍK, Filip. Posmrtný život a nesmrtnost podle Jana Patočky: Památce vzácného přítele Zdeňka Bonaventury Bouše. *Reflexe: Filosofický časopis* [online]. OIKOYMENH, 2019, 2019, (32) [cit. 2022-03-29]. ISSN 0862-6901. Dostupné z:

https://www.reflexe.cz/Reflexe_32/Posmrtny_zivot_a_nesmrtelost_podle_Jana_Patocky.html.

Patočka dále vysvětluje, že smrtí druhého neztrácíme něco cizího, nýbrž nás samé. Tuto ztrátu pojmenovává Patočka jako naši *vlastní* smrt. Na místo vyplnění prostřednictvím druhého je prázdno. Naše vlastní smrtelnost skrze smrt druhého je přímá zkušenost vztahu k druhým. My umíráme společně s ostatními. V tomto Patočkově konceptu můžeme nalézt mnoho odpovědí. Známe mnoho případů silného pocitu dluhu pozůstalých vůči zemřelému. Tento pocit nás nutí k výčitkám, že jsme za života zemřelého neudělali to, co jsme měli a co už od nás přijmout ani nemůže. Se smrtí druhého přichází pocit ztracené reciprocity, ve které si neuvědomujeme pouze fakt, co znamenal dotyčný pro nás, nýbrž také to, čím jsme byli nebo mohli být pro něj, a taktéž čím už nejsme a nemůžeme být. Smrtí druhého tak ztrácíme část svého vlastního života, která žila v něm a zemřela spolu s ním.

Vedle zmíněné nesmrtnosti existuje dle Patočky i nesmrtelná duše. Pro Patočku se nejedná o osobní nesmrtnost tedy přetrvání ojedinělých rysů individua, ale o výdobytek existence. Platónská nesmrtelná duše má účast na božství. Touto formou sebeodevzdání se jedinec přemění z bytosti oddané kontingenci v krystalicky čirý orgán kontemplace toho, co se jeví, a tak se dotkne božského údělu. Dle Patočky je nesmrtnost duše historickým výtvořem, výsledkem filosofické reflexe, jež v sobě nalezla pojmový i praktický výraz.¹²⁰

---

¹²⁰ KARFÍK, Filip. Posmrtný život a nesmrtnost podle Jana Patočky: Památce vzácného přítele Zdeňka Bonaventury Bouše. *Reflexe: Filosofický časopis* [online]. OIKOYMENH, 2019, 2019, (32) [cit. 2022-03-29]. ISSN 0862-6901. Dostupné z: https://www.reflexe.cz/Reflexe_32/Posmrtny_zivot_a_nesmrtelnost_podle_Jana_Patocky.html.

6 Fenomén smrti z pohledu světových náboženství

6.1 Fenomén smrti z pohledu Judaismu

Judaismus, jedno z nejstarších monoteistických náboženství světa se zrodilo v prostředí starověkého Blízkého východu. Bývá neodmyslitelně spojen s dějinami starověkých hebrejských kmenů a později s židovským národem. Pro židovský národ je život považován za dar od Boha. Pohled na smrt se v rabínském judaismu odlišuje rozdílnými názory. Na jedné straně ji vidí jako tragédii na druhé jako nevyhnutelný konec života. Život stejně jako smrt je boží záměr. Židé pevně věří v posmrtný život, kde se těm, kteří žili poctivý a spravedlivý život, dostane na onom světě velké odměny. Druhé pojetí smrti tedy realistické vidí smrt jako nevyhnutelnou tragédii, ke které dospěje každý člověk.¹²¹

Ačkoliv judaismus připouští posmrtný život, žije pouze přítomností, proto neexistuje žádné dogma týkající se posmrtné existence člověka. Ortodoxní židé věří, že duše dobrých lidí putuje do nebe jako je tomu u křesťanů, dále se může převtělovat do mnoha následujících životů nebo čeká na vzkříšení, které nastane s příchodem Mesiáše. Duše hříšníků se naopak setká s mučením rukou démonů nebo s ukončením jejich existence pomocí smrti.¹²²

6.1.1 Vzkříšení a reinkarnace

Víra ve vzkříšení mrtvých je v tradičním judaismu považována za zcela zásadní. Tento koncept se v zásadě lišil u Saduceů, ti jej odmítali, jelikož není přímo zmíněn v Tóře, naopak Farizeové ho zastávali.¹²³

Vzkříšení je z pohledu některých myšlenkových škol trvalý a opakovaný proces a nikoli jednorázová událost. Dle hebrejského konceptu *tikkun olam* slouží skutky laskavosti k dokonalosti, nápravě světa a sociální spravedlnosti, duše spravedlivých se neustále rodí znovu¹²⁴, aby proces zdokonalování světa mohl neustále pokračovat. Pohledy na reinkarnaci jsou různé. Podle některých jde o ojedinělý proces uskutečněný pouze za neobvyklých

---

¹²¹ GILLMAN, Neil. *Vzkříšení a nesmrtelnost v židovském myšlení* [online]. Praha: Vyšehrad, 1997 [cit. 2022-02-12]. ISBN 978 -80 -7021-871-6. Dostupné z: <http://docplayer.cz/5572027-Neil-gillman-vzkriseni-anesmrtelnost-v-zidovskem-mysleni.html>. s. 67.

¹²² Tamtéž s. 69-71.

¹²³ RICH, Tracey. Life Cycle: Olam Ha-Ba: The Afterlife. *Judaism 101: online encyclopedia of Judaism* [online]. 2020 [cit. 2022-02-12]. Dostupné z: <https://www.jewfaq.org/olamhaba.htm>.

¹²⁴ NOPARSTAK, Jennifer. Tikkun Olam: Keywords: Judaism. *Learning TO GIVE: Philanthropy education teaches* [online]. [cit. 2022-02-12]. Dostupné z: <https://www.learningtogive.org/resources/tikkun-olam>.

okolností, kupříkladu, když duše zanechala nedokončené dílo. Podle jiných jde o rutinní proces. Pro tradiční židovskou víru existuje pojem *olam Haba*¹²⁵ chápáný jako posmrtný život neboli svět, dle kterého putuje židovská duše na horu Sinaj a uzavře zde smlouvu s Bohem. Důležité je zde zmínit, že judaismus oproti křesťanství neodpovídá na otázku vzkříšení, pozemského utrpení či vykoupení z něj.¹²⁶

6.1.2 Umírání a smrt

*„Čím je konec bližší, tím těžší a důležitější je úkol těch, kteří umírajícího obklopují.“*¹²⁷

Dle židovského rabína z nizozemského Haarlemu S. P. de Vriese by se rodinní příslušníci měli zcela oprostít všech výrazů smutku a bolesti vůči umírajícímu, z toho důvodu, aby v umírajícím nevyvolávaly strach, ale naopak v něm pěstovali klid. V některých případech je kladen důraz na přítomnost blízkých u umírajícího v jiných naopak vůbec. Duchovní útěcha umírajícímu je zprostředkována prostřednictvím samotného rabína nebo členů Chevra kadiša¹²⁸ považující se za předzvěst anděla smrti. Dle judaismu by měl být umírající se svým stavem obeznámen. Umírající by si měl na základě svého brzkého odchodu vyřešit veškeré materiální a pozemské záležitosti a měl by zpytovat své svědomí, aby mohl před Boha předstoupit očištěný a smířený. Židé věří, že se smrtí člověka dochází i k jeho smíření, jelikož umírající povede rozhovor s Bohem, aby se vyznal ze svých hříchů prostřednictvím zpovědi neboli tzv. *viduj*, čímž se člověk napraví i před Bohem. Dalším důležitým prvkem je sklonění hlavy u lůžka svého umírajícího rodiče, který postupně přikládá ruce na hlavy svých dětí, aby jim požehnal. Tato tradice vznikla na základě biblické scény u lůžka praotce Jákoba. Židovské zvyky týkající se umírání jsou charakteristické svojí střídmostí, proto působí upřímně a opravdově, navíc jsou staré už čtyři tisíciletí.

„Smrt vrhá delší a delší stíny. Světlo života pohasíná. Šeří se. Znamení blížícího se konce se množí. Anděl smrti, mal'ach ha – mavet, roztahuje svá křídla; už je cítit jejich závan.“

---

¹²⁵ NOPARSTAK, Jennifer. Tikun Olam: Keywords: Judaism. *Learning TO GIVE: Philanthropy education teaches* [online]. [cit. 2022-02-12]. Dostupné z: <https://www.learningtogive.org/resources/tikkun-olam>.

¹²⁶ COHEN, Abraham. *Talmud: (pro každého) : historie, struktura a hlavní témata Talmudu*. Praha: Sefer ve spolupráci s European Jewish Publication Society, 2006. ISBN 80-85924-49-8. s. 154-163.

¹²⁷ PHILIP DE VRIES, Simon. *Židovské obřady a symboly*. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021--963-8. s. 244.

¹²⁸ Chevra kadiša = židovské bratrstvo zaopatřující péči o nemocné a umírající. BÁNYAI, František. Chevra kadiša: Chevra kadiša ČR. *Židovská obec v Praze* [online]. [cit. 2022-02-12]. Dostupné z: https://www.kehilaprag.cz/cs/stranka/hrbitovy/chevra-kadisa_320.

¹²⁹ Dalším zvykem je předčítání šemotu neboli knihy Exodus – druhá z Pěti knih Mojžíšových, přičemž je kladen důraz na zpěv modlitby Adon olam neboli Pán světa, jelikož tyto verše zcela vystihují situaci umírajícího. Blízcí a rodina by se měli zcela vyvarovat doteku s umírajícím, jelikož by se smrt mohla velice uspíšit. Následují další modlitby, při kterých by se mělo sejít deset nábožensky dospělých mužů, což představuje v judaismu minimální počet pro uskutečnění společné bohoslužby. Posledním bodem před smrti je modlitba Šema Jisra'el: „Slyš, Izraeli, Hospodin náš Bůh, Hospodin jediný“, při které by její poslední slovo *echa* mělo zaznít s posledním vydechnutím umírajícího. Poté se zemřelému zavřou oči a ústa, což symbolizuje smrt jako věčný spánek, jelikož na konci dní dojde k procitnutí. Vedle těla zemřelého je ihned po smrti zapálena svíce, symbolizující duši, která je v neustálé blízkosti těla zemřelého, dokud není jeho tělo pohřbeno. Tato svíce se i po odnesení těla nechá zapálená a hoří dále jako *ner tamid* tedy věčné světlo a památka na duši. V případě zesnulého otce či matky hoří tento plamen po dobu dvanácti měsíců, v případě zesnulého manžela, potomka či sourozence třicet dní. Svíce se opět zapálí každý rok v den výročí úmrtí blízké osoby ^{130 131}

6.1.3 Pohřební rituály

Z pohledu judaismu se přistupuje k tělesným ostatkům s velkou úctou, poněvadž poskytovalo domov duši. Zemřelý je tedy svěřen do rukou Chevra kadiša. Zesnulé muže zaopatřují tzv. bratři a zesnulé ženy tzv. sestry. Upravené tělo je jimi pak neustále hlídáno ve dne i v noci a během toho se předčítá odpovídající literatura. Dalším rituálem je tělo opět očištěno a při pohřbívání zabaleno do sukna či plátna mimo vojáky, kteří padli v boji za obranu své země, ti bývají pohřbeni v rakvi. I když tato tradice pochází ze starověku, je praktikována i v moderním Izraeli. Pohřeb židů je charakteristický svojí skromností, jelikož si chudé rodiny nemohly dovolit okázalé pohřby.

Pohřeb v judaismu bývá rozčleněn do různých etap a částí, díky kterým mají pozůstalí možnost se s nastalou situací snadněji vyrovnat. Tento „návod“ obsahuje také části tradice, které jsou pro účastníky velice nepříjemné, není ale doporučeno se těmito body vyhnout,

---

¹²⁹ PHILIP DE VRIES, Simon. *Židovské obřady a symboly*. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021--963-8. s. 245.

¹³⁰ Tamtéž s. 245-248.

¹³¹ Tamtéž s. 245-253.

jelikož si jedinec svoje trápení a zármutek prodlužuje a tím se prodlužuje i proces uzdravování.¹³²

Samotné kopání hrobu se uskutečňuje až v den pohřbu. Než je tělo zesnulého vloženo do hrobu uskuteční se *kri'a* neboli rituální natržení oděvu, které symbolizuje nekontrolovatelné emocionální výbuchy spojené s bolestí. Po uložení těla zesnulého do hrobu je rozprášena hlína ze země Izraelské po tváři a těle zesnulého, symbolizující citový vztah k Izraeli. V judaismu jsou hřbitovy nazývány jako místa úzkosti neboli *bejt ha - kvarot* – dům hrobů neboli ve starší tradici jako *bejt ha – chajim* – dům žijících.¹³³

Americká redaktorka Alice K. Turnerová poukazuje na fakt, že židé nikdy neuctívali své mrtvé nebožtíky, nenavštěvovali je, a dokonce ani nevěřili, že se s nimi setkají v posmrtném životě.¹³⁴

6.2 Smrt z pohledu křesťanství

„Prach jsi a v prach se obrátíš“. Takto zní citát První knihy Mojžíšovy v meditaci o stvoření člověka. Z pohledu starého zákona je smrt spatřována v negativních barvách, je pojímána jako trest, společně s bezdětností, nemocí a předčasnou smrtí. Tyto tresty představují odloučení člověka od Hospodina. Kniha Jób hovoří o říši *šeré smrti*, kde mrtví sestupují do tzv. *šeolu* neboli podsvětí v podobě stínu. Smrt je zde viděna nejen jako zkáza, ale jako úplné oddělení se od Hospodina a světa živých, toto území je územím osamění a smrti.¹³⁵

Období exilu zásadně změnilo význam slova smrt, už se nejeví jako poslední bod pro člověka. Smrt se nesetkává pouze s hříšníky, ale i dobrými lidmi, už se tedy nejedná o trest za hřích, ale naopak o jev pozitivního charakteru, tedy jako něco, co člověka proměňuje a očisťuje. Vztah člověka k Hospodinu se po smrti člověka nemění, je stále silný, jak tomu bylo na zemi. Podsvětí neboli *šeol* už není místem beznaděje.¹³⁶

Nový zákon přichází se zcela novým pojetím smrti. Kristus překonal smrt, když nás ze smrti vysvobodil svým obětováním spravedlivého za nespravedlivé. Do území *šeolu* sestoupil

---

¹³² VAN GENNEP, Arnold. *Přechodové rituály: Systematické studium rituálů*. Praha: Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-178-6. s. 19-25.

¹³³ Tamtéž s. 25-28

¹³⁴ K. TURNEROVÁ, Alice. *Historie pekla: Brno*. 80-85617-61-7: Jota, 1995. ISBN 80-85617-61-7. s. 46.

¹³⁵ RATZINGER, Joseph. *Eschatologie: Smrt a věčný život*. 3. vydání. Brno: Barrister a Principal, 2017. ISBN 978-80-7364-060-6. s. 57-59.

¹³⁶ Tamtéž s. 58-60.

Ježíš a tím se z místa bez Boha stalo místo přítomnosti samotného Boha. Joseph Ratzinger neboli papež Benedikt XVI. vysvětluje ve svém díle *Eschatologie – Smrt a věčný život*, že křesťan umírá v Kristu a s Kristem, jelikož se oddá důvěřující lásce Kristově, tím je smrt poražena a zároveň se promění v život a život v blaženost.¹³⁷

6.2.1 Křesťanská eschatologie

Eschatologie, teologická disciplína zabývající se smrtí, posledními věcmi člověka a nadějami. Samotný pojem „eschatologie“ vznikl spojením dvou řeckých slov λόγος a έσχατος. Slovo λόγος definujeme jako logos neboli nauku, ovšem komplexnějším pojmem je slovo έσχατος definované jako završení nějaké skutečnosti. Svůj určitý význam nabývá až v samotném kontextu. Tento pojem můžeme zakotvit hned ve třech rovinách, jde o:

1. **Rovinu místa** – představuje to, co je nejbližší či nejzazší
2. **Rovinu času** – představuje to, co je konečné, závěrečné, poslední
3. **Rovinu hodnoty, míry a pořadí** – představuje to, co je krajní hodnotou dané stupnice a řady, tedy to, co je největší x nejmenší, nejvyšší x nejnižší.^{138 139}

Z celkového významu můžeme slovo „*eschatos*“ definovat ve smyslu následnosti nějaké skutečnosti a její konečný bod. Jak již bylo zmíněno, pojem nabývá významu dle skutečnosti, ve které je zakotven a podle toho se význam přenáší do samotného pojmu „*eschatologie*“, jež je definována dvěma rovinami.

1. **Rovina časová** – definovaná jako nauka o skutečnostech časově (dějinně) posledních a proto i definitivně platných
2. **Rovina hodnotová** – definovaná jako nauka o skutečnostech hodnotově nejvyšších, a proto i definitivně platných

Z hlediska první definice se vymezuje pojem „*eschatologie*“ ve smyslu „nauky o posledních věcech“ neboli učení o lidské smrti a o způsobech posmrtné existence v rovině individuální či osobní a kolektivní či kosmické. Druhé pojetí se vyskytuje ve tvaru adjektiva,

---

¹³⁷ RATZINGER, Joseph. *Eschatologie: Smrt a věčný život*. 3. vydání. Brno: Barrister a Principal, 2017. ISBN 978-80-7364-060-6. s. 66-67.

¹³⁸ ŠPIDLÍK, Tomáš. *Věřím v život věčný: Eschatologie*. Olomouc: Centra Aletti, 2017. ISBN 978-80-7412-263-7. s. 15-33.

¹³⁹ BULTMANN, Rudolf. *Geschichte Und Eschatologie* [online]. 2. přepracované vydání. Tübingen: J. C. B MOHR (PAUL SIEBECK) TÜBINGEN, 1964 [cit. 2022-02-13]. ISBN B0000BGZ61. Dostupné z: https://kupdf.net/download/rudolf-bultmann-geschichte-und-eschatologie_598669c3dc0d600169300d1b_pdf. s 24-39, 44-47.

keré označuje eschatologický význam nějaké skutečnosti, což znamená, že je trvale a směřodatně platná nyní a navždy. Křesťanství vysvětluje tento pojem ve smyslu „nauky o posledních věcech“ člověka (smrt a posmrtný život, individuální soud, očistec, peklo, nebe) a světa jako takového (Kristův konečný příchod, vzkříšení mrtvých, universální soud). S touto definicí se setkáváme již v první polovině 17. století, posléze si ji přivlastnila religionistika a filosofie.^{140 141}

6.2.2 Smrt jako klíčový bod křesťanského života

Téma smrti je nedílnou součástí křesťanského života a zároveň středobodem. Cesta křesťanského života započne vždy křtem, při němž je jedinec ponořen do křestní vody a stane se křesťanem. Jedná se o svátost představující ponoření se do Kristovi smrti, čímž v nás umírá starý člověk. S Kristem je člověk sjednocen, jelikož má účast na jeho smrti, a tudíž věří, že když zemře, bude s ním žít a bude mu nápodoben i v jeho zmrtvýchvstání, jak praví Nicejsko-konstantinopolské vyznání víry:

(...) „On pro nás lidi a pro naši spásu sestoupil z nebe.

Skrze Ducha svatého přijal tělo z Marie Panny a stal se člověkem.

*Byl za nás ukřižován,
za dnů Poncia Piláta byl umučen a pohřben.*

Třetího dne vstal z mrtvých podle Písma.

*Vstoupil do nebe, sedí po pravici Otce.
A znovu přijde, ve slávě,
soudit živé i mrtvé
a jeho království bude bez konce“ (...)*¹⁴²

---

¹⁴⁰ NEŠPOROVÁ, Olga. Univerzální eschatologie z pohledu současných českých věřících. *Religio: revue pro religionistiku* [online]. Praha: Rozhledy, 2004, 2005, 13(1), 119 - 143 [cit. 2022-02-13]. ISSN 2336-4475. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/125121/2_Religio_13-2005-1_8.pdf?sequence=1. s. 119-126.

¹⁴¹ SOKOL, Jan. Náboženství: Dvojí polarita křesťanské eschatologie. *Jan Sokol* [online]. Praha, 2014, 2014 [cit. 2022-02-13]. Dostupné z: <http://www.jansokol.cz/2014/12/dvoji-polarita-krestanske-eschatologie/>.

¹⁴² Vyznání víry - credo: Nicejsko-cařhradské vyznání víry. *Pastorace* [online]. Karmelitánské nakladatelství, 1019 [cit. 2022-02-13]. Dostupné z: <https://www.pastorace.cz/tematicke-texty/vyznani-viry-credo>.

6.2.3 Pohřební rituály

V křesťanství se nesetkáváme s přesnými dogmaty pojednávajícími o přesném popisu týkajícího se pohřbívání. Z křesťanských tradic vyplývá, že ihned po smrti se zemřelému uzavrou oči a podváže brada, aby jeho ústa zůstala zavřena. Tělo zesnulého se následně omyje a vloží do rakve. V dalších bodech vstupuje do popředí přání příbuzných a přátel nebo dříve vyslovené přání zesnulého. Očištěné tělo se obleče do střídmeho oděvu dle společenských pravidel¹⁴³, u starších lidí se upřednostňuje oděv tmavší barvy, nejčastěji černá. Mladší lidé bývávají oděni taktéž v tmavších barvách, ale nejméně s jedním světlejším prvkem. Péči o tělo a jeho úpravu zabezpečují ve většině pracovníci pohřební služby. Z hlediska zákona je možné poskytnout možnost rodině nebo přátelům upravit tělo zemřelého v místech určených pro úpravu těl zemřelého a pro uložení do rakve.¹⁴⁴ Do tohoto bodu probíhají přípravy těla na pohřeb stejným způsobem jak u křesťanů, tak i u zesnulých bez vyznání.¹⁴⁵ Patrný rozdíl můžeme nalézt v předmětech, které jsou zesnulým vloženy do rakve. V křesťanské tradici se zesnulým vkládají do rukou náboženské předměty nebo obrázky s náboženskou tematikou. V případě zesnulých bez vyznání jde o předměty, které jim byly oblíbené, či předměty charakterizující zesnulého samotného.¹⁴⁶

Pohřeb na území České republiky se nekoná ihned po úmrtí zesnulého, pokud to nevyžadují závažné důvody. Ze strany pozůstalých je hlavním úkolem zvolit libovolnou pohřební službu, která zajistí veškerou organizaci pohřbu dle přání rodiny. Rodina společně s pracovníky pohřební služby rozešle příbuzným, blízkým a přátelům zesnulého úmrtní oznámení neboli tzv. parte obsahující místo a čas konání pohřbu a jméno osoby, jíž se pohřeb týká. Dále si rodina stanoví, zda se zesnulý nechá zpopelnit, či bude pohřben do hrobu. Z tohoto hlediska není vůbec klíčové, zda zesnulý věřící byl či ne. U křesťanů bylo typické pohřbívání zemřelého do země, ještě do poloviny 20. století. Zde můžeme vidět následnost

---

¹⁴³ Parlament ČR. Zákon č. 193/2017 Sb. § 7 písmeno h): Zákon, kterým se mění zákon č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony. *Zákony pro lidi* [online]. 2017, 2017 [cit. 2022-02-13]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2017-193>.

¹⁴⁴ Parlament ČR. Zákon č. 256/2001 Sb.: Zákon o pohřebnictví a o změně některých zákonů. *Zákony pro lidi* [online]. 2001, 2001 [cit. 2022-02-13]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2001-256>.

¹⁴⁵ Parlament ČR. Zákon č. 193/2017 Sb. § 8 písmeno a): Zákon, kterým se mění zákon č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony. *Zákony pro lidi* [online]. 2017, 2017 [cit. 2022-02-13]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2017-193>.

¹⁴⁶ J. WEINIGER, Ruth. HRAVOST NA HROBECH. *Dingir: Religionistický časopis o současné náboženské scéně* [online]. Praha: Dingir, 2011, 2011, 14(3), 19-20 [cit. 2022-02-13]. Dostupné z: <http://dingir.cz/archiv/Dingir311.pdf>.

z židovské tradice, i Ježíše Krista pochovali do hrobu ve skále. Dle instrukce *Piam et constantem* z roku 1963 vydanou Kongregací pro nauku víry se mohou křesťané nechat pohřbít žehem za předpokladu, že se nejedná o popření katolické víry a zpochybnění nauky o nesmrtelnosti duše a vzkříšení těla, jelikož zpopelnění těla zemřelého se netýká duše. V dokumentu *Ad resurgendum cum Christo* z roku 2016 se můžeme dočíst jakéhosi doporučení, dle kterého se křesťanům doporučuje jako nejvhodnější možnost pohřbení, vyjádření víry a naděje ve vzkříšení těla dle instrukce pohřbení těla zemřelého do země. Pokud by se zesnulý před svou smrtí přesto rozhodl pro volbu pohřbu žehem, upozorňuje se za zcela zásadní zachování úcty k zemřelému včetně ostatků, které musí být uloženy na hřbitovech. Tímto se také zakazují zpopelněné ostatky rozptylovat, jelikož by došlo k rozporu s důstojným chováním.¹⁴⁷

Dle instrukcí se křesťanům musí dostat církevního pohřbu. Církev během pohřbu vyprošuje zemřelému duchovní pomoc, dle liturgických knih. V České republice se církev řídí liturgickými texty z roku 1972.¹⁴⁸ Samotný církevní obřad se může částečně lišit z hlediska obřadů řídicími se místními zvyklostmi, jedná se o modlitební bdění, slavnost eucharistie, obřad posledního rozloučení.¹⁴⁹ Modlitební bdění se uskutečňuje pouze na přání rodiny, jinak je možné tento úkon zcela vynechat. Bývá uskutečňováno v domě zemřelého za účasti kněze, který vede modlitby za zesnulého, ale i za pozůstalé. Následují vlastní modlitby, čtení z Písma svatého, recitace žalmu a pokropení zemřelého svčenu vodou. Po ukončení modliteb se pokračuje průvodem do kostela se mší svatou¹⁵⁰. Kněz přistoupí k rakvi a pokračuje obřad posledního rozloučení. Po úvodní modlitbě zazní zpěv na rozloučenou, rakev je pokropena a okuřována kadidlem. Obřad je ukončen modlitbou za odevzdání zemřelého Bohu.¹⁵¹ Poté co se průvodem dojde na hřbitov přichází loučení se zemřelým, modlitba a přímlyvy za zemřelého. Následuje společná modlitba Otčenáš a pokropení rakve, která je poté vložena do

---

¹⁴⁷ G. kard. MÜLLER prefekt, L F. Ladaria S. I. titulární arcibiskup z Thibice sekretář, *Instrukce Ad resurgendum cum Christo o pohřbívání zemřelých a uchovávání popela v případě kremace*. AAS 56 (1964) 822-823. článek 1-8. KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY. Řím, 2016. Dostupné z: <http://www.liturgie.cz/shared/clanky/102/2016-CDS-Instrukce-Ad-resurgendum.pdf>.

¹⁴⁸ P. Biskup katolické církve, *Sacrosanctum Concilium*, Konstituce o posvátné liturgii, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. AAS 56 (1964). Dostupné z: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19631204_sacrosanctum-concilium_cs.html. s. 97-134.

¹⁴⁹ *Pohřební obřady*. 2. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999. ISBN 80-7192-379-6. čl. 3, 6, 10, 26.

¹⁵⁰ Tamtéž čl. 34-35.

¹⁵¹ Tamtéž čl. 45-61.

hrobu. Obřad končí slovy: *Odpočinutí věčné dej mu, Pane.*“ s odpovědí „*A světlo věčné ať mu svítí a ať odpočívá ve svatém pokoji. Amen.*“¹⁵² V případě zpopelnění se obřady vykonávají před aktem zpopelnění, nikdy se nekonají nad popelem zemřelého. Obřady jsou za těchto okolností vykonávané ve smuteční síni, sporadicky v kostele.¹⁵³ Další variantou je obřad vykonaný v pohřební kapli a u hrobu zemřelého, pokud to okolnosti nedovolují, může se obřad vykonat v domě zemřelého.¹⁵⁴

6.2.4 Pohřebiště

Až do konce 18. století měla církev pod patronátem pohřbívání zemřelých. Až na konci 18. století se nám objevuje právní úprava v pohřebnictví na našem území, jelikož bylo důležité zajistit pietní a zdravotní hledisko zemřelých. I po roce 1918 stále zůstává vykovávání pohřbů zcela v područí církve. Se změnou politického režimu po roce 1948 narůstá počet sekulárních pohřbů. S rokem 1989 se dokonce setkáváme s pohřby konaných bez jakéhokoliv obřadu. Český katolický kněz, teolog, religionista, sociolog, psycholog a filosof Tomáš Halík k této problematice podotkl, že soudobé opomíjené pohřební obřady jsou nebezpečné a barské zvyky, kvůli kterým může dojít k dehumanizaci člověka.^{155 156}

Církevní pohřeb představuje rozloučení společenství církve s jejím pokřtěným členem a snaží se mu vyprosit duchovní pomoc. Posvátným pohřebištěm křesťanů je tedy hřbitov, který je považován za posvátné místo. Mimo církevní hřbitovy dále rozlišujeme hřbitovy světské, popřípadě smíšené. Jednotlivé farnosti nebo řeholní společenství mohou mít vlastní hřbitovy. Bývá pravidlem, že veškerá tato posvátná místa, tedy hřbitovy se žehnají, pokud to není možné, žehnají se pouze hroby jednotlivých pohřbů. Výjimkou jsou těla zemřelých papežů, kardinálů, diecézních a emeritních biskupů, jež jsou pochována v kostelích.¹⁵⁷

Pro pohřbení lidských pozůstatků a uložení zpopelněných lidských ostatků slouží veřejné pohřebiště, kde se nachází jednotlivé hroby a hrobky pro uložení zemřelých v rakvi.

---

¹⁵² *Pohřební obřady*. 2. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999. ISBN 80-7192-379-6. čl. 53-58.

¹⁵³ Tamtéž čl. 82-95.

¹⁵⁴ Tamtéž čl. 77-81.

¹⁵⁵ HALÍK, Tomáš. *Prolínání světů: Ze života světových náboženství*. Praha: Lidové noviny, 2006. ISBN 80-7106-834-9. s. 95-96.

¹⁵⁶ KOTRLÝ, Tomáš. *Pohřebnictví: Zajištění piety a důstojnosti lidských pozůstatků a ostatků*. Praha: Linde Praha, 2013. ISBN 978-80-86131-95-5. s. 30-32.

¹⁵⁷ LIŠKA, Antonín Liška. KODEX KANONICKÉHO PRÁVA: - CODEX IURIS CANONICIL.P. *Římskokatolická farnost Žebrák* [online]. Praha: české katolické nakladatelství, 1993, 1983 [cit. 2022-02-14]. Dostupné z: [http://www.farnostzebrak.cz/dokumenty/cic\(1983cz\).pdf](http://www.farnostzebrak.cz/dokumenty/cic(1983cz).pdf). kán. 1176 § 2, 1241 § 1, 1240 § 1, 1240 § 2, 1242.

Zpopelněné lidské ostatky jsou uloženy do hrobů urnových nebo kolumbárií. Městské hřbitovy disponují také rozptylovými či vsypovými loučkami pro uložení zpopelněných ostatků bez urny.¹⁵⁸

Z hlediska parametrů neboli podzemní části rakvového hrobu je výkop hrobu hluboký 150 cm, jeho délka je 210 cm až 215 cm, jeho šířka v hlavě hrobu je 80 cm a směrem k nohám se může zužovat až na 70 cm. Tyto parametry se v průběhů století příliš nezměnily, odpovídají správnému a bezpečnému spuštění rakve do hrobu, ale i hygienickým požadavkům.¹⁵⁹ Co se týče zevnější úpravy nadzemní části nejsou pro hroby stanovena žádná striktní specifika, vše je dle požadavků rodiny a blízkých zemřelého, kteří se starají o celkovou úpravu a zdobení hrobu. Převážně jde o kamenné hrobové pomníky různých tvarů obsahující epitaf neboli jméno zesnulého, časové vymezení jeho života s fotkou či citátem. Na náhrobku můžeme nalézt i znamení kříže jako symbolu křesťanské víry.¹⁶⁰

6.2.5 Vzhled hrobů a jejich návštěvy

Křesťanská víra je zcela opředená různými tradicemi, z toho důvodu je zcela patrné, že okolnosti týkající se smrti a pohřbu jsou jimi zcela ovlivněny včetně kulturního prostředí. Podoba křesťanství se výrazně vyvíjela a měnila. Je pozoruhodné, že část pohřebních rituálů převzalo křesťanství z pohanské antiky již v prvních staletích křesťanství. Jednalo se například o pietní slavnost neboli tryznu spojenou s hostinou, která se uskutečňovala v přesně stanovené dny. Odívání se s ohledem na současnost zcela liší. Dříve se lidé odívali do bílé barvy symbolizující naději na zmrtvýchvstání. Středověk a Novověk zcela vyčlenil tuto naději, na místo toho převládal strach a beznaděj z posledního soudu.¹⁶¹

Ve městech se nejčastěji setkáváme s kolumbárii či urnovými háji popřípadě i se specifickými rozptylovými a vsypovými loučkami. Na vesnicích se s těmito možnostmi nesetkáme zcela vůbec. Výzdoba hrobů je různorodá, povrch může být pokryt zeminou, kamínky, či kusem vybroušeného kamene. Základem bývají květiny ať už v podobě rostlin nebo

---

¹⁵⁸ STEJSKALOVÁ, Marie. Správa pohřebiště. In ŠEJVL, Jaroslav – STEJSKAL, David a kol. *Pohřbívání a hřbitovy*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011. ISBN 978-80-7357-680-6. s. 36.

¹⁵⁹ STEJSKAL, David – ŠEJVL, Jaroslav. Specifika pracovních činností. In ŠEJVL, Jaroslav – STEJSKAL, David a kol. *Pohřbívání a hřbitovy*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011. ISBN 978-80-7357-680-6. s. 108

¹⁶⁰ OPATRŇÝ, ALEŠ. Religionistika obecně a katolický pohřeb. In ŠEJVL, Jaroslav – STEJSKAL, David a kol. *Pohřbívání a hřbitovy*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011. ISBN 978-80-7357-680-6. s. 247-248.

¹⁶¹ ADAM, Adolf, Jaroslav ŠEJVL a David STEJSKAL. *Liturgika: křesťanská bohoslužba a její vývoj*. 2. vydání. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-968-3. s. 311.

řezaných květin. Křesťané si sebou vždy nosí svíci, kterou na hrobu zapálí jako připomínku naděje na světlo Kristovo. Na pomníku se mohou vyskytovat i verše z Bible, popisující naději na vzkříšení. Postupem času se zásadně změnilo odívání účastníků pohřbu na černou tedy barvu smutku. Návštěvy hřbitova se řídí pouze jeho provozním řádem jinak je zcela na rozhodnutí rodiny, kdy se rozhodnou svého blízkého zesnulého navštívit. Cílem návštěvy hřbitova je modlitba za zesnulého, v zásadě jde o modlitbu Otčenáš zakončenou slovy věčného pokoje. Dne 2. listopadu tedy na slavnost všech zesnulých – na dušičky se uskutečňuje hromadná návštěva všech blízkých zesnulých. Tento den má symbolizovat vzpomínku na naše drahé zesulé.¹⁶²

6.3 Fenomén smrti z pohledu islámu

Islám, rostoucí světové monoteistické náboženství, bývá definováno jako tzv. náboženství knihy. Jedná se tedy o náboženství písemně tradované, jehož základ stojí na určitém posvátném textu, v tomto případě Koránu, který pojímá celkem 113 výrazů označujících posmrtný život neboli *al-kahra*.^{163 164}

U muslimů se můžeme setkat se dvěma způsoby, při nichž dochází k oddělení duše od těla. Jsou jimi spánek a smrt. Spánek je pojímán jako „malá smrt“ jako bratr smrti, jelikož duše v tomto okamžiku může opustit tělo a pobývat v místech u Stvořitele.¹⁶⁵

6.3.1 Islámská eschatologie

Islámská víra pevně věří ve vzkříšení těla a život po smrti, z toho důvodu vidí ve smrti naději. Text koránu je rozdělen do čtyř částí a právě v jedné z nich nazvané první mekkánské období nalézáme 28. kapitolu neboli súru přímo s názvem Zmrtvýchvstání.^{166 167} Z uvedené súry se můžeme dočíst, že křesťané stejně jako muslimové věří ve vzkříšení s jednou zásadní

---

¹⁶² R. NEŠPOR, Zdeňěk. *Příliš slábi ve víře: Česká ne/religiozita v evropském kontextu*. Praha: Kalich, 2010. ISBN 978-80-7017-147-9. s. 184-187.

¹⁶³ M. DENNY, Frederick. *Islám a muslimská obec*. Praha: Prostor, 1993. ISBN 80-85190-69-9. s. 17.

¹⁶⁴ MA'SUMIÁNOVÁ, Farnáz. *Život po smrti v učení světových náboženství*. Praha: Jota, 1995. ISBN 80-85617-83-8. s. 103.

¹⁶⁵ MALECKÁ, Jana. *Narození, svatba a pohřeb v sunnitském islámu*. Brno: Masarykova Univerzita, 2017. ISBN 978-80-210-7212-1. s. 164.

¹⁶⁶ Doba vzniku veršů a súr. *Korán o islámu: Media o islámu* [online]. [cit. 2022-02-15]. Dostupné z: <https://www.koranoislam.cz/doba-vzniku-versu-a-sur/>.

¹⁶⁷ KEENE, Michael. *Světová náboženství*. Praha: Knižní klub, 2003. ISBN 80-242-0983-7. s. 141.

odchylkou a tou je, že Islám věří ve vzkříšení samotného fyzického těla. Český islamolog a arabista Luboš Kropáček po své analýze Koránu přichází s informací, že muslimské představy o posledních věcech člověka obsahují jasné prvky židovských, východokřesťanských a manicheistických učení,¹⁶⁸ které jsou doplněny Muhammadovou vlastní obrazotvorností.¹⁶⁹

Dle slov islámu představuje život pouze přechodný stav, jenž spěje nevyhnutelně ke smrti, díky níž oddělí mocný anděl smrti zvaný Azráíl duši od těla. Ačkoli nám Korán nepřináší přesnější popis osudu duše od smrti ke zmrtvýchvstání, vyjevuje nám v sedmi mekkánských súrách různé podoby ráje, kde se můžeme setkat s vínem či mladými dívkami zvanými hurisky. Dle slov Alláha mají představovat tyto dívky jakousi odměnu pro muže za to, co vykonali na zemi. Tyto hurisky bývají popisovány jako láskyplné dívky s plnými ňadry a velkýma černýma očima, které nestárnou.¹⁷⁰ Hurisky se staly terčem silné kritiky ze strany křesťanské polemické literatury, dle které se jeví materialisticky, atraktivně, a tedy zcela opomíjejí duchovnost. Český orientalista, historik a překladatel Ivan Hrbek k této problematice shrnul, že Muhammad se pouze snažil co nejvíce zidealizovat ráj svým následovníkům, jelikož on sám byl stoupencem východokřesťanských eschatologických idejí. Hrbek dále dodává, že hurisky postupem času z Koránu mizí a jsou nahrazeny tzv. čistými manželkami, které jsou ve skutečnosti pozemské manželky věřících muslimů.¹⁷¹

V islámské víře se setkáváme s tezí, že duše po smrti upadne do bezesného spánku a s tělem se spojí až v den mrtvých vstání, z toho vyplývá, že duše může existovat i bez těla, neoplývá však vůlí a vědomím. Dle Koránu je i žena božím stvořením, i ona má duši. Zde je na místě zdůraznit fakt, že křesťané z řad teologů v období středověku sami pochybovali o tom, zda má žena skutečně duši. Duše po smrti stane před soudem, který je pojímán jako výslech duše ze strany andělů Munkara a Nakíra.¹⁷² Arabista Luboš Kropáček popisuje výslech ze strany andělů těmito slovy: „*Když je tělo pochováno do hrobu, přijdou k němu dva černí modroocí andělé Munkar a Nakir a ptají se zesnulého na Posla Božího. Jestliže je muslim, vyzná, že není*

---

¹⁶⁸ Manicheismus = náboženské učení založené na principu dualismu a základem řady náboženských hnutí a sekt. Bývá označován za učení podobné gnosticimu, jehož zakladatelem byl ve 3. st. n. l. Peršan *Mání*. KLÍMA, O. Manicheismus: Manis Zeit und Leben. *Sociologická encyklopedie* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2017 [cit. 2022-02-15]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Manicheismus>.

¹⁶⁹ KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. 3. doplněné vydání. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-613-1. s. 82.

¹⁷⁰ J. BERNARD, Bernard. *Sexualita v náboženstvích světa*. Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0642-7. s. 322.

¹⁷¹ HRBEK, Přeložil, předmluvou, komentářem a rejstříkem opatřil Ivan. *Korán*. Praha: Levné knihy KMa, 2006. ISBN 80-7309-992-6. s. 91-92.

¹⁷² KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. 3. doplněné vydání. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-613-1. s. 82.

božstva kromě Boha a Muhammad je jeho posel. Andělé pak řeknou: „Věděli jsme, že promluvíš takto.“ A hrob se pak rozšíří na sedmdesátkrát sedmdesát loktů. Rozsvítí se světlo a bude řečeno: „Spi!“ Zesnulý se zeptá: „Mám se vrátit k bratrům a podat jim zprávu?“ Andělé mu odpoví: „Spi jako ženich, dokud tě Bůh nevkřísí z hrobu v den zmrtvýchvstání.“ Jestliže však zesnulý byl nevěřící, otáží se ho: „Co říkáš o Prorokovi?“ Na to odpoví: „Neznám ho“. A andělé řeknou: Věděli jsme, že takto promluvíš.“ A země se nad ním uzavře, otočí ho zprava nalevo, a bude trpět věčným trestem, dokud ho Bůh nevkřísí.“¹⁷³ Z výše uvedené citace je zcela patrné, že u islámu se duše po smrti rozdělují na duše věřících a nevěřících zemřelých. V porovnání s křesťanstvím zcela nemá žádný vliv konkrétní člověk a jeho pokání za spáchané hříchy. Jiná tradice říká, že duše po smrti zemřelého putuje po úzké stezce zvané *sirát*, jemnější než vlas a ostré jako meč, která představuje most nad pekelným žářem.¹⁷⁴

6.3.2 Pojetí islámského ráje

V prvé řadě je důležité vyjasnit si pojmy ráj a nebe, jelikož nejsou totožné. Nebe představuje vesmíry, které stvořil Alláh. Celkový počet těchto vesmírů je sedm, nad sedmým vesmírem se nachází zvláštní voda a nad ní je Stvořitel sám. Ráj se nachází mimo tyto vesmíry a je určen pouze pro věřící a oddané Alláhovi.¹⁷⁵

Islámská víra zdůrazňuje, aby byl člověk dobrý, spravedlivý a nehřešil. Člověk, který se za života dopustil více dobrých skutků, než těch špatných, je vpuštěn do ráje neboli *džanna* či *firdaws*. Pokud se dopustil těžkých hříchů musí se podrobit pokání. Důležitým faktem je, že knihu skutků, jejíž autory jsou andělstí písaři Raqib, zapisující skutky dobré a Atid zapisující skutky zlé. Tito andělé začínají psát každému do knihy hříchů až od jeho dospělosti, ne tedy dříve. Kniha hříchů je dopsána v pozdním stáří, kdy jedinec začíná ztrácet svoji vůli a orientaci.

¹⁷⁶

Ráj je tedy určen nejen muslimům, kteří se za svého života chovali příkladně a dodržovali pravidla, ale i těm, kdo zesnuli mučednickou smrtí. Patří sem ženy, které zemřely

---

¹⁷³ KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. 3. doplněné vydání. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-613-1. s. 82-83.

¹⁷⁴ DELCAMBROVÁ, Anne – Marie. *Muhammad: Slovo Alláhovo*. Bratislava: Slovart, 1996. ISBN 80-85871-17-3. s. 148.

¹⁷⁵ OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri, 2009. ISBN 978-80-7277-404-3. s. 170.

¹⁷⁶ G. MUHAIMIN, Abdul. *The Islamic Traditions of Cirebon: Ibadat and Adat Among Javanese Muslims: Islam in Southeast Asia*. ANU Press, 2006. ISBN 978-1-920942-31-1. s. 42.

při porodu, ti, kdo se obětovali pro druhé a hříšníci, kteří si svůj trest odpykali v pekle a již jsou očištěni. Ihned po příchodu do ráje jsou všichni zbaveni nečistot, aby byli zcela čistí. Zde je umyto nejen jejich tělo, ale i duše, která se zbaví nenávisti, zloby a jiných neduhů. Tělo je naopak zbaveno moči, krve, slz a dalších nečistot. Ať už člověk zemřel v jakémkoliv věku, je v ráji stále mladý. Ti, kteří mají svoji duši čistou, jsou v ráji obklopeni svými služebníky a otroky. V ráji neexistuje žádná rivalita, všichni jsou si rovni a zcela bez hříšných myšlenek. Služebníci jsou buď mladé ženy či *hurisky* či mladí muži *húrí*. Tito služebníci jsou bezmezně věrní svým manželům a manželkám, nikdo by si nedovolil pohlédnout na jiného muže či ženu než na toho svého. Jedny z nejnvýše postavených žen v ráji jsou Marie a Chadídža. Marie je uctívána jako matka Ježíše Krista, který je považován za osobu, jež přijde na konci věků a jako Mahdí¹⁷⁷ přemůže antikrista *Dadžďála*. Chadídža představuje manželku Muhammada, ale také je první osobou, která mu uvěřila jeho zjevení a zprávy.^{178 179 180}

Ráj nedisponuje pouze krásou tělesnou, ženami a služebníky, navíc je zde dostatek jídla a všelijakých pochutin, různých pramenů a potoků, jež chutnají jako mléko, víno či med. Člověk tu dostane skutečně vše, nač si jen vzpomene. Obyvatelé ráje mají i dostatek odpočinku a krásných míst, nádherných zámků, paláců a fontán, kde mohou hovět a odpočívat. Doplňkem ráje jsou překrásní ptáci z řad zvířat, jejichž peří hraje všemi barvami a jejich hlas je pastvou pro uši. Mimo ptáky zde nalezneme i motýly a okřídlené koně. Ačkoli je ráj skutečnou odměnou pro tělo, důležitá je i složka duše. Tím největším darem je pro zesnulé muslimy setkání se samotným Bohem nebo anděly, navíc se jim dostane pocitu bezpečí, klidu a útěchy jako vynahrazení jejich útrap, jež si prožili v pozemském životě.^{181 182}

Ráj je dělen do sedmi sfér a každý muslim po smrti je zařazen do dané sféry podle svých skutků a způsobu života, který vedl na zemi.¹⁸³

---

¹⁷⁷ Mahdí = v islámské eschatologii je považován za mesiáše a vysvoboditele se kterým přijde spravedlnost na zemi a obnoví pravé náboženství. ZEIDAN, Adam. Mahdí: Islamic concept. *Britannica: The Britannica Group, worldwide leaders in education, knowledge, and information* [online]. Encyclopaedia Britannica [cit. 2022-02-24]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/mahdi>.

¹⁷⁸ OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri, 2009. ISBN 978-80-7277-404-3. s. 170.

¹⁷⁹ HELMUT, Werner. *Islámský kniha mrtvých*. Praha: Pragma, 2003. ISBN 80-7205-948-3. s. 163.

¹⁸⁰ M. HEMAY, Ahmad. *Islám: Hluboké nahlédnutí*. Praha: Ústředí muslimských obcí, 2012. ISBN 978-80-904373-2-6. s. 107-108.

¹⁸¹ HELMUT, Werner. *Islámský kniha mrtvých*. Praha: Pragma, 2003. ISBN 80-7205-948-3. s. 166-176.

¹⁸² M. HEMAY, Ahmad. *Islám: Hluboké nahlédnutí*. Praha: Ústředí muslimských obcí, 2012. ISBN 978-80-904373-2-6. s. 109-110.

¹⁸³ HELMUT, Werner. *Islámský kniha mrtvých*. Praha: Pragma, 2003. ISBN 80-7205-948-3. s. 167.

1. sféra = *al-džinán*

- tvořená bílými perlami a stříbrnou zdi, je určená pro proroky, mučedníky, posly a všechny ty, kteří byli v životě velmi štedří

2. sféra = *dár as-salám*

- tvořená červeným hyacintem, je určená pro jedince, kteří se v průběhu svého života řídili pravidly a povinnostmi, zdi jsou tvořeny zlatem a stříbrem

3. sféra = *al-ma'wá'*

- tvořená zeleným chryzolitem a zdi ze zlata, určena pro muslimy pravidelně přispívající své obci

4. sféra = *džannat al-chuld*

- tvořená perlovými zdi, je určená pro muslimy, kteří nabádali ostatní k dobru a naopak zrazovali od zla

5. sféra = *džannat an-na'ím*

- tvořená zdi z drahokamů a bílého zlata, je určená pro jedince, kteří zrazovali ostatní od náruživosti

6. sféra = *džannat al-firdaus*

- tvořená červeným zlatem a chryzolitem, určená pro muslimy, kteří podnikli cestu do Mekky a během života dodržovali obřady s tím spojené

7. sféra = *džannat 'adn*

- tvořená pouze světlem a bílými perlami, je určená pro ty, kteří bojovali ve svaté válce¹⁸⁴

Ze strany skeptiků se setkáváme s jistou kritikou ke koránu, judaismu i křesťanství, jež spočívá v tom, že ve všech těchto náboženstvích je vždy ráj zobrazován jako neproduktivní skrze trávení času, je tam příliš klidu a všeho krásného a prakticky se tam příliš věcí neděje. Naopak při popisu pekla se vždycky setkáváme s hrůzostrašnou představou spojovanou s utrpením, strachem a bolestí, to ovšem není nic špatného, neboť jediné peklo splňuje svůj účel.^{185 186}

Britský historik a publicista Warren Crofter s tímto názorem zcela souhlasí a říká, že islámský ráj se přibližuje v jádru ke křesťanským představám. Obě jsou zcela pasivní a mají

---

¹⁸⁴ HELMUT, Werner. *Islámský kniha mrtvých*. Praha: Pragma, 2003. ISBN 80-7205-948-3. s. 167-176.

¹⁸⁵ DELCAMBROVÁ, Anne – Marie. *Muhammad: Slovo Alláhovo*. Bratislava: Slovart, 1996. ISBN 80-85871-17-3. s. 154.

¹⁸⁶ CROFTER, Warren. *Velká kniha islámu*. Čechovice: Nakladatelství BVD, 2006. ISBN 80-903754-0-5. s. 102.

hlavní smysl v Boží blízkosti. Jak již bylo zmíněno, existuje mezi rájem a peklem veliká nerovnováha. Ráj se velice těžko pojímá smysly, kdežto peklo a hrůzy s ním spojené jsou zcela jasně zobrazeny včetně děsivých představ. Dle tradice islámu se peklo „... v soudný den vynoří zpod sedmého nejspodnějšího stupně země. Kolem něj bude sedm tisíc zástupů andělů, kteří se budou podobat džinům a lidem ... peklo bude mít čtyři nohy a každá noha bude široká a dlouhá tisíckrát tisíc let ... vypráví se, že když Alláh pošle anděly, aby mu přivedli peklo, peklo se rozpláče strachy a lítostí nad hříšníky. Vždyť v pekle čeká na odsouzené tolik hrůz, které nezná nikdo, jen sám Alláh, on je vznešený.“¹⁸⁷

6.3.3 Pojetí islámského pekla

V protipólu s rájem stojí *džahannam* neboli peklo, jež se stane osudem hříšníků. Mimo označení nám známého pekla se můžeme setkat i s označením ohně. Ať už si vybereme jedno či druhé označení, vždy najdeme jejich symbiózu, kterou je trest za hříchy. Peklo může být kromě místa pojímáno také i jako bytost, jejíž údělem je děsit nevěřící a hříšníky. Islám stejně jako jiná monoteistická náboženství mají podobnou představu pekla, jsou jimi oheň nebo trpící hříšné duše. Jedná se o místo plné žalu, zla, ztráty, lží a temnoty.^{188 189}

V islámské víře se setkáváme se s dělením pekla na sedm částí, z nichž každá je určena pro jiný typ hříšníků.

1. sféra = *džahannam*

- určená pro nevěřící faraonovu rodinu, odtud se nevěřící nikdy nedostanou, muka budou prožívat už navždy¹⁹⁰

2. sféra = *lazá*

- určená pro modloslužebníky (polyteisty), taktéž odtud není možnost vykoupení¹⁹¹

3. sféra = *al-hutama*

---

¹⁸⁷ DELCAMBROVÁ, Anne – Marie. *Muhammad: Slovo Alláhovo*. Bratislava: Slovart, 1996. ISBN 80-85871-17-3. s. 147-148.

¹⁸⁸ OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri, 2009. ISBN 978-80-7277-404-3. s.154-155.

¹⁸⁹ M. HEMAY, Ahmad. *Islám: Hluboké nahlédnutí*. Praha: Ústředí muslimských obcí, 2012. ISBN 978-80-904373-2-6. s. 117.

¹⁹⁰ MA'SUMIÁNOVÁ, Farnáz. *Život po smrti v učení světových náboženství*. Praha: Jota, 1995. ISBN 80-85617-83-8. s. 112.

¹⁹¹ OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri, 2009. ISBN 978-80-7277-404-3. s. 156.

- určena pro legendární lid gog a magog¹⁹², neboli koalici severských národů. Mohly by rozpoutat apokalypsu, na jejich praporu je vyobrazen sám ďábel. Jejich příchod bude znamením chaosu, zla a zkázy.¹⁹³

4. sféra = *as-Sachír*

- toto místo je určeno pro satany, ďábly, čerty a přívržence mágů. Satani jsou padlí andělé, řazeni k džinům, s tím rozdílem, že džinové mohou v islámské tradici konat dobro i zlo. ^{194 195}

5. sféra = *sagar*

- určené pro jedince, kteří se nechovali čestně a nemodlili se¹⁹⁶

6. sféra = *al-džahím*

- určená pro křesťany, židy a zoroastristy¹⁹⁷

7. sféra = *al-háwija*

- představuje jámu či propast určenou pro pokrytce a také hříšníky, kteří neučinili pokání, tato sféra je určená pro ty nejhorší, čemuž odpovídají i jejich tresty, tedy spalování tím nejhoroucnějším ohněm a nejbolestivější tělesné tresty.^{198 199}

Společným prvkem pro všechny části je oheň, živoucí aspekt v pekle, neustále hoří, ale nezáří, naopak tmavne a spaluje. Hříšníci a kameny jsou hlavním zdrojem ohně, v každé hlubší sféře nabývá žár na síle. Nikdo před ohněm neuteče, každý je jím mučen dle svých hříchů, vždy když je hříšníkovu sežehnuta kůže, obnoví se mu nanovo, aby mohl opět trpět. K ohni se váže velmi zvláštní tradování, dle něho vznikl oheň pozemský z ohně pekelného.

¹⁹² LIŠČÁK, Vladimír. *Gog a Magog a středověké představy o posledním soudu v Katalánském atlase (1375)* [online]. Praha: Orientální ústav AV ČR, 26 [cit. 2022-02-23]. Dostupné z: <https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/42349/1/Li%C5%A1%C4%8D%C3%A1k.pdf>. s. 82-88.

¹⁹³ M. HEMAY, Ahmad. *Islám: Hluboké nahlédnutí*. Praha: Ústředí muslimských obcí, 2012. ISBN 978-80-904373-2-6. s. 115.

¹⁹⁴ OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri, 2009. ISBN 978-80-7277-404-3. s. 156.

¹⁹⁵ CAMPO, Juan Eduardo. *Encyclopedia of Islam* [online]. New York: Infobase Publishing, 2009 [cit. 2022-02-22]. ISBN 978-0-8160-5454-1. Dostupné z: <https://sanipanhwar.com/Encyclopedia%20of%20Islam%20by%20Juan%20E.%20Campo.pdf>. s. 43.

¹⁹⁶ OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri, 2009. ISBN 978-80-7277-404-3. s. 155.

¹⁹⁷ OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri, 2009. ISBN 978-80-7277-404-3. s. 156.

¹⁹⁸ OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri, 2009. ISBN 978-80-7277-404-3. s. 156.

¹⁹⁹ HELMUT, Werner. *Islámský kniha mrtvých*. Praha: Pragma, 2003. ISBN 80-7205-948-3. s. 145.

Anděl Gabriel vzal dle tradice zrnko z pekelného ohně na povrch zemský a z něj vznikl první oheň, poté bylo zrno navraceno zpět do pekla, jinak by se spálil celý povrch Země.^{200 201 202}

Dalším prvkem pekla je strom *zaqqúm* pokrytý hlavami satanů. Hříšníkovi, který by pozřel plod z tohoto stromu, se rozvaří mozek a vnitřnosti a jeho kusy se mu budou valit z úst společně s ohnivými plameny. Jiné ohnivé stromy jsou posety ostrými trny a ohnivými plody. Po nich se plazí hadi, koušou, trhají kůži i chlupy. Společně s hady se zde můžeme setkat také s obrovskými škorpióny, kteří požívají vše, co jim přijde do cesty.^{203 204}

V pekle se setkáváme i s tzv. *az-zabánija*, což představuje 19 strážců pekla či pekelných duchů. Jedním z nich je anděl *Málik* nebo také strážce pekla a ohně. Jeho úkolem je přijímání hříšníků. *Haríš* jeho služebník je stejně jako jeho pán *Málik* zrozen z těl škorpiónů a jeho tělo vede z pekla až do nebe, kde si převezme své hříšníky a přenesení je do pekla. Tam jsou pekelnými anděli trestáni, svazováni a mučeni.^{205 206}

V koránu můžeme nalézt jednotlivé popisy hříchů. Zahrnují pýchu, zradu, vraždu, provozování magie, nespravedlnost, pomluvu proroka, krádeže, týrání zvířat, ignorování božího slova skrze proroka a jeho výzev. Všechny, kteří se dopustí těchto hříchů stihne sežehnutí pekelným ohněm. V případě, že by hříšníci poprosili o déšť, začnou na ně padat ohnivé kameny a tlustí hadi. Pokud někoho z nich had kousne, bolest přetrvá dalších 1000let. Až bude hříšníkům sežehnuto celé tělo, dostanou od anděla *Málika* vodu, ovšem pokud se jí dotknou, upadnou jim prsty či ta část těla, která se vody dotkla. Pokud si jí napijí, rozežere jim voda vnitřnosti jako kyselina. Jedinou tekutinu pro hříšníky představuje vroucí voda a hnis. Další utrpení hříšníků nastává se ztrátou všech jejich smyslů: stanou se slepí, hluchí, němí a bez kůže. Po vstupu do pekelného ohně jim zčerná obličej, zrak se stane šedomodrým a na ústech budou mít pečeť. Poté se dostanou k pekelným branám, kde si je převezmou strážci, spoutají

---

²⁰⁰ OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri, 2009. ISBN 978-80-7277-404-3. s.154-155.

²⁰¹ M. HEMAY, Ahmad. *Islám: Hluboké nahlédnutí*. Praha: Ústředí muslimských obcí, 2012. ISBN 978-80-904373-2-6. s. 115.

²⁰² MA'SUMIÁNOVÁ, Farnáz. *Život po smrti v učení světových náboženství*. Praha: Jota, 1995. ISBN 80-85617-83-8. s. 112.

²⁰³ OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri, 2009. ISBN 978-80-7277-404-3. s. 155.

²⁰⁴ MA'SUMIÁNOVÁ, Farnáz. *Život po smrti v učení světových náboženství*. Praha: Jota, 1995. ISBN 80-85617-83-8. s. 112.

²⁰⁵ CAMPO, Juan Eduardo. *Encyclopedia of Islam* [online]. New York: Infobase Publishing, 2009 [cit. 2022-02-22]. ISBN 978-0-8160-5454-1. Dostupné z:

<https://sanipanhwar.com/Encyclopedia%20of%20Islam%20by%20Juan%20E.%20Campo.pdf>. s. 43.

²⁰⁶ HELMUT, Werner. *Islámský kniha mrtvých*. Praha: Pragma, 2003. ISBN 80-7205-948-3. s. 151.

je řetězy společně se Satanem, andělé je pak budou tlouci palicemi a táhnout po zemi. Nejhorší tresty stihnou opilce. Mohou být opékáni nad ohněm, pojídat trní či být uškvařeni, ale poté musí být opět oživeni, aby mohli být věčně týráni. Celé peklo se nese v duchu nekončících nářků, pláče, sténání a vzdechů. ^{207 208 209 210}

6.3.4 Umírání a smrt

Islámský fundamentalismus neboli hnutí islámu, je silným stoupencem doslovného výkladu svatých textů islámů. Jeho stoupenci jsou tvrdými odpůrci křesťanského, židovského či sekulárního systému, celkově jsou proti současné západní civilizaci a všem umírněným islámským režimům. Dalo by se říci, že je fundamentalismus protikladem modernismu. U islámského fundamentalismu se setkáváme se specifickým aspektem sebevražedných atentátníků neboli islámských bojovníků, kteří jsou ochotni položit svůj život ve „svaté válce“.

²¹¹ Nejvyšším statkem, který může člověk darovat bohu je jeho vlastní život, jedině tak člověk dokáže naprostou odevzdanost Alláhovi. V Koránu se můžeme setkat s tímto doslovem: „*Věřu modlitba má, obřady mé, život můj i smrt má náleží Bohu, Pánu lidstva veškerého, jenž společníka nemá žádného. A toto mi bylo nařízeno a já první jsem z těch, kdož do vůle Jeho se odevzdali.*“ ²¹² Německý autor, novinář, politický aktivista a stoupenec Ahmadiyya islámu Hadayatullah Hübsch tvrdí, že touha po smrti není v žádném případě islámským posláním. Není však sám tohoto názoru, vychází totiž z islámských mystiků Džaláludína Balchí Rúmího a o Ibn Rábího, kteří věřili v lepší život na zemi než na onom světě. ²¹³

Z celkového hlediska je však důležité si uvědomit, že sebevražda v islámu stejně jako v křesťanství je zcela nepřipustná. Verš v Koránu navíc výslovně zakazuje tuto myšlenku. Islám vidí výjimku sebevraždy v okamžiku, kdy by se jednalo o teroristický čin, to totiž pro ně není

---

²⁰⁷ M. HEMAY, Ahmad. *Islám: Hluboké nahlédnutí*. Praha: Ústředí muslimských obcí, 2012. ISBN 978-80-904373-2-6. s. 115 -116.

²⁰⁸ HELMUT, Werner. *Islámský kniha mrtvých*. Praha: Pragma, 2003. ISBN 80-7205-948- 3. s. 144-155.

²⁰⁹ OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri, 2009. ISBN 978-80-7277-404-3. s. 156.

²¹⁰ MA'SUMIÁNOVÁ, Farnáz. *Život po smrti v učení světových náboženství*. Praha: Jota, 1995. ISBN 80-85617-83-8. s. 112.

²¹¹ HUBÍK, Stanislav. Fundamentalismus islámský. *Sociologická encyklopedie: sociologický slovník* [online]. Sociologický ústav AV ČR, 2017, 1989 [cit. 2022-02-16]. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Fundamentalismus_isl%C3%A1msk%C3%BD.

²¹² Súra '6. Dobytek'. *Korán o islámu: Korán v češtině od Médiaoislamu.cz* [online]. Dostupné z: <https://www.koranoislam.cz/sura/6/page/9/>.

²¹³ HÜBSCH, Hadayatullah. *Fanatičtí bojovníci ve jménu Alláha: Kořeny islámského teroru*. Praha: Naše vojsko, 2002. ISBN 80-206-0609-2. s. 83-85.

sebevražda, ale specifická forma džihádu neboli šíření islámu formou násilí či „svatou válku“. Tendence k boji za svoji víru v koránských ustanoveních postupem času gradovala. Z mekkánského období se dočítáme o požadavcích trpělivosti, následně o právu odrazet útoky ze strany nepřátel až po úkol vést aktivní boj za podrobení nevěřících nepřátel. Tato síla obce vedla k jejich úspěchu.²¹⁴ Korán hovoří: „*A bojujte na stezce Boží proti těm, kdož bojují proti vám, avšak nečiňte bezpráví, neboť Bůh nemiluje ty, kdož se bezpráví dopouštějí. Zabíjejte je všude, kde je dostihnete, a vyžehňte je z míst, odkud oni vás vyhnali, vždyť svádění od víry je horší než zabití.*“²¹⁵ Korán přímo nevybízí své stoupence k propagaci víry násilím. Skutečným důsledkem veškerých hrůzostrašných akcí a sebevražedných atentátů jsou sociální podmínky a jejich politické reflexe, nikoli náboženství.²¹⁶

Z hlediska vykoupení můžeme dojít ke dvěma závěrům. Ve větším měřítku se setkáváme se skutečností, že hříšníci budou trpět v pekle do nekonečna. Mimo tuto možnost existuje i varianta vykoupení nebo zkrácení trestu hříšníkům. Dlouhé a urputné prosby přesvědčily Proroka, aby své hříšníky vyslyšel a přimluvil se za ně u Alláha. Alláh se nad nimi slitoval, jelikož si už v pekle dostatečně odpykali své zlé skutky a Muhammad je přivedl před bránu ráje. Tam bylo jejich tělo očištěno, tím se omladilo, oči se jim zvýraznily černou barvou, avšak na čele jim zůstal nápis, kterým se od ostatních lišili. Nápis pak z čela zmizel těm, kteří prosili Boha o odpuštění. Další alternativa hovoří o hříšnících prosících ještě za svého života Boha o odpuštění. Odpuštěno jim bude, až si odpykají svůj trest v pekle. Existuje řada jedinců, kterým se za žádných okolností nedostane prominutí od Boha. Jsou jimi ti, kdo odmítali Boha jako modloslužebníci (*mušrik*) a nevěřící (*káfir*). Kromě těchto jedinců není možná žádná varianta výkupného či úplatku, jelikož dle Koránu tato možnost je zcela vyloučena.^{217 218 219}

---

²¹⁴ KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. P. 3. doplněné vydání. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-613-1. s. 114.

²¹⁵ Súra '2. Kráva'. *Korán o islámu: Korán v češtině od Médiaislámu.cz* [online]. Dostupné z: <https://www.koranoislamu.cz/sura/2/page/10/>.

²¹⁶ KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. P. 3. doplněné vydání. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-613-1. s. 115-116

²¹⁷ MA'SUMIÁNOVÁ, Farnáz. *Život po smrti v učení světových náboženství*. Praha: Jota, 1995. ISBN 80-85617-83-8. s. 112-113.

²¹⁸ M. HEMAY, Ahmad. *Islám: Hluboké nahlédnutí*. Praha: Ústředí muslimských obcí, 2012. ISBN 978-80-904373-2-6. s. 116.

²¹⁹ HELMUT, Werner. *Islámský kniha mrtvých*. Praha: Pragma, 2003. ISBN 80-7205-948-3. s. 163.

6.3.5 Pohřební rituály

V případě, že muslim umírá v domácím prostředí, odřikává před svou smrtí *šahádu*. Jedná se o pronesení slov, že Bůh je jen jeden a že Muhammad je jeho prorok. Tato slova pronáší umírající pouze v situaci, pokud to jeho stav dovoluje. Příbuzní přitom sedí kolem umírajícího a předčítají pasáže z Koránu. Když dotyčný zemře, je jeho tělo třikrát omyté, zabalené do tří bílých pláten. Tělo je poté přeneseno na márách – pohřebních nosítkách na místo pohřbu, kde je uloženo do půdy. Musí se dbát na to, aby pravá strana mrtvého těla směřovala k Mece. Pozůstalí dále pronesou první kapitolu Koránu tedy Al-Fátihu neboli speciální modlitbu za boží přízeň a pomoc a k tomu šahádu, než dojdou domů. Výše zmíněné modlitby představují jakousi radu mrtvému, jak má odpovídat andělům smrti při jejich soudu. Příbuzní tak po pohřbu znovu navštíví hrob mrtvého během prvního pátku, kdy mu na hrob položí palmový list jako symbol míru.

6.4 Fenomén smrti z pohledu hinduismu

Hinduismus, třetí největší náboženství světa, se zásadně liší v pojetí smrti ve srovnání se západními náboženskými tradicemi. Specifickým rysem nejstaršího náboženského systému je víra v převtělování duší. Hovoříme zde o zcela odlišné existenciální zkušenosti se smrtí, než je tomu v západních kulturách. V tomto pojetí se můžeme setkat s různými výrazy, kupříkladu s pojmem reinkarnace nebo transmigrace chápaným jako stěhování duší, dále metempsychóza, znovuvtělování či znovuzrokování. Toto stanovisko zcela zastávají veškeré indické filosofické systémy a veškeré náboženské sekty hinduismu kromě školy lókájata. S tímto pojetím značně souvisí i nauka o karmické restribuci činů, již bývají přirovnávány k biblickému rčení „*jak kdo zaseje, tak sklídí*“.²²⁰

6.4.1 Umírání a smrt

V hinduismu se setkáváme s názorem, že dobrá smrt nikdy nepřichází neohlášená, ba naopak umírající dle této víry volí daný okamžik smrti sám, tedy je tato skutečnost zcela dobrovolná, očekávaná a vědomá. Díky tomu mohou příbuzní zabezpečit umírání dle zažitých tradic a zvyků. Tyto zádušní rituály jsou zásadní pro hinduistickou společnost, jedině díky nim

---

²²⁰ WERNER, Karel. *Malá encyklopedie hinduismu*. Brno: Atlantis, 1996. ISBN 80-7108-129-9. s. 184-185.

může zesnulý doputovat do říše předků. V případě, že jsou pohřební či *šráddhové* rituály vykonány dle pravidel, zajistí se tím zesnulému přeměna *préty* neboli jeho duše v předka. Naopak pokud by se tradice nedodržely, stal by se ze zesnulého *bhúta* tedy duch bloudící a škodící svým pozůstalým ve světě. Zásadou pro umírajícího člověka je poslední vydechnutí nejlépe pod širým nebem a nikoli v uzavřené místnosti. V nejlepším případě se vyvede umírající na dvorek k posvátnému keříku *tulsí*. Další podmínkou je, že umírající nemůže zesnout v posteli, pohovce či lehátku, nýbrž na zemi. Tato tradice vychází z kosmografické představy, že vesmír se člení na tři části: zemi, ovzduší a nebe. Nebe je určené bohům, země lidem a zvěři a ovzduší démonům. Z tohoto důvodu člověk náleží zemi a měl by proto na ní také zemřít. Vysvětlení stojí na tezi, že pokud by člověk zesnul mezi nebem a zemí tedy v meziprostoru, mohl by být napaden démony a taktéž by se mohl stát jedním z nich. Nehledě na to, že by to postihlo celou příbuzenskou větev zesnulého.^{221 222}

Místo, kde umírající skoná musí být vždy náležitě přichystáno, dle zásad má být vykropeno ganžskou vodou a vystláno jednou z posvátných trav. V nejlepším případě kravským trusem a posypané sezamem. Z hlediska položení zesnulého je nutné dbát na to, aby jeho nohy směřovaly k jihu, jelikož dle tradice se tímto směrem nachází říše předků se svým vládcem bohem smrti *Jamou* a právě tímto směrem se po smrti vydá zesnulý.²²³

U umírajícího se dle hinduistických tradic zapálí lampička hořící až do té doby, kdy zesnulý opustí dům. Světlo má symbolizovat ochranu před zlými duchy a démony, aby nemohli vstoupit do právě zemřelého těla. Dalším obraným štítem proti démonům jsou boží jména, která jsou umírajícímu šeptány do ucha právě ve chvíli jeho posledního výdechu. Mohou se lišit dle kasty a náboženské orientace rodiny.²²⁴

---

²²¹ ONDRAČKA, Lubomíra, Luboš KROPÁČEK, Marka ZEMÁNEK, Tomáš HALÍK a Milana LYČKA. *Smrt a umírání v náboženských tradicích: Cesty domů* [online]. Praha: Městská knihovna Praha, 2009 [cit. 2022-02-24]. ISBN 978-80-904616-3-6. Dostupné z:

https://issuu.com/cestadomu/docs/cd_smrt_a_umirani_v_nabozenskych_tradicich_issuu. S. 27-28.

²²² WERNER, Karel. *Malá encyklopedie hinduismu*. Brno: Atlantis, 1996. ISBN 80-7108-129-9. s. 184-185.

²²³ ONDRAČKA, Lubomíra, Luboš KROPÁČEK, Marka ZEMÁNEK, Tomáš HALÍK a Milana LYČKA. *Smrt a umírání v náboženských tradicích: Cesty domů* [online]. Praha: Městská knihovna Praha, 2009 [cit. 2022-02-24]. ISBN 978-80-904616-3-6. Dostupné z:

https://issuu.com/cestadomu/docs/cd_smrt_a_umirani_v_nabozenskych_tradicich_issuu. s. 28.

²²⁴ Tamtéž s. 28-29.

6.4.2 Pohřební rituály

Se smrtí zesnulého nastává okamžitá organizovaná činnost pozůstalých. Prvním krokem je co nejrychleji seznámit příbuzné, známé a sousedy s nastalou situací. Tento ukvapený proces závisí na tom, aby byl zesnulý co nejrychleji pohřben. Tak praví tradice. Mnoho textů dává maximální ultimátní dobu v podobě tří dnů. Nejčastěji však u hinduistů probíhá pohřeb do několika málo hodin. S ohledem na klimatické podmínky v Indii hraje čas skutečně důležitou roli. Hlavní truchlící má v pohřbu nezastupitelnou úlohu, poněvadž zodpovídá za průběh celého obřadu, na němž stojí zajištění příznivého posmrtného osudu zesnulého. V nejlepším případě je nejdůležitějším truchlícím nejstarší syn zesnulého, z toho také vyplývá neutuchající touha po zplození syna, která je čirou dominantou pro hinduistickou společnost. Nepřítomnost hlavního truchlícího je jedna z důvodů, při níž se musí čekat až do jeho přítomnosti. Pokud však nejstarší syn k dispozici není, ať už proto, že neexistuje či by jeho návrat trval příliš dlouhou dobu, může ho zastoupit jiný syn zemřelého ať už vnuk, pravnuk, bratr, či synové a vnuci některého z bratrů. V případě, že by nikdo takový nebyl nabízí hinduistická tradice další alternativu a tou je, že člověk sám může vykonat své posmrtné obřady ještě za svého života.²²⁵

Jak již bylo zmíněno, hlavním organizátorem tradic a úkonů související s pohřbem je hlavní truchlící, společně s nejstaršími ženami domu, ty nejlépe znají požadované tradice. Mimo nich s nimi spolupracuje holič nebo jeho manželka, dle pohlaví zesnulého, jelikož ihned po posledním vydechnutí zesnulého je jeho tělo oholeno, omyto a zabaleno do rubáše. V nejčastějším případě se setkáváme s rubášem bílé barvy. Pokud by se jednalo o situaci staršího zemřelého, používá se žluté hedvábí. Zásadní roli hrají zvyky dané komunitou. V případě zesulé ženy, jejíž manžel stále žije, se tělo odívá do červeného sárí se všemi charakteristickými šperky a znaky vdané ženy. Můžeme uvést kupříkladu červeně obarvená chodidla či pěšinka vysypaná červenou barvou. Stejně tak je oděna neprovdaná dívka jako hinduistická nevěsta. Naproti tomu jsou vdovy v Indii oděny do nejprostšího bílého rubáše. Další tradice hovoří o uzavření sedmera tělesných otvorů, které praktikují především vysokokastovní brahmáni. Prostředkem k tomuto úkonu je přepuštěné máslo, lístky *tulsí*,

---

²²⁵ ONDRAČKA, Lubomíra, Luboš KROPÁČEK, Marka ZEMÁNEK, Tomáš HALÍK a Milana LYČKA. *Smrt a umírání v náboženských tradicích: Cesty domů* [online]. Praha: Městská knihovna Praha, 2009 [cit. 2022-02-24]. ISBN 978-80-904616-3-6. Dostupné z: https://issuu.com/cestadomu/docs/cd_smrt_a_umirani_v_nabozenskych_tradicich_issuu. s. 29-30.

posvátná tráva, plátky stříbra či zlata nebo mince. Tělo zesnulého je zdobeno popelem, červenou barvou či kurkumou dle rodinných zvyků, statusu zemřelého a jeho náboženství. Po ozdobení těla následuje uložení těla na máry tvořené řídkým žebříkem, které jsou zhotoveny přímo na místě z bambusových tyčí. V přítomnosti rodinného bráhmanského obětníka provede hlavní truchlící první předepsané obřady spočívající v oběti rýžových kuliček zvaných *pinda*. Hlavním cílem zádušních rituálů je znovuvytvoření těla zesnulého. Každá kulička by se měla dle zvyků tvořit jeden den. Postupuje se vždy podle vzoru vývoje embrya v těhotenství, kdy 1. kulička představuje hlavu, 2. nos, oči uši, 3. hrud' a krk, 4. ramena a pohlavní orgány, 5. nohy a chodidla, 6. životně důležité orgány, 7. kosti, tepny, žíly, 8. zuby, nehty, vlasy, 9. sperma a poslední desátá žízeň a hlad.²²⁶ Tyto kuličky jsou nejčastěji vytvořeny spojením směsi rýžové mouky, vody a přepuštěného másla, mohou se také doplnit sezamovými semínky. Kuličky mají obvykle velikost tenisového míčku. Složení a velikost kuliček se liší podle dané komunity. Do spálení těla je celkem obětováno pět až šest kuliček. Ve fázi od úmrtí po opuštění domu jsou obětovány celkem dvě kuličky, jedna je pro ducha země, na které zesnulý leží a druhá pro ducha prahu, přes který tělo opustí dům.²²⁷

Ukončením všech pohřebních rituálů ovšem zdaleka nic nekončí, následuje tzv. období rituální nečistoty trvající zpravidla třináct dní. Vztah, který byl mezi zesnulým a hlavním truchlícím určí, jakého stupně se bude týkat rituální znečištění. Hlavní truchlící se musí řídit přísnými pravidly. Během zmíněného časového období se musí tento jedinec zcela oprostít od fyzických i duševních prožitků (například pohlavního styku), dále se nesmí holit, česat si vlasy, stříhat si nehty nebo nosit obuv. Musí spát na zemi. Dá se říci, že je v tomto okamžiku hlavní truchlící zcela izolován od zbytku společnosti. Tento způsob chování bývá přisuzován k prvkům, které můžeme nalézt u asketů. Jedinec se v tomto případě zcela vzdaluje společnosti a tím bývá přiřazován k nejnižším sociálním vrstvám indické společnosti neboli tzv. *dalitům* či tzv. „nedotýkatelným“. Kromě hlavního truchlícího jsou po smrti zesnulého zcela omezení příbuzní muži zesnulého. Pozůstali v období rituální nečistoty nesmějí připravovat teplé pokrmy, recitovat védy, navštěvovat chrámy a domy přátel i příbuzných nebo se účastnit

---

²²⁶ MICHAELS, AXEL. *Homo Ritualis: Hindu Ritual and Its Significance for Ritual Theory* [online]. Oxford University press, 2016 [cit. 2022-03.-02]. ISBN 0190262621. Dostupné z: file:///C:/Users/iveta/Downloads/homo-ritualis-hindu-ritual-and-its-significance-to-ritual-theory_compress.pdf. s. 203-204.

²²⁷ ONDRAČKA, Lubomíra, Luboš KROPÁČEK, Marka ZEMÁNEK, Tomáš HALÍK a Milana LYČKA. *Smrt a umírání v náboženských tradicích: Cesty domů* [online]. Praha: Městská knihovna Praha, 2009 [cit. 2022-02-24]. ISBN 978-80-904616-3-6. Dostupné z: https://issuu.com/cestadomu/docs/cd_smrt_a_umirani_v_nabozenskych_tradicich_issuu. S. 30-31.

jakýchkoliv oslav, svátků nebo svateb. Výjimkou těchto tradic jsou asketi a bráhmani, pro které období rituální nečistoty vůbec neplatí nebo je poměrně zkráceno jeho trvání.²²⁸

6.4.3 Posmrtný život, koloběh životů, vysvobození

Převtělování duší či reinkarnace jsou všeobecně přičítány hinduistické společnosti. Po smrti člověka neputuje duše dále do dalšího těla, pokud nedospěla k jejímu úplnému vysvobození z koloběhu životů. Na duši čekají mnohem bohatší a atraktivnější osudy. K uvolnění duše k další pozemské existenci nedochází dle hinduismu zcela automaticky. Nezbytnou podmínkou pro pokračování v koloběhu životů je spálení těla, ovšem vše musí být spojené se striktně provedenými zádušními obřady tzv. *šráddha*.²²⁹

Po řádném splnění všech pohřebních úkonů se člověk po smrti dostane před soud boha smrti Jamy neboli taktéž Dharmy, Dharmarádži tj. vládce Dharmy, jenž vydá rozsudek nad pozemskými skutky jednotlivé duše. Kromě boha Jama se duše setkává i s bohem Čitrakára, který zastává funkci zapisovatele skutků všech lidí. Na základě těchto spisů vynese bůh Jama svůj rozsudek. Za dobré skutky jsou hinduisté odměněni životem v nebi, za ty špatné v pekle. Tento osud v podobě odměny a trestu není jediným, život v těchto sférách je pouze jakýmsi předstupněm či pauzou mezi tělesnou smrtí a dalším vtělením duše a znovuzrozením.

230

Duše hinduistů po přechodu nebem či peklem pokračuje další fází, může jí být kupříkladu pokračování v pozemském životě nebo další alternativy v podobě převtělení do polobožské nebo naopak do démonické bytosti. Hinduisté mohou dle jejich tradice značně ovlivnit příští kvalitu zrození nejen tedy chováním v pozemském životě, ale kupříkladu vdovám tradice radila, aby zemřely společně se svým manželem. Přímo v okamžiku posledního vydechnutí si měly ustavičně přát, aby se v příštím životě staly opět jeho družkou. Existuje i

---

²²⁸ MICHAELS, Axel. *Hinduism: Past and present*. [online]. Princeton: Princeton University Press, 2004 [cit. 2022-03-02]. ISBN 0-691-08952-3. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=PD-flQMc1ocC&pg=PR4&lpg=PR4&dq=Michaels,+Axel.+Hinduism:+Past+and+present.+Princeton.+N.J.:+Princeton+University+Press,+2004.&source=bl&ots=IGRxVRWE79&sig=ACfU3U2BFgZZxJG850OEWxvftIfOtnzGg&hl=cs&sa=X&ved=2ahUKÉwil2-qk3af2AhUmgf0HHRQZAQcQ6AF6BAGQEAM#v=onepage&q=Michaels%2C%20Axel.%20Hinduism%3A%20Past%20and%20present.%20Princeton.%20N.J.%3A%20Princeton%20University%20Press%2C%202004.&f=false>. s. 138.

²²⁹ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. Praha: Dharma Gaia, 1993. ISBN 80-901225-5-8. s. 40.

²³⁰ VAN GENNEP, Arnold. *Přechodové rituály: Systematické studium rituálů*. Praha: Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-178-6. s. 141.

další alternativa, například silné duchovní úsilí na cestě ke svatosti. Prostřednictvím duchovního úsilí a svatého života si člověk v sobě pěstuje schopnost rozpomenout se na své minulé životy. Tomuto jedinci se přezdívá džátismara, pamatuje si na své zrody, jelikož všichni ostatní během každého nového zrození zcela zapomenou na své minulé životy.²³¹²³²

6.5 Fenomén smrti z pohledu buddhismu

V Buddhismu se setkáváme s čistě jednotným názorem na smrt, která je vždy spojená s utrpením. Pojetí smrti bylo značně ovlivněno nejen učením samotného Buddha, ale také jeho smrtí. V Tibetské literatuře se setkáváme s řadou textů, které svým obsahem hovoří o nevyhnutelnosti smrti a tedy hodnotnosti zrození se jako člověk. Kanadský tibetolog Glenn H. Mullin rozdělil tibetské texty týkající se smrti do následujících kategorií:²³³

1. Texty obsahující instrukce pro meditaci o smrti v tomto životě.
2. Texty obsahující poezii a prózu připomínající skutečnost stáří, smrti a pomíjivosti tohoto života.
3. Texty pojednávající o smrti a úkazech tibetských jóginů jako důkaz pro dosažení „probuzení“.
4. Texty obsahující metody věštění a prorocké znaky předpovídající předčasnou smrt.
5. Texty obsahující metody, jak odvrátit předčasnou smrt a dosáhnout dlouhověkosti.
6. Texty obsahující praxi tzv. přenesení vědomí tedy *phowa*, která představuje jakousi předzvěst blížící se smrti a smrti samotné, disponuje poučky, jimiž se má jedinec řídit v takovéto situaci, aby dospěl k co nejpříznivějšímu následujícímu zrození.
7. Texty ritualistické sloužící k předčítání nahlas zesnulému, aby dosáhl sebeosvobození, tudíž aby nebloudil a uchoval si v sobě kladný mentální postoj
8. Texty pojednávající o smrti, umírání a znovuzrození.

---

²³¹ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. Praha: Dharma Gaia, 1993. ISBN 80-901225-5-8. s. 41-42.

²³² WATERSTONE, Richard. *Duchovní svět Indie*. Praha: Práh, 1996. ISBN 80-85809-46-X. s. 126.

²³³ ZOPA RINPOCHE, Lama. How to Help the Dying and the Dead. *FPMT: Foundation for the Preservation of the Mahayana Tradition*. [online]. Taos, New Mexico: Education Services, 2001 [cit. 2022-03-02]. Dostupné z: <https://fpmt.org/wp-content/uploads/hope!/a4/booklet/articlesa4bklt.pdf>. s. 1.16.

9. Texty sloužící jako výpovědi jednotlivých jedinců, kteří již zesnuli, avšak se opět navrátili do života.

10. Texty hovořící o tématech jako je mumifikace či přivedení mrtvých k životu.²³⁴

Fenomén smrti je nedílnou součástí buddhistické tradice. Důkazem mohou být specifické buddhistické obřady, rituály nebo běžné činnosti během celého jejich života týkající se tématu smrti. Hlavním faktorem je zde daná tibetská náboženská komunita, do které daný buddhista patří. Staroindické nauky odnepaměti vnímaly smrt nejen jako biologický fakt, při němž organismus umírá, ale také jako jakýsi přechod do zcela odlišného bytí či existence. Jednou z myšlenek těchto nauk je víra ve složku vědomí, které neumírá, ale naopak se znovuzrozuje – reinkarnuje. Tedy, že duchovní složka člověka nezaniká s fyzickou podstatou člověka, ale že se přetělí do jiných tělesných forem dle následků předešlých skutků. V buddhismu se setkáváme s pojmem *karman*. Karman představuje souhrn všech vykonaných lidských skutků, ať dobrých či zlých, které vytváří základní pilíř pro kvalitu dalšího zrození existujících v mnoha podobách. V buddhistické tradici existuje šest stavů existence, do nichž se lze znovuzrodit. Buddhistická praxe se tedy orientuje dle karmanového zákona, snaží se zaměřovat na činy, které budou později výsledkem štěstí a naopak se straní skutků, již by vedly k bolesti a utrpení. Kromě karmanového zákona se můžeme setkat i s tzv. hromaděním zásluh neboli *punja*, které se nasčítají vlivem prospěšného a smysluplného konání. K těmto zásluhám se může řadit darování, etické chování a meditace vedoucí k lepšímu znovuzrození. Kromě toho existují také zásluhy související se smrtí, které jsou odměnou nejen pro mrtvé, ale i živé.

235

Zcela zásadní informací z oblasti buddhismu je fakt, že nepředstavuje žádné jednotné náboženství ani učení, navíc ani nevlastní jednotnou kanonickou literaturu. Tradice hovoří o učení Buddhy, který vzdělával své žáky na základě jejich dispozic a jejich duchovní úrovně, načež se rozvinulo bohaté spektrum různých úrovní učení včetně pojetí procesu umírání, smrti a přípravou na ni samotnou. Dalším zásadním krokem byla daná kultura, která pojala Buddhovo učení zcela po svém.²³⁶

---

²³⁴ COBERLY, Margaret a S. I. SHAPIRO. *Death and Dying in the Tibetan Buddhist Tradition: English-Language Resources* [online]. California, 1993 [cit. 2022-03-02]. Dostupné z: <https://digitalcommons.ciis.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1443&context=ijts-transpersonalstudies>. International Journal of Transpersonal Studies. University of Hawai'i at Manoa U.S.A. s. 2-4.

²³⁵ MILTNER, Vladimír. *Malá encyklopedie buddhismu* [online]. Praha: Libri, 2002 [cit. 2022-03-02]. ISBN 80-7277-111-6. Dostupné z: <http://docplayer.cz/921668-Vladimir-miltner-mala-encyklopedie-buddhismu.html>. s. 7-12.

²³⁶ CONZE, Edward. *Stručné dějiny buddhismu*. Brno: Jota, 1997. ISBN 80-7217-002-3. s. 74.

Buddhisté zastávají tezi, že věci nejsou takové, jak se nám jeví. Stejným způsobem nahlíží na smrt samotnou. Pojetí smrti není chápáno jako konec či vítězství nad pozemským životem. Buddhismus vytváří zcela novou alternativu k této problematice a tou je vysvobození se z koloběhu zrozování a smrti neboli vysvobození se ze *sansáry* či koloběhu znovuzrozování a smrti. Hlavním myšlenkou je porozumění smrti a jejím aspektům. Dle Dharmy či Buddhova učení je smrt zcela součástí každodenního života. V buddhismu má smrt několik úrovní. Jednou z možností je smrt pojímána jako projev božstva, pomíjivosti nebo jako zrození touhy a nevědomosti. Z dalšího hlediska buddhismu smrt ani neexistuje. Buddhistické učení vykládá celou řadu praktik, kterými může člověk rozjímat o smrti nebo dokonce se na ni připravit. Nástrojem proti nevědomosti jsou myšlenky na smrt nebo kontakt se smrtí samotnou. Dle badatelů se může z myšlenek na smrt a vlastní pomíjivosti zrodit náboženské zapálení. Příkladem může být samotný Buddha Šákjamuni, který spatřil ležící mrtvolu. Z tohoto důvodu je toto zapálení vnímané jako zcela pozitivní a žádoucí, navíc uvědomění si smrti se řadí ke klíčovým věcem, které by měl řádný buddhista vykonávat.²³⁷

Buddhistické učení pojednává o dvou typech úmrtí. Jedním typem je fyzická smrt neboli smrt těla, druhým je smrt ega – jáství, s čímž je spojené utvoření nové identity. Již zmíněný druhý typ je v zásadě klíčový v celém buddhistickém snažení. Kromě tohoto dělení se můžeme setkat i s jinými skupinami například se smrtí zvláštní (jedinečnou) a obyčejnou (průměrnou). Smrt definovaná jako zvláštní bývá zcela výjimečná, jelikož k ní převážně dospějí pouze vysoce realizovaní mistři meditace za neočekávaných a zvláštních událostí a jevů. Výjimečná smrt tedy zastihne jedince, kteří dospěli k probuzení nebo ty, kteří si nashromáždili důležité zásluhy. Smrt je tedy v tomto případě osvobozením a ukončením toku koloběhu znovuzrozování.²³⁸ Na druhé straně běžná smrt představuje pouze další zrod či další cestu v následujících šesti říších existence. Tento osud čeká většinu buddhistických umírajících. Obyčejná smrt se stala základním kamenem pro rozmanité a bohaté zacházení s pohřebními a posmrtnými rituály a praktiky určené k získání zásluh. Buddhismus je zcela obklopen

---

²³⁷ J. CUEVAS, Bryan a Jacqueline I. STONE. *The BUDDHIST DEAD: Practices, Discourses, Representations* [online]. Honolulu: Kuroda Institute, 2007 [cit. 2022-03-02]. ISBN 978-0-8248-3031-1. Dostupné z: http://www.ahandfulofleaves.org/documents/The%20Buddhist%20Dead_Practices_Discourses_Representations_Cuevas_Stone.pdf. s. 2-3.

²³⁸ J. CUEVAS, Bryan a Jacqueline I. STONE. *The BUDDHIST DEAD: Practices, Discourses, Representations* [online]. Honolulu: Kuroda Institute, 2007 [cit. 2022-03-02]. ISBN 978-0-8248-3031-1. Dostupné z: http://www.ahandfulofleaves.org/documents/The%20Buddhist%20Dead_Practices_Discourses_Representations_Cuevas_Stone.pdf. s 10.

nesčetnými rituály. Snaží se nabádat své stoupence k většímu duchovnímu úsilí například k přemítání o pomíjivosti. Klade také silný důraz na významná místa nebo obětiny. Důležité je buddhistické pojetí smrti jako utrpení. Buddha ji těmito slovy pojmenován ve svém učení o „čtyřech ušlechtilých pravdách“. Jedna z pravd hovoří o tom, že všechny formy existence jsou neuspokojivé a strastné neboli dle slov Buddha: „*Narození je utrpením, nemoc je utrpením a smrt je utrpením.*“^{239 240}

6.5.1 Učení o smrti

Buddhistická tradice byla silně ovlivněna nejen Buddhovým učením ale i jeho smrtí. Pro jeho věrné stoupence představovala Buddhova smrt nejpříznivější a nejideálnější způsob, jak je možné z tohoto světa odejít. Sám Buddha se poprvé setkal se smrtí až ve svých 29 letech, kdy spatřil mrtvé tělo. Kromě toho se po opuštění paláce setkal se starcem, nemocným člověkem, mrtvolou a asketou. Na základě toho vedly jeho kroky k vyhledání stavu, kterým by dosáhl maximálního překročení veškerého utrpení. Paradoxem je, že, aby bylo možné tohoto stavu dosáhnout, musel vyhledávat ještě horší utrpení v podobě přísné a tvrdé askeze a odříkání. Po čase zjistil, že ani toto není cesta a že tedy jediná správná je střední cesta, ovšem jeho stoupenci ho na základě toho zavrhlí, a proto si mladý princ usedl pod strom a začal meditovat a po několika dnech se z něj stal „Osvícený“. Jeho probuzení, které nastalo za májového úplňku, bývá považováno za překročení zrození a tím pádem i smrti. Vlivem tohoto stavu došlo k poražení *Máry* či smrti. Tradice vypráví, že Buddha zemřel vlivem stárnutí. Z tohoto důvodu byla smrt v buddhistickém učení poražena nejen v duchovním světě, ale i ve světě reálném.^{241 242}

Buddha zesnul po pozření jídla na úplavici ve svých osmdesáti letech. Tradice vypráví, že ležel pod dvěma stromy, které z ničeho nic rozkvetly, aniž by bylo období květu. Ležel hlavou k severu a v „pozici lva“. Poté se pustil do jednotlivých úrovní meditace, až dospěl ke

---

²³⁹ THERA, Nyanatiloka. *Buddhistický slovník: Příručka buddhistických pojmů a nauk*. Praha: DharmaGaia, 2009. ISBN 978-80-86685-89-2. s. 176.

²⁴⁰ *Velká rozprava o Buddhově úplné nibbáně: Maháparinibbána sutta* [online]. Praha: DharmaGaia, 1995 [cit. 2022-03-02]. ISBN 80-58905-12-4. Dostupné z: <http://buddhism.lib.ntu.edu.tw/FULLTEXT/JR-AN/101332.htm>. s. 116-118.

²⁴¹ S. LOPEZ, Donald. *Příběh buddhismu: Průvodce dějinami buddhismu a jeho učením*. Brno: Barrister & Principal, 2003. ISBN 80-86598-54-3. s. 131.

²⁴² *Velká rozprava o Buddhově úplné nibbáně: Maháparinibbána sutta* [online]. Praha: DharmaGaia, 1995 [cit. 2022-03-02]. ISBN 80-58905-12-4. Dostupné z: <http://buddhism.lib.ntu.edu.tw/FULLTEXT/JR-AN/101332.htm>. s. 104.

čtvrté úrovni, do nirvány. Na základě tohoto aspektu dostáváme vysvětlení, jak je pro buddhisty důležitá meditace právě ve smrti. Jeho smrt byla spojená se silnými bolestmi a krvavým průjmem. Všechno toto utrpení ho nevyvedlo z míry, navíc snášel veškerou bolest v plném vědomí. Touto skutečností se Buddha stal vzorem pro všechny buddhisty, svým klidem a vyrovnaností.²⁴³

Po Buddhově smrti bylo jeho tělo zabaleno do látky, uloženo do sarkofágu napuštěného olejem a vystaveno na sedm dní. Myšlenka týkající se konzervace byla zcela odmítnuta, jelikož jak sama tradice praví, smrt se přijímá s pomíjivostí včetně pomíjivosti těla. Těchto sedm dní se neslo v duchu *púdža*, neboli poklony a úcty k Buddhovi. Jeho následovníci mu přinášeli květinové girlandy, oblečení, ale také světlo, vonné přípravky, baldachýny, hudbu či tanec. Dalším krokem byla hranice vystavěná ze všech druhů dřeva, na které se jeho tělo spálilo. Buddhovým přáním bylo, aby jeho smrt nebyla pojmána jako smrt jejich učitele, ale právě naopak, aby *dharma* či nauka a *vinaja* neboli kázeň pokračovaly v jeho učení.²⁴⁴

Buddha kladl velký důraz na to, aby si jeho stoupenci dávali pozor na tři kořeny zla, kterým by se měli v nejlepším případě zcela vyhnout. Jednalo se o zaslepenost či klam, touhu a nenávisť. Pokořením těchto neduhů se dle tradic porazí smrt. Buddha vnímal smrt jako chybu, kterou lze napravit. Smrt byla dle něj nejen určitá forma nevědomosti, ale rovněž i působení zlé síly – *Máry*. Buddha se svým učením snažil dosáhnout stavu nesmrtelnosti – *nirvány*. Dalo by se říci, že základním pilířem Buddhova učení je uvědomění si podstaty pomíjivosti včetně všech milých a příjemných věcí.²⁴⁵ O pomíjivosti hovoří Buddha takto: „Nuže nyní vás, mnichové, nabádám: složené věci jsou podřízeny zániku, usilujte se svědomitostí!“²⁴⁶

---

²⁴³ S. LOPEZ, Donald. *Příběh buddhismu: Průvodce dějinami buddhismu a jeho učením*. Brno: Barrister & Principal, 2003. ISBN 80-86598-54-3. s. 52.

²⁴⁴ S. STRONG, John. *Relics of the Buddha: Buddhismus* [online]. Princeton, New Jersey: Princeton, N.J. : Princeton University Press, 2004 [cit. 2022-03-03]. ISBN 0-691-11764-0. Dostupné z: <https://archive.org/details/relicsofbuddha0000stro/page/n5/mode/2up>. s. 39.

²⁴⁵ CONZE, Edward. *Stručné dějiny buddhismu*. Brno: Jota, 1997. ISBN 80-7217-002-3. s. 11.

²⁴⁶ *Velká rozprava o Buddhově úplné nibbáň: Maháparinibbána sutta* [online]. Praha: DharmaGaia, 1995 [cit. 2022-03-02]. ISBN 80-58905-12-4. Dostupné z: <http://buddhism.lib.ntu.edu.tw/FULLTEXT/JR-AN/101332.htm>. s. 138.

6.5.2 Simulace smrti

Jedna ze zvláštních alternativ smrti v buddhismu je „vzdání se těla“. Jedná se kontrolu své vlastní smrti prostřednictvím vědomého sebeobětování pro soteriologické cíle (nauka o spáse), které bývají praktikovány askety. Tento úkon bývá považován za mistrovské dílo, kterým lze ovládnout život a smrt. Obětování svého těla samotnému Buddhovi nebo jeho relikviím představuje v historické buddhistické tradici značný pozitivní a příznivý vliv při znovuzrození nebo vysvobození. Jestliže jedinec nabídne své tělo se zcela čistými myšlenkami, jedná se o jakousi formu „výměny“, vzdá se svého těla, ale se snahou získat nezlomné „probuzené tělo“. Pro buddhistické mistry je zcela typická činnost simulace smrti, rozjímání o procesu smrti, konečnosti své existence či analyzování a trénování vlastního okamžiku smrti. Skutečnou dominantou a cílem pro buddhistické mistry je smrt a tím i příležitost k vysvobození. Jak sám čtrnáctý Dalajlama tvrdí, jsou veškeré jeho snahy v meditaci přípravou na smrt. Snahou této meditace je, aby si jejich účastník dokázal představit různé formy své vlastní smrti, dokázal vstřebat myšlenky a pocity, které na něj působí, a tudíž aby se připravil nejen po psychické, ale i emocionální stránce. Současný čtrnáctý Dalajlama Gjamccho Tändzin ve svých pojednání vysvětluje, co jednotlivé metody v meditaci přinášejí: *„Protože „mysl jasného světla“ je tak mocná, je třeba se v ní cvičit. Mnoho tibetských adeptů nacvičuje tyto etapy umírání každodenně. Já sám se v nich cvičím šestkrát denně tak, že si představuji osm úrovní⁵² mysli jednu po druhé. Když jednou získáte v meditaci zkušenost hluboké jemné mysli, budete moci skutečně ovládat svou smrt. Proto je důležité, abychom už od mládí měli na mysli smrt a seznamovali se se způsoby, jak si s rozpadem mysli poradit.“*²⁴⁷

Ovládnutí smrti se řadí k nejvyšší a nejdokonalejší technice. Tyto techniky vytváří složité prolnuté systémy symbolizující proměnu procesu zrození, života, znovuzrození ve stavu „probuzení“, buddhovství. Zmíněné učení není ovšem přístupné veřejnosti, ale pouze zasvěceným učencům. Cesta tanter obsahuje několik stupňů: stadium rozvoje (vizualizace božstev a recitace manter), stadium dovršení (praktiky „vnitřní jógy“) a stadium setkání (s vlastní podstatou svého vědomí). Často se setkáváme i s dělením na první fázi neboli „fázi vznikání“ či tvořivou fázi, kdežto druhá fáze je „završující“. V rámci nejvyšších *jógatanter* se učenci snaží manipulovat s jemnými tělesnými energiemi a jemnými stavy vědomí, které po rozplynutí hrubších psychofyzických složek zůstanou v hodině smrti. Tento druh jógy pojímá

---

²⁴⁷ LICHTENBERGOVÁ, Lenka. *Pojetí smrti v tibetském buddhismu*. Brno, 2002. Nepublikovaná magisterská diplomová práce. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity. S. 57-58, 86-87.

analogický proces, který se odehrává v průběhu smrti, proto je příprava na ni tak důležitým faktorem, aby byl jedinec se všemi fázemi a fyziologickými procesy zcela obeznámen, a tudíž na ně byl připraven. V rámci meditace dochází u buddhistických mistrů k tomu, že jejich těla se rozkládají dlouhou dobu poté, co dojde ke klinické smrti. Veškeré instrukce a metody jsou nám známé od indických a tibetských mistrů, kteří se svou vlastní praxí učili o procesu umírání a znovuzrození, snění a bdění a nejjemnějších přechodech mezi těmito stadii vědomí, odvodily své návody pro další stoupence. Učení tanter je dlouhou cestou, díky které člověk dospěje do stavu „probuzení“ a vstupu do *nirvány*. Existuje i jiná esoterická metoda simulace umírání. V rámci této metody učenec pobývá v márnici a pozoruje jednotlivá stadia rozkladu těl. Během sledování si připouští fakt, že vidí osud vlastního těla. Ve svých myšlenkách si představuje, jak jeho tělo leží na smrtelné posteli a čeká na smrt. Přitom jej obklopuje rodina, blízcí přátelé a příbuzní běžující nad jeho smrtí. Dále si představuje, jak se postupně objevují na jeho těle příznaky smrti. K tomu se přihlásí negativní *karma*, kterou si jedinec nastřádal během svého života, a proto nad ní vyjadřuje svoji lítost.^{248 249}

6.5.3 Umírání a smrt

Příprava na vlastní smrt je stěžejním bodem učení buddhismu. Pomoc druhým je při umírání neméně podstatná. Důležitým bodem je péče o mysl a tělo umírajícího, než zemře. Blízký člověk připomíná umírajícímu jeho celoživotní duchovní praktiky v rámci jeho povzbuzení. Umírajícímu je poté podána „*pilulka*“ ze vzácných tibetských bylin, zapříčiňující snadnější odchod duše z těla. Rodina umírajícího by se měla postarat o vybavení pokoje, měl by plnit veškerý komfort umírajícímu, vybaven zbožnými obrazy, rituálními předměty dále zpívat mrtvému *mantry*, modlitby nebo mu připomínat jméno hlavního *lamy*. Během toho se zapalují vonné tyčinky, které kromě duchovního aspektu mají zakrýt zápach rozkládajícího se těla. Považuje se za zcela nevhodné, aby rodina a pozůstalí naříkali u postele nebožtíka, právě naopak se u lůžka vyžaduje uvolněná atmosféra bez veškerých negativních emocí. S tělem zesnulého se za žádnou cenu nesmí nikterak manipulovat, jelikož by mohlo být narušeno oddělení duše či vědomí od pozemského těla, které by zapříčinilo nižší stupeň znovuzrození. Z tohoto důvodu by se těla neměl nikdo dotýkat po dobu tří dnů, kromě vrcholku hlavy, kudy

---

²⁴⁸ RINPOČHE, Sogjal. *Tibetská kniha o životě a smrti*. Praha: Argo, 2005. ISBN 8072036610. s. 6-10.

²⁴⁹ LICHTENBERGOVÁ, Lenka. *Pojetí smrti v tibetském buddhismu*. Brno, 2002. Nepublikovaná magisterská diplomová práce. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity. S. 58.

duše opouští tělo. Po smrti zůstává tělo doma v ložnici nebo v domácí modlitbě až do doby, kdy dojde ke konečnému pohřebnímu obřadu. Tělo by se dle zásad mělo nechat v naprostém klidu až do doby definitivní smrti, která činí tři a půl až čtyři dny.²⁵⁰

Speciální technika zvaná *phowa* se řadí k velice vzácným esoterickým učení, dochází k „přenesení vědomí“ skrze otvor v temeni hlavy mimo dosavadní tělo. K vykonání tohoto úkonu bývá přizván *lama*. Souhrnná praxe *phowy* je velice složitá a musí být provedena ve správném načasování. Provádí se přímo mezi ustáním vnějšího a vnitřního dechu umírajícího. V případě, že by se tento úkon neprovedl včas, opouští vědomí tělo jedním z přirozených otvorů. Představuje pomoc zemřelému, neboť v průběhu 49 dnů po smrti zažívá mysl zemřelého velký zmatek a touto praktikou se mu může zásadně ulevit. Po období ticha musí příbuzní opustit místnost zemřelého, *lama* se poté posadí k hlavě zemřelého a na hlavu mu položí obětiny z ječné mouky. Následně dá cenné rady duši, jak má správně opustit tělo a zrušit tak pouto k pozůstalým příbuzným a statkům. Zkontroluje místo tzv. sagitálního švu, kde se nachází „Brahmův otvor“, musí se přesvědčit, že vědomí opustilo tělo, tak jak správně mělo. Poslední úkon spočívá ve vytržení několika vlasů z tohoto místa.²⁵¹

6.5.4 Pohřební rituály

Buddhistické pohřební rituály nejsou spojené pouze s tibetských buddhismem, ale také s náboženstvím *bön* neboli předbuddhistickým animistickým náboženstvím Tibetu. Zde se vyskytují snad všechny možnosti způsobu pohřbu, tedy pohřbení těla do země (inhumace), kremace, pohřeb do *stúpy* (místo určené k odpočinku), vzdušný pohřeb, pohřeb do vody, do skály, do stromu či hromadné pohřby. Každý způsob odpovídá době a dané oblasti. Za zcela nejpůvodnější alternativu bývá považována *inhumace*, pro jedince z vyšších vrstev je nejvhodnější variantou kremace nebo pohřeb do *stúpy*. Tato alternativa byla určená z počátku pouze pro náboženské hodnostáře – *dalajlamy*, *pančhenlamy* (titul pro druhé nejvyšší postavené po *dalajlamovi*) a „živé Buddha“ (významní reinkarnovaní jedinci). Později se tato alternativa rozšířila i do všech vyšších vrstev. Naopak pro chudé vrstvy, děti a jedince, kteří

---

²⁵⁰ WENTZ, W. Y. Evans. *The Tibetan Book of the Death* [online]. Oxford: Oxford University press, 2000 [cit. 2022-03-10]. ISBN 0-19-513311-0. Dostupné z: https://www.adingario.com/download/The_Tibetan_Book_Of_The_Dead.pdf. s 18-26.

²⁵¹ WENTZ, W. Y. Evans. *The Tibetan Book of the Death* [online]. Oxford: Oxford University press, 2000 [cit. 2022-03-10]. ISBN 0-19-513311-0. Dostupné z: https://www.adingario.com/download/The_Tibetan_Book_Of_The_Dead.pdf. s. 383.

zesnuli v následku nebezpečné choroby je určen pohřeb do vody. Z archeologických nálezů vyplývá, že již v pravěkém období neolitu byla inhumace nejběžnějším způsobem pohřbívání. S příchodem náboženství buddhismu se rozšířil nový způsob pohřbívání a tím byl vzdušný pohřeb, který se i v dnešní době řadí k nejrozšířenějším formám pohřbívání v Tibetu. ²⁵²

6.5.5 Bönistické pohřební rituály

Bönistickému náboženství se v této problematice nemůžeme vyhnout, je velice typické pro svůj velký zájem o pohřební rituály. Bönisté z Tibetu nebyli příliš obeznámeni pohřebními praktikami, z toho důvodu přizvali k sobě tři duchovní *bön* ze západu – *Kašmíru*, *Gilgitu* a *Guge*. Dle památek se dochovala informace, že údajně jeden z těchto duchovních zavedl rituál „zkrocení mrtvého“. Tento rituál byl zaveden kvůli obavám, aby zesnulý nemohl po smrti nějakým nekalým způsobem působit na živé. Pozůstatky tohoto rituálu můžeme i v dnešní době nalézt u nejprostší vrstvy Tibeťanů. U duchovních *bön* se setkáváme s jejich kodifikací „360 způsoby smrti“, „4 způsoby připravení hrobu“ a „81 způsobem zkrocení zlých duchů“. Z památek se dochovaly povětšinou pouze názvy, výjimkou se stal pohřební rituál tzv. zvláštní osoby – šamana, u které známe přesný popis této pohřební ceremonie: *„Když je na skalnaté skále připravena kamenná pohřební urna pro mrtvolu šamana, měl by být zemřelý oblečen do modrého hedvábí a umístěn do polohy, která naznačuje symbol svastiky. Do jeho rukou jsou mu dány dva bubny, a před něj je umístěn opeřený šíp s hedvábnými pruhy pěti druhů a víno. Během spalování vonných tyčinek a různých druhů dřevin se k čelu zesnulého připevní ozdoby z bílé příze a poté se tělo vloží do obilných zrn a dřevin.“*²⁵³

6.5.6 Královské pohřby

Z historických památek vyplývá, že první tibetský král jménem Digum Tampo (asi 250 – 100 př. n. l.) byl pohřben na zemi. Tradice vypráví, že jeho mrtvola byla vložena do měděné truhly a vhozena do řeky. Jeho ostatky později doputovaly jeho synovi. Posléze začala jeho

---

²⁵² J. CUEVAS, BRYAN J. The Hidden History of the Tibetan Book of the Dead. In: SKORUPSKI, Tadeusz. *School of Oriental and African Studies: Cambridge University Press* [online]. Cambridge. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2015, 2003, s. 412-413 [cit. 2022-03-09]. Dostupné z: file:///C:/Users/iveta/Downloads/LadwigWilliams_IntroductionBuddhistFuneralCultures2012Prood.pdf. s. 412-414.

²⁵³ HOFFMANN, HELMUT. *THE RELIGIONS OF TIBET* [online]. LONDON AND NEW YORK: Routledge Taylor and Francis Group, 1961 [cit. 2022-03-10]. ISBN 978-1-138-33873-9. Dostupné z: file:///C:/Users/iveta/Downloads/9780429441486_previewpdf.pdf. s. 14-27.

mrtvola sténat. Jedna z tradic praví, že se Digumovu hrobu začalo říkat „místo stenů“ – *Ngarpathang*. Podle jiné tradice byl hrob uložen do Jarlungského údolí, nacházejícího se na území, které se mezi 7. – 9. stol. n. l. stalo proslulým královským pohřebištěm. Právě s pohřby králů hráli důležitou úlohu duchovní bön ovládající veškeré tehdejší pohřební praktiky. Právě tito duchovní měli dle zmínek na starosti pohřeb prvního krále, tedy zmíněného Digum Tsampa. Archeologické výzkumy potvrzují, že v údolí Jarlung v jižní části centrálního Tibetu byla pohřbívána těla králů ze 7. – 9. stol. n. l.^{254 255}

Přesný popis jednotlivých úkonů je nám známý právě u pohřbů králů. Pohřební rituály byly detailně popsány úkon po úkonu, byly velice složité a musely se přísně dodržovat dle jednotlivých bodů. Mnohé prameny ještě doposud nebyly přeloženy, ale jsou známé obětiny: jídlo, předměty (šaty, šperky apod.), zvířata (ovce, jaci, koně i lidské oběti). Dle Tunchuangských análů se těla králů balzamovala a uchovávala řadu měsíců, popřípadě i roků v márnících. Tělo pak spočinulo pod prostou mohylou. Od pohřbu prvního tibetského krále Songcangampa se pohřební ritus zásadně změnil. Začala se vytvářet rozsáhlá podzemní pohřební místa, vybavená cennostmi. Hroby tibetských králů se staly posvátnými místy, proto byly v područí ochrany zvláštních úředníků. Úředníci byli vázáni přísnými pravidly po celý jejich život, nemohli se stýkat ani hovořit s ostatními lidmi. V polovině 9. století padla tibetská královská dynastie a tím i dosavadní způsob pohřbívání. S počátkem Buddhismu v Tibetu se postupem času zrušily krvavé zvířecí a lidské oběti původního náboženství. Období vrcholného rozkvětu buddhismu v Tibetu zapříčinilo úplné zapomnění náboženství královské dynastie reprezentované společenstvem duchovních *bön*.²⁵⁶

---

²⁵⁴ J. CUEVAS, Bryan a Jacqueline I. STONE. *The BUDDHIST DEAD: Practices, Discourses, Representations* [online]. Honolulu: Kuroda Institute, 2007 [cit. 2022-03-02]. ISBN 978-0-8248-3031-1. Dostupné z: http://www.ahandfulofleaves.org/documents/The%20Buddhist%20Dead_Practices_Discourses_Representations_Cuevas_Stone.pdf. s 11-13.

²⁵⁵ JANDÁČEK, Petr, Martin HANKER, Aleš RÝZNAR a Zbyněk MUCHA. *Chapters from life of Tibetans: Places of Clashing: Strategic Regions between Europe, North Africa and Asia* [online]. Charles University, Faculty of Arts: Carolinum, 2017 [cit. 2022-03-10]. ISBN 978-80-246-4468-4. Dostupné z: <https://karolinum.cz/data/book/22475/9788024644684%20Jandacek%20-%20Chapters%20from%20life%20of%20Tibetans.pdf>. 186-197.

²⁵⁶ KVAERNE, Per. Tibet—Bon Religion: A Death Ritual of the Tibetan Bonpos. *THE JOURNAL OF THE INTERNATIONAL ASSOCIATION OF BUDDHIST STUDIES* [online]. State Univ. Groningen, 1987, (2), 175-177 [cit. 2022-03-10]. Dostupné z: [file:///C:/Users/iveta/Downloads/8727-Article%20Text-8535-1-10-20110301%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/iveta/Downloads/8727-Article%20Text-8535-1-10-20110301%20(2).pdf). s. 175-177.

6.5.7 Pohřební rituály tibetského buddhismu

Většina pohřebních rituálů tibetské kultury má svůj původ již v předbuddhistickém období. Velice zajímavé je, že důvod, jakým se tyto zvyky dochovaly nebyly písemné památky, ale ústní tradice, ke kterým byly určité osoby řádně vycvičeny, aby mohli předávat z generace na generaci vzácnou tradici pohřebních ceremonií. V Tibetu mají pohřební rituály v područí kláštery. Souhrn těchto praktik a ceremonií nese název *rdže-dzin* neboli „péče o mrtvé“. Pod tímto pojmem se skrývají nejrůznější obřady speciálně vyškolených *lamů*, náplň práce astrologů, hrobníků ale i dochované lidové tradice. Péči o mrtvé tělo zabezpečují mniši v čele s „hlavním lamou“. Některé vesnice mají tzv. kouzelníka *bön* či kouzelníka *ngagpa*, kteří jsou konkurenty *lama*. Astrolog má na starosti postup a průběh obřadu. Nejprve vytvoří horoskop, na jehož základě určí, kdo a jak se může mrtvolu dotknout, jaké rituály se budou praktikovat, dobu nejvhodnější pro pohřeb a samotnou formu pohřbu. Formální doktrína stanovuje, že v nejideálnějším případě by měly být pohřební rituály synchronizovány se čtyřiceti devíti denním průběhem posmrtné existence. To znamená, že pokud se vykonává celkový liturgický program, konají se po dobu sedmítýdenního období každý týden služby a obřady. Komplex obsahuje jednotlivé obětiny, zpovědní modlitby, modlitby smíření kvůli očištění hříchů a rituály ovlivňující přechod zemřelého skrze „nebezpečnou stezku“ *bardem* do následného života. Rituály jsou důležité pro zajištění pozitivní budoucnosti a přechod zemřelého přes smrtelný práh. Setkat se můžeme s různými odlišnostmi v pohřebních praktikách dle sekty (školy), kraje, duchovní úrovně zesnulého, finanční situace rodiny zesnulého apod. ^{257 258}

---

²⁵⁷ J. CUEVAS, Bryan a Jacqueline I. STONE. *The BUDDHIST DEAD: Practices, Discourses, Representations* [online]. Honolulu: Kuroda Institute, 2007 [cit. 2022-03-02]. ISBN 978-0-8248-3031-1. Dostupné z: http://www.ahandfulofleaves.org/documents/The%20Buddhist%20Dead_Practices_Discourses_Representations_Cuevas_Stone.pdf. s. 304-305.

²⁵⁸ DAVID-NEEL, Alexandra. *Mystikové a mágové Tibetu*. Praha: Elfa, 1998. ISBN 080900197574. s. 16.

7 Pohřební rituály

Pohřební rituály byly odnepaměti součástí lidské existence. Pochází z nejstarších dob lidského pokolení, určovaly strukturu jeho života. Z hlediska významu můžeme pohřební rituály vymezit v jejich čtyřech podobách:

- **Biologická funkce**
- **Sociální funkce**
- **Psychologická funkce**
- **Kulturní aspekt**

7.1 Biologická funkce pohřebního rituálu

Péče o tělo zemřelého je hlavní složkou biologické funkce pohřebního obřadu. Zásadní přelom nastal ve druhé polovině 20. století, protože se smrt začala týkat jedinců až v pokročilém věku života. Z domovů se přesunula do lékařských institucí stejně tak jako péče o zesnulé se stala institucionalizována. V prostředí tradiční společnosti jsme se odnepaměti setkávali se zabezpečením zesnulého ze strany rodiny a se zprostředkováním pohřebního rituálu církví vykonanou knězem či farářem. S tím je také spojené pohřbívání do půdy hřbitova. V sekulárním světě se můžeme setkat s nesčetnými možnostmi nakládání s tělem zesnulého. S počátkem 20. století vzešla nová alternativa pohřbu ve formě zavedení kremace jako plnohodnotného způsobu pohřbu. S odpovědností, kterou přejala pohřební služba od rodiny, se snížila iniciativa duchovních při provádění pohřebních obřadů.²⁵⁹

Alternativ se v současné době nabízí nespočet. Jednou z možností je zakládání lesních pohřebišť, kde se místo kamenných náhrobků vysadí strom či keř, které pospolu vytváří lesoparky vhodné pro návštěvy lidí i zvířat. V dnešní době se hojně vyskytuje i darování tělesných orgánů k transplantaci do těla jiného člověka, čímž se může jinému darovat nový život. Tuto problematiku zajišťuje zákon č. 285/2002 Sb.²⁶⁰, díky němuž je stanoveno náležité úctyhodné zacházení s tělem zemřelého, aby byla možná realizace transplantace.²⁶¹

---

²⁵⁹ NEŠPOROVÁ, Olga: Smrt, umírání a pohřební rituály v české společnosti ve 20. století. In: Soudobé dějiny, roč. 14, č. 2–3 (2007), SCHULTZ, Felix R.: Death in East Germany, 1945–1990. s. 361–366.

²⁶⁰ Parlament ČR. Zákon č. 285/2002 Sb.: Zákon o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů a o změně některých zákonů (transplantační zákon). *Zákony pro lidi* [online]. Praha, 2002, 2002 [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-285>.

²⁶¹ NEŠPOROVÁ, Olga: Smrt, umírání a pohřební rituály v české společnosti ve 20. století. In: Soudobé dějiny, roč. 14, č. 2–3 (2007), SCHULTZ, Felix R.: Death in East Germany, 1945–1990. s. 366–367.

Sekularizace společnosti zapříčinila zapomenutí dosavadních tradičních pohřebních rituálů, jakými byly např: otevírání oken pro opuštění duše zesnulého, hlídání jeho zesnulého těla, oznamování úmrtí domácím zvířatům apod. Duchovní svět nabízí člověku víru v posmrtný život v očistci, vzkříšení a věčný život v nebeském království, avšak i tuto víru považuje sekularizovaná společnost za překonanou.²⁶²

7.2 Sociální funkce pohřebního rituálu

Sociální funkce zabezpečuje stabilizační funkci, díky níž jsou pozůstalí provázeni problematickým obdobím změny svého současného statusu. Prostřednictvím pohřebního obřadu dochází ke změně starého statusu na nový, při čemž dochází k přehodnocení a uspořádání nového rozměru vztahů s ostatními rodinnými příslušníky, kteří se v rámci rodiny vyrovnávají se ztrátou svého milovaného člena rodiny. Tato funkce přispívá k uvědomění si souměřitelnosti jedince v rámci společenství.²⁶³

Sociální funkce zabezpečuje smíření se s novou sociální rolí, dále umožňuje sociální oporu a pomoc. S přesunutím umírání z domovů do nemocnic započala sociální izolace umírajícího v jeho poslední hodině z okruhu jeho rodiny a blízkých. Ruku v ruce se upozadil a utišil smutek a zahnal se do soukromí ze zřetele celé společnosti. Zároveň došlo k celkovému úpadku tradičních pohřebních rituálů a nahrazení občanskými rituály skrze vzdalování se duchovnímu životu. Dostí tomu přispěl i komunistický režim, který zapříčinil vytěsnění náboženských tradic. Smutek a truchlení s ním spojené se stalo privatizovanou a individualizovanou záležitostí. V současné době se můžeme setkat s možnými pohřby bez obřadů, při nichž se pozůstalí loučí se zesnulým v individuální rovině, dle vlastních představ.

264

Úpadek pohřebních rituálů zapříčinily i společenské změny. Kolektivní rozloučení se omezilo pouze na úzký kruh rodiny a nejbližších přátel. Problematikou je i symbol černé barvy, který již dnes není pouhým symbolem smutku, ale barvou, která je zcela typická pro dnešní

---

²⁶² NEŠPOROVÁ, Olga: Smrt, umírání a pohřební rituály v české společnosti ve 20. století. In: Soudobé dějiny, roč. 14, č. 2–3 (2007), SCHULTZ, Felix R.: Death in East Germany, 1945–1990. s. 367–369.

²⁶³ KARLOVÁ, Jana. *Slavnosti a rituály jako zpráva o obrazu světa*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013. ISBN 978-80-7465-076-5. s. 126.

²⁶⁴ NEŠPOROVÁ, Olga: Smrt, umírání a pohřební rituály v české společnosti ve 20. století. In: Soudobé dějiny, roč. 14, č. 2–3 (2007), SCHULTZ, Felix R.: Death in East Germany, 1945–1990. s. 357–368.

oblečení. Z tohoto důvodu je nesnadná orientace vůči ohleduplnému chování k těm jedincům, kteří smutek po svém zesnulém blízkém skutečně prožívají.²⁶⁵

7.3 Psychologická funkce pohřebního rituálu

Psychologická funkce umožňuje způsob, jak se mohou pozůstalí smířit s realitou smrti, ventilovat zármutek a připomínat si vzpomínky na zesnulého. Pohřební rituál má tak lidem pomoci vyrovnat se se šokem nastalé změny, pomoci k udržení identity pozůstalých a usnadnit přechod zesnulého na onen svět. Je důležité si uvědomit, že i člověk sekularizované společnosti potřebuje rituály, aniž by musel být nábožensky založen. I tito jedinci se potřebují v rámci velké bolesti uchýlit do náručí a opory druhých, aby se mohli vyrovnat s konečností fyzického života. Díky tomu se vytváří pocit sounáležitosti k celku, jenž je velmi důležitý. Omezením rituálů se člověk vydává na pospas neutichající samotě, obavám, úzkostem a pochybnostem. Z hlediska psychologického aspektu je důležité, aby se pohřební rituál nekonal příliš brzy po úmrtí, jelikož jsou pozůstalí stále ve fázi šoku. Individuálně se doporučuje lhůta v rozmezí pěti až šesti dnů po úmrtí. Teprve během pohřebního rituálu začne být ztráta blízké osoby vnímána jako realita a započne další fáze, kterou je truchlení.²⁶⁶

7.4 Kulturní aspekt pohřebního rituálu

Život člověka je oddán na pospas množstvím událostí. Některé z nich ho mohou pohltnout až na samé dno duše, jiné se ho letmo dotknou jen povrchově a určitě. Smrt je aspektem, který se z duše člověka nesmaže nikdy a zůstane tak v něm po zbytek jeho života. Člověk jako *zoon politikon* je zcela ovlivněn společností a jeho kulturním vlivem a prostředím, ve kterém žije. V minulosti bylo zcela typické předávání zažitých rituálů ze starší generace na mladší. V dnešní době se tento směr otočil a spíše se starší učí od mladších, což taktéž přispívá k zapomenutí pohřebních rituálů.²⁶⁷

---

²⁶⁵ STEJSKALOVÁ, Marie. Správa pohřebiště. In ŠEJVL, Jaroslav – STEJSKAL, David a kol. *Pohřbívání a hřbitovy*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011. ISBN 978-80-7357-680-6. s. 247.

²⁶⁶ ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *O posledních věcech člověka*. Praha: Galén, 2014. ISBN 978-80-7492-138-4, s. 166-169.

²⁶⁷ FLOREC, Václav. *Prostá krása*. Praha: Vyšehrad, 1984. ISBN 33-684-84. str. 6. 9 3. s. 233.

Závěr

Jak již bylo řečeno v úvodu, cílem mé diplomové práce bylo přiblížení problematiky thanatologie v celkovém jejím kontextu. Prostřednictvím četných zdrojů se mi podařilo pojmout tematiku smrti. Domnívám se, že informovanost je v této oblasti velice nízká.

Strach ze smrti je naprosto přirozený, je spojený s lidským dospíváním, uvědoměním si lidské konečnosti, ale také s neznámem. Člověk není a nikdy nebude na smrt a umírání skutečně připraven. Může však přijmout svoji vlastní konečnost, proto je důležité o smrti zcela otevřeně hovořit jako o součásti našeho života, a nikoli, jako by jeho součástí nebyla. Je důležité, abychom o tomto tématu dokázali mluvit i s dětmi, aby se toto téma stalo pro nás běžné a normální už od samého dětství.

Příčin tabuizace smrti je nespočet. Vlivem pokroku lékařské vědy se už smrt netýká milující rodiny zesnulého, ale naopak cizího zdravotnického personálu, v jehož blízkosti člověk naposled vydechne. Dalším aspektem je celkový odklon západního světa od tradičních náboženských hodnot. Sekularizace společnosti zapříčinila úplné vymýcení pohřebních obřadů a omezila je pouze do okruhu nejužší rodiny. Západní a východní kultury jsou v pojetí smrti zcela odlišné. Domorodé kmeny považují smrt za důležitou součást lidského života a v případě, že jim umře někdo blízký, oslavuje tuto událost celá vesnice. Naopak je v evropské kultuře zcela vzácné, když nám dojde oznámení o úmrtí blízkého či známého v podobě parte. Většinou je zde pouze napsáno jméno, kdy a kde se pohřeb bude konat či zmínka o tom, že rozloučení proběhne pouze v rodinném kruhu. Není proto divu, že máme ze smrti strach, když je společností utajována a my se s ní v běžné konverzaci nesetkáváme. Rozdíl panuje i v pojetí smrti v tradičních a moderních společnostech, zatímco je smrt v tradiční společnosti zcela běžná a normální, moderní společnost ji zcela zamlčuje a děsí se jí.

Vlivem institucionalizace a medikalizace smrti se začalo nahlížet na smrt jako na něco, co je nám velice vzdálené a nacházející se v daleké budoucnosti. Tím došlo k dekontextualizaci a depersonalizaci. V souvislosti s tímto problémem vzniklo v polovině 20. století hospicové hnutí, které umožnilo kompromis mezi umíráním doma a umíráním v nemocnici. Cílem je navrácení smrti do života společnosti. Díky tomu by samotní umírající mohli v poklidu a šťastni umřít v prostředí své milované rodiny. Myslím si, že tímto způsobem se bude lidem ze světa snadněji odcházet nežli v nemocnici mezi cizími a sami.

Během svého života už jsem měla možnost vidět mnoho křesťanských a světských pohřbů. Zásadní rozdíl netkví pouze v délce obřadu, ale i v jednotlivých úkonech, již jsou součástí každého z nich. Moje zkušenost se světskými pohřby nebyla vůbec příjemná, právě naopak. Rozloučení v obřadní síni vždy trvá jen pár minut, nejprve pověřený člen ústavu sdělí jméno zesnulého, se kterým se ostatní loučí, zazní pár jeho oblíbených písní či básně a je konec. Domnívám se, že sekularizace společnosti zde sehrála skutečně nepovedenou roli. V tomto čase ani tímto způsobem se přece lidé nemohou vyrovnat a ani úctyhodně rozloučit se svou milovnou osobou. Obřady v životě člověka hrají důležitou roli a mají zásadní vliv ve vnímání smrti člověka. Místo toho, abychom tyto rituály předávaly z generace na generaci, na ně stále více zapomínáme a smrt člověka už není otázkou společnosti, ale pouze rodiny.

Klinickou smrt dle studií prožije 20 % dospělých jedinců a jejich výpovědi mají v 93 % pozitivní zkušenost se smrtí. Přestože jsou některé výpovědi přeživších velice mystické ba až fantastické, mohly by nám pomoci nejen k lepšímu přijetí konečnosti života, ale i okamžiku smrti, jenž je dle jejich slov zcela jedinečný, krásný a osvobozující zážitek, který člověk může prožít bez útrap a strachu. Každý z dotázaných k této skutečnosti dodává, že se smrti už vůbec nebojí.

V rámci zpracovávání mé diplomové práce jsem se s pojmem smrt setkávala velice často a musím říct, že už se mi o ní hovoří mnohem snadněji než dříve. Proto už mi přijetí smrti jako konečnosti lidského života nepřijde tak nemožné, ba naopak. Domnívám se, že pokud už nebude téma smrti tabuizováno, ale naopak zcela otevřené a běžné v současné společnosti, strach ustane a bude se nám snadněji žít. S konečností lidského života se, dle mého názoru, smířit dá, ovšem smířit se se ztrátou našich milovaných blízkých se nám nejspíše nikdy nepodaří. Souhlasím s Patočkovou tezí, že se smrtí našeho blízkého umírá i něco v nás. Jedinou útěchou nám mohou být vzpomínky a přesvědčení, že dotyčný v nás žije dál.

Poznatky k mé diplomové práci jsem získala z nejrůznějších zdrojů. Hlavní metodou při tvorbě mé práce byla komparace odborných pramenů a literatury. Po seznámení s literaturou jsem se ujistila, že by se tato problematika měla dostat do širšího vědomí moderní společnosti, aby se prolomila mlčenlivost a společnost ji přijala jako neoddelitelnou součást života, než jak je tomu dnes. Práce by mohla být přínosem nejen pro zdravotnický personál, ale i pro jedince, kteří se starají o své nemocné příbuzné a snaží se jim odchod z tohoto světa co nejvíce zpříjemnit, dále pro celou soudobou společnost, aby dokázala přijmout smrt jako aspekt lidského života. Práce by mohla být doplněna problematikou euthanasie, nejen

z pohledu historie, ale i odlišnosti názorů různých národů. Dále by mohla upínat větší a hlubší pozornost ke klinické smrti a stanovisku, které k ní dané kultury zaujímají.

Strach a bolest nejsou jediným negativním jevem ontologické nouze. Spousta zbytečných problémů v dnešní době způsobují zábrany, které stavíme proti myšlenkám na smrt. Kvůli tomu se tyto myšlenky v nás neustále hromadí a ve chvíli, kdy polevíme v kontrole, najednou začneme hledat viníka, který za všechno může. Jsou to právě lékaři jako strůjci života a smrti. Dle starých Řeků existuje jediná možnost, jak prožít plnohodnotný život a tou je ontologická nouze, jež v nás musí být přítomna. Z tohoto důvodu se nesmíme před otázkami smrti schovávat, naopak je nechat sebou projít, pustit k sobě smutek a smrt, naučit se s tím žít, jako s něčím, čemu se vyhnout nelze. Pak budeme moci prožívat plnost života. Domnívám se, že jedinou cestou, jak se se smrtí vyrovnat, je, že o ní budeme volně hovořit, diskutovat a tím dojdeme k vnitřnímu přesvědčení, že „*Strach ze smrti je horší než smrt sama*“. (Publilius Syrus)

Seznam použitých informačních zdrojů

Knižní zdroje

ADAM, Adolf, Jaroslav ŠEJVL a David STEJSKAL. *Liturgika: křesťanská bohoslužba a její vývoj*. 2. vydání. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-968-3.

ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti: Díl 1. - Doba ležících*. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-286-0.

BENEŠ, Milan. *Úvod do Andragogiky*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-542-6. 4-5.

BYDŽOVSKÝ, Jan. *Akutní stavy v kontextu*. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7254-815-6.

COHEN, Abraham. *Talmud: (pro každého): historie, struktura a hlavní témata Talmudu*. Praha: Sefer ve spolupráci s European Jewish Publication Society, 2006. ISBN 80-85924-49-8.

CONZE, Edward. *Stručné dějiny buddhismu*. Brno: Jota, 1997. ISBN 80-7217-002-3.

CROFTER, Warren. *Velká kniha islámu*. Čechtice: Nakladatelství BVD, 2006. ISBN 80-903754-0-5.

DAVID-NEEL, Alexandra. *Mystikové a mágové Tibetu*. Praha: Elfa, 1998. ISBN 080900197574.

DELCAMBROVÁ, Anne – Marie. *Muhammad: Slovo Alláhovo*. Bratislava: Slovart, 1996. ISBN 80-85871-17-3.

FLOREC, Václav. *Prostá krása*. Praha: Vyšehrad, 1984. ISBN 33-684-84.

G. MUHAIMIN, Abdul. *The Islamic Traditions of Cirebon: Ibadat and Adat Among Javanese Muslims: Islam in Southeast Asia*. ANU Press, 2006. ISBN 978-1-920942-31-1.

HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. Praha: Galén, 2007. ISBN 9788072624713.

HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Rub života, líc smrti*. Praha: Orbis, 1975. ISBN 11-107-75.

HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Spoutaný život*. Praha: Panorama, 1985. ISBN 11-094-85.

HALÍK, Tomáš. *Prolínání světů: Ze života světových náboženství*. Praha: Lidové noviny, 2006. ISBN 80-7106-834-9.

HRBEK, Přeložil, předmluvou, komentářem a rejstříkem opatřil Ivan. *Korán*. Praha: Levné knihy KMa, 2006. ISBN 80-7309-992-6.

HELMUT, Werner. *Islámský kniha mrtvých*. Praha: Pragma, 2003. ISBN 80-7205-948-3.

HÜBSCH, Hadayatullah. *Fanatičtí bojovníci ve jménu Alláha: Kořeny islámského teroru*. Praha: Naše vojsko, 2002. ISBN 80-206-0609-2.

J. BERNARD, Bernard. *Sexualita v náboženstvích světa*. Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0642-7.

KARLOVÁ, Jana. *Slavnosti a rituály jako zpráva o obrazu světa*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013. ISBN 978-80-7465-076-5.

KELNAROVÁ, Jarmila. *Tanatologie v ošetrovatelství*. Littera, 2007. ISBN 978-80-85763-36-2.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro a Stanislav KACZMARCZYK. *Poslední úsek cesty*. Praha: Návrat domů, 1995. ISBN 80-85495-43-0.

KEENE, Michael. *Světová náboženství*. Praha: Knižní klub, 2003. ISBN 80-242-0983-7.

K. TURNEROVÁ, Alice. *Historie pekla: Brno*. 80-85617-61-7: Jota, 1995. ISBN 80-85617-61-7.

KOTRLÝ, Tomáš. *Pohřebnictví: Zajištění piety a důstojnosti lidských pozůstatků a ostatků*. Praha: Linde Praha, 2013. ISBN 978-80-86131-95-5.

KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. 3. doplněné vydání. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-613-1.

LICHTENBERGOVÁ, Lenka. *Pojetí smrti v tibetském buddhismu*. Brno, 2002. Nepublikovaná magisterská diplomová práce. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity.

M. DENNY, Frederick. *Islám a muslimská obec*. Praha: Prostor, 1993. ISBN 80-85190-69-9.

MA'SUMIÁNOVÁ, Farnáz. *Život po smrti v učení světových náboženství*. Praha: Jota, 1995. ISBN 80-85617-83-8.

MALECKÁ, Jana. *Narození, svatba a pohřeb v sunnitském islámu*. Brno: Masarykova Univerzita, 2017. ISBN 978-80-210-7212-1.

M. HEMAY, Ahmad. *Islám: Hluboké nahlédnutí*. Praha: Ústředí muslimských obcí, 2012. ISBN 978-80-904373-2-6.

NEŠPOROVÁ, Olga: Smrt, umírání a pohřební rituály v české společnosti ve 20. století. In: *Soudobé dějiny*, roč. 14, č. 2–3 (2007), SCHULTZ, Felix R.: *Death in East Germany, 1945–1990*.

OPATRŇY, ALEŠ. Religionistika obecně a katolický pohřeb. In ŠEJVL, Jaroslav – STEJSKAL, David a kol. *Pohřbívání a hřbitovy*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011. ISBN 978-80-7357-680-6.

OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri, 2009. ISBN 978-80-7277-404-3.

Pohřební obřady. 2. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999. ISBN 80-7192-379-6.

PHILIP DE VRIES, Simon. *Židovské obřady a symboly*. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021--963-8.

Platón. *Faidón*. Čtvrté opravené vydání. Praha: Oikoymenth, 1993. ISBN 80-85241-36-0.

PHILIP DE VRIES, Simon. *Židovské obřady a symboly*. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021--963-8.

RATZINGER, Joseph. *Eschatologie: Smrt a věčný život*. 3. vydání. Brno: Barrister a Principal, 2017. ISBN 978-80-7364-060-6.

R. NEŠPOR, Zdeňěk. *Příliš slábi ve víře: Česká ne/religiozita v evropském kontextu*. Praha: Kalich, 2010. ISBN 978-80-7017-147-9.

RINPOČHE, Sogjal. *Tibetská kniha o životě a smrti*. Praha: Argo, 2005. ISBN 8072036610.

STEJSKALOVÁ, Marie. Správa pohřebiště. In ŠEJVL, Jaroslav – STEJSKAL, David a kol. *Pohřbívání a hřbitovy*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011. ISBN 978-80-7357-680-6.

STEJSKAL, David – ŠEJVL, Jaroslav. Specifika pracovních činností. In ŠEJVL, Jaroslav – STEJSKAL, David a kol. *Pohřbívání a hřbitovy*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011. ISBN 978-80-7357-680-6.

ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *O posledních věcech člověka*. Praha: Galén, 2014. ISBN 978-80-7492-138-4.

ŠPIDLÍK, Tomáš. *Věřím v život věčný: Eschatologie*. Olomouc: Centra Aletti, 2017. ISBN 978-80-7412-263-7.

s. LOPEZ, Donald. *Příběh buddhismu: Průvodce dějinami buddhismu a jeho učením*. Brno: Barrister & Principal, 2003. ISBN 80-86598-54-3.

THERA, Nyanatiloka. *Buddhistický slovník: Příručka buddhistických pojmů a nauk*. Praha: DharmaGaia, 2009. ISBN 978-80-86685-89-2.

VAN GENNEP, Arnold. *Přechodové rituály: Systematické studium rituálů*. Praha: Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-178-6.

VOKURKA, Martin a Jan HUGO. *Velký lékařský slovník*. Desáté vydání. Praha: Maxdorf, 2015. ISBN 978-80-7345-456-2.

WATERSTONE, Richard. *Duchovní svět Indie*. Praha: Práh, 1996. ISBN 80-85809-46-X.

WERNER, Karel. *Malá encyklopedie hinduismu*. Brno: Atlantis, 1996. ISBN 80-7108-129-9.

ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. Praha: Dharma Gaia, 1993. ISBN 80-901225-5-8.

Elektronické zdroje

Allan Kellehear: *Professor of End of Life Care* [online]. University of Bradford, Bradford [cit. 2022-04-04]. Dostupné z: <https://www.bradford.ac.uk/50/50-anniversary-chairs/allan-kellehear/>.

ARIÈS, Philippe. *Western Attitudes toward DEATH: From the Middle Ages to the Present* [online]. London: A MARION BOYARS BOOK, 1976 [cit. 2022-02-04]. ISBN 0714525510. Dostupné z: https://monoskop.org/images/0/0e/Ari%C3%A9s_Philippe_Western_Attitudes_Toward_Death_1976.pdf.1-111.

BARTOŇKOVÁ, Hana a Dušan ŠIMEK. *Andragogika: Studijní texty pro distanční vzdělávání* [online]. Olomouc: FF UP, 2002 [cit. 2022-02-05]. ISBN 80-244-0394-3. Dostupné z: <https://docplayer.cz/18535766-Andragogika-studijni-texty-pro-distanzni-studium-hana-bartonkova.html.s.10-12>.

Bowlby, Edward John Mostyn. *Psychology Dictionary: Professional reference* [online]. 2022, 2022 [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: <https://psychologydictionary.org/bowlby-edward-john-mostyn/>.

BÁNYAI, František. *Chevra kadiša: Chevra kadiša ČR. Židovská obec v Praze* [online]. [cit. 2022-02-12]. Dostupné z: https://www.kehilaprag.cz/cs/stranka/hrbitovy/chevra-kadisa_320.

Balk, David E. 1943-. *WorldCat Identities* [online]. Dublin, 2007, 2007 [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: <http://worldcat.org/identities/lccn-n94065896/>.

BULTMANN, Rudolf. *Geschichte Und Eschatologie* [online]. 2. přepracované vydání. Tübingen: J. C. B MOHR (PAUL SIEBECK) TüBINGEN, 1964 [cit. 2022-02-13]. ISBN B0000BGZ61. Dostupné z: https://kupdf.net/download/rudolf-bultmann-geschichte-und-eschatologie_598669c3dc0d600169300d1b_pdf.s.24-39,44-47.

CAMPO, Juan Eduardo. *Encyclopedia of Islam* [online]. New York: Infobase Publishing, 2009 [cit. 2022-02-22]. ISBN 978-0-8160-5454-1. Dostupné z: <https://sanipanhwar.com/Encyclopedia%20of%20Islam%20by%20Juan%20E.%20Campo.pdf>.

COBERLY, Margaret a S. I. SHAPIRO. *Death and Dying in the Tibetan Buddhist Tradition: English-Language Resources* [online]. California, 1993 [cit. 2022-03-02]. Dostupné z: <https://digitalcommons.ciis.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1443&context=ijs->

[transpersonalstudies. International Journal of Transpersonal Studies. University of Hawai'i at Manoa U.S.A.](#)

Doba vzniku veršů a súr. *Korán o islámu: Media o islámu* [online]. [cit. 2022-02-15]. Dostupné z: <https://www.koranoislamu.cz/doba-vzniku-versu-a-sur/>.

Der Tod ist eine Tatsache, an der kein Mensch vorbei kommt. *Thanato-Sociology* [online]. [cit. 2022-02-04]. Dostupné z: <http://www.thanatosociology.org/index.htm>. ELIAS, Norbert. *The Loneliness of the dying* [online]. New York: The Continuum International Publishing Group, 2001 [cit. 2022-02-05]. ISBN 0-8264-1373-0. Dostupné z: https://monoskop.org/images/f/fc/Elias_Norbert_Loneliness_of_the_Dying_2001.pdf. s. 12-16, 36-37.

Elias, Norbert, 1897-1990 jn19981000964. *Katalog knihovny Technické univerzity v Liberci* [online]. Liberec [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: <https://knihovna-opac.tul.cz/records/67748d0e-f6c1-451f-a1df-88f8377cd17f>.

FEJKOVÁ, Kateřina. Co se děje po smrti: 7 tělesných pochodů, které probíhají, i když život vyhasne. *Dotyk: multiplatformní magazín* [online]. Praha: VLTAVA LABE MEDIA, 2019, 19. červen 2019, multiplatformní magazín [cit. 2022-03-17]. Dostupné z: <https://www.dotyk.cz/magazin/smrt-zivot-po-zivote-20190619.html>.

FELDMANN, Klaus. *Tod und Gesellschaft: Sozialwissenschaftliche Thanatologie im Überblick* [online]. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2004 [cit. 2022-02-04]. ISBN 978-3-531-14297-5. Dostupné z: <https://books.google.com/ag/books?id=XBcgBgAAQBAJ&printsec=copyright&hl=cs#v=onepage&q&f=false>.

FIALA, Daniel. Sigmund Freud: Životopis. *Databáze knih* [online]. [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/sigmund-freud-5366>.

FIALA, Daniel. Carl Gustav Jung: Životopis. *Databáze knih* [online]. [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/autori/carl-gustav-jung-3681>.

FIALA, Daniel. Elisabeth Kübler-Ross. *Databazeknih* [online]. Praha, 2022 [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/elisabeth-kubler-ross-12296>.

FRIEDRICHSON. EHRENKODEX: Ethische Grundsätze der „geprüften Thanatopraktiker“. *Friedrichson Bestattungen: Trauer braucht vertrauen* [online]. Horb am Neckar [cit. 2022-03-29]. Dostupné z: <https://www.friedrichson-bestattungen.de/de/thanatopraxie/ehrenkodex/>.

GILLMAN, Neil. *Vzkříšení a nesmrtelnost v židovském myšlení* [online]. Praha: Vyšehrad, 1997 [cit. 2022-02-12]. ISBN 978 -80 -7021-871-6. Dostupné z: <http://docplayer.cz/5572027-Neil-gillman-vzkriseni-anesmrtelnost-v-zidovskem-mysleni.html>. s. 67.

GRUNDMAN, Kevin. Hannelore L. Wass Sisler. *Find a Grave* [online]. Lehi [cit. 2022-03-30].

G. kard. MÜLLER prefekt, L F. Ladaria S. I. titulární arcibiskup z Thibice sekretář, *Instrukce Ad resurgendum cum Christo o pohřbívání zemřelých a uchovávání popela v případech kremace*. AAS 56 (1964) 822-823. článek 1-8. KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY. Řím, 2016. Dostupné z: <http://www.liturgie.cz/shared/clanky/102/2016-CDS-Instrukce-Ad-resurgendum.pdf>.

HAŠKOVCOVÁ, Helena. Smrt. *Sociologická encyklopedie: Velký sociologický slovník* [online]. Praha: Sociologickým ústavem AV ČR, 2017, 1987 [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Smrt>.

Hertz, Robert 1881-1915. *WorldCat Identities* [online]. Dublin, 2007 [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: <http://worldcat.org/identities/lccn-no97020818/>.

HUBÍK, Stanislav. Fundamentalismus islámský. *Sociologická encyklopedie: sociologický slovník* [online]. Sociologický ústav AV ČR, 2017, 1989 [cit. 2022-02-16]. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Fundamentalismus_isl%C3%A1msk%C3%BD.

HOFFMANN, HELMUT. *THE RELIGIONS OF TIBET* [online]. LONDON AND NEW YORK: Routledge Taylor and Francis Group, 1961 [cit. 2022-03-10]. ISBN 978-1-138-33873-9. Dostupné z: file:///C:/Users/iveta/Downloads/9780429441486_previewpdf.pdf. s. 14-27.

Jan Assmann: Životopis. Databáze knih [online]. Praha [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/jan-assmann-11681>.

JANDÁČEK, Petr, Martin HANKER, Aleš RÝZNAR a Zbyněk MUCHA. *Chapters from life of Tibetans: Places of Clashing: Strategic Regions between Europe, North Africa and Asia* [online]. Charles University, Faculty of Arts: Carolinum, 2017 [cit. 2022-03-10]. ISBN 978-80-246-4468-4. Dostupné z: <https://karolinum.cz/data/book/22475/9788024644684%20Jandacek%20-%20Chapters%20from%20life%20of%20Tibetans.pdf>.

JUNG, Carl Gustav. *Člověk a duše* [online]. Praha: Academia, 1995 [cit. 2022-03-17]. ISBN 80-200-0543-9. Dostupné z: <https://adoc.pub/no-title6d90d2bfa11114ba7354510038ad186333500.html>.

J. WEINIGER, Ruth. HRAVOST NA HROBECH. *Dingir: Religionistický časopis o současné náboženské scéně* [online]. Praha: Dingir, 2011, 2011, 14(3|), 19-20 [cit. 2022-02-13]. Dostupné z: <http://dingir.cz/archiv/Dingir311.pdf>.

J. CUEVAS, Bryan a Jacqueline I. STONE. *The BUDDHIST DEAD: Practices, Discourses, Representations* [online]. Honolulu: Kuroda Institute, 2007 [cit. 2022-03-02]. ISBN 978-0-8248-3031-1. Dostupné z: [http://www.ahandfulofleaves.org/documents/The%20Buddhist%20Dead Practices Discourses Representations Cuevas Stone.pdf](http://www.ahandfulofleaves.org/documents/The%20Buddhist%20Dead_Practices_Discourses_Representations_Cuevas_Stone.pdf).

J. CUEVAS, BRYAN J. The Hidden History of the Tibetan Book of the Dead. In: SKORUPSKI, Tadeusz. *School of Oriental and African Studies: Cambridge University Press* [online]. Cambridge. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2015, 2003, s. 412-413 [cit. 2022-03-09]. Dostupné z: file:///C:/Users/iveta/Downloads/LadwigWilliams_IntroductionBuddhistFuneralCultures2012Prood.pdf.

KARFÍK, Filip. Posmrtný život a nesmrtelnost podle Jana Patočky: Památce vzácného přítele Zdeňka Bonaventury Bouše. *Reflexe: Filosofický časopis* [online]. OIKOYMENH, 2019, 2019, (32) [cit. 2022-03-29]. ISSN 0862-6901. Dostupné z: https://www.reflexe.cz/Reflexe_32/Posmrtny_zivot_a_nesmrtelnost_podle_Jana_Patocky.html.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Praxis pietatis: čili Jak se cvičit v pravé zbožnosti* [online]. Praha: Kalich, 1992 [cit. 2022-03-28]. ISBN 80-7072-988-0. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:09f5baa0-bb59-11e4-9541-005056827e51?page=uuid:f610d0e0-c398-11e4-ba2b-5ef3fc9bb22f>.

KOŘISTOVÁ, Lucie. Co se děje s lidským tělem, když zemřeme? Jak pozná, že je mrtvé a kdo ho sní?. *Zoom magazin: Iprima* [online]. Praha, 2020, 01.01.2020 [cit. 2022-03-17]. Dostupné z: <https://zoommagazin.iprima.cz/zazraky-vedy-techniky/co-se-deje-s-lidskym-telem-kdyz-zemreme-jak-pozna-ze-je-mrtve-kdo-ho-sni>.

KLÍMA, O. Manicheismus: Manis Zeit und Leben. *Sociologická encyklopedie* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2017 [cit. 2022-02-15]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Manicheismus>.

KROČA, Slavica. Filosofie života a smrti. *Nová Akropolis: Mezinárodní organizace* [online]. 1985 - 2022 [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: <https://www.akropolis.cz/content/filosofie-zivota-smrti>.

KVAERNE, Per. Tibet—Bon Religion: A Death Ritual of the Tibetan Bonpos. *THE JOURNAL OF THE INTERNATIONAL ASSOCIATION OF BUDDHIST STUDIES* [online]. State Univ. Groningen, 1987, (2), 175-177 [cit. 2022-03-10]. Dostupné z: [file:///C:/Users/iveta/Downloads/8727-Article%20Text-8535-1-10-20110301%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/iveta/Downloads/8727-Article%20Text-8535-1-10-20110301%20(2).pdf).

KUPKA, Martin. KLINICKÁ SMRT JAKOŽTO ZMĚNĚNÝ STAV VĚDOMÍ. E psychologie: Elektronický časopis ČMPS [online]. Olomouc: Českomoravská psychologická společnost, 2008, 2008, 2(3), 11 [cit. 2022-04-08]. ISSN 1802-8853. Dostupné z: <https://e-psycholog.eu/pdf/kupka-ps1.pdf>

LANGENMAYR, Arnold. *Trauerbegleitung: Beratung – Therapie – Fortbildung* [online]. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1999 [cit. 2022-02-04]. ISBN 3-525-45851-7. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=Wv_M2cwOI_EC&printsec=copyright&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false,s.13-14.

LENZEN, Fabian. Thanatopraxie. *KLUTH-BESTATTUNGEN* [online]. Berlín [cit. 2022-03-29]. Dostupné z: <https://www.kluth-bestattungen.de/jo/de/thanatopraxie.html>.

LIŠKA, Antonín Liška. KODEX KANONICKÉHO PRÁVA: - CODEX IURIS CANONICIL.P. *Římskokatolická farnost žebrák* [online]. Praha: české katolické nakladatelství, 1993, 1983 [cit. 2022-02-14]. Dostupné z: [http://www.farnostzebrak.cz/dokumenty/cic\(1983cz\).pdf](http://www.farnostzebrak.cz/dokumenty/cic(1983cz).pdf). kán. 1176 § 2, 1241 § 1, 1240 § 1, 1240 § 2, 1242.

LIŠČÁK, Vladimír. *Gog a Magog a středověké představy o posledním soudu v Katalánském atlase (1375)* [online]. Praha: Orientální ústav AV ČR, 26 [cit. 2022-02-23]. Dostupné z: <https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/42349/1/Li%C5%A1%C4%8D%C3%A1k.pdf>.

Marie Svatošová: Životopis. *Databáze knih* [online]. Praha [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/marie-svatosova-3340>.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Sebevražda: Hromadným jevem společenským: Moderní osvěty* [online]. 2. vydání české. Praha: Čin, 1926 [cit. 2022-03-11]. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:af819880-7716-11e5-99af-005056827e52?page=uuid:e7b96ef0-832b-11e5-be6a-001018b5eb5c>.

„Modern Embalming“, was ist das?. *Bestattungs Portal* [online]. Ludwigshafen [cit. 2022-03-29]. Dostupné z: <https://bestattungsportal.biz/waehrend-der-bestattung/thanatologie-thanatopraxie/>.

MICHAELS, AXEL. *Homo Ritualis: Hindu Ritual and Its Significance for Ritual Theory* [online]. Oxford University press, 2016 [cit. 2022-03.-02]. ISBN 0190262621. Dostupné z: file:///C:/Users/iveta/Downloads/homo-ritualis-hindu-ritual-and-its-significance-to-ritual-theory_compress.pdf.

MILTNER, Vladimír. *Malá encyklopedie buddhismu* [online]. Praha: Libri, 2002 [cit. 2022-03-02]. ISBN 80-7277-111-6. Dostupné z: <http://docplayer.cz/921668-Vladimir-miltner-mala-encyklopedie-buddhismu.html>. s. 7-12.

NOPARSTAK, Jennifer. Tikkun Olam: Keywords: Judaism. *Learning TO GIVE: Philanthropy education teaches* [online]. [cit. 2022-02-12]. Dostupné z: <https://www.learningtogive.org/resources/tikkun-olam>.

NEŠPOROVÁ, Olga. Univerzální eschatologie z pohledu současných českých věřících. *Religio: revue pro religionistiku* [online]. Praha: Rozhledy, 2004, 2005, 13(1), 119 - 143 [cit. 2022-02-13]. ISSN 2336-4475. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/125121/2_Religio_13-2005-1_8.pdf?sequence=1. s. 119-126.

NĚMEČEK, Michal. Papež Benedikt XVI.: Joseph Ratzinger. *Víra* [online]. Praha [cit. 2022-04-04]. Dostupné z: <https://www.vira.cz/Benedikt-XVI>.

Olga Nešproová: Pracovníci. *Etnologický ústav: Akademie věd ČR* [online]. Praha [cit. 2022-03-31]. Dostupné z: <http://www.eu.avcr.cz/cs/pracovnici/olga-nesporova/>.

ONDRAČKA, Lubomíra, Luboš KROPÁČEK, Marka ZEMÁNEK, Tomáš HALÍK a Milana LYČKA. *Smrt a umírání v náboženských tradicích: Cesty domů* [online]. Praha: Městská knihovna Praha, 2009 [cit. 2022-02-24]. ISBN 978-80-904616-3-6. Dostupné z: https://issuu.com/cestadomu/docs/cd_smrt_a_umirani_v_nabozenskych_tradicich_issuu.

Pastorace [online]. Karmelitánské nakladatelství, 1019 [cit. 2022-02-13]. Dostupné z: <https://www.pastorace.cz/tematicke-texty/vyznani-viry-credo>.

Parlament ČR. Zákon č. 193/2017 Sb. § 7 písmeno h): Zákon, kterým se mění zákon č. 256/2001 Sb., o pohřbnictví a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony. *Zákony pro lidi* [online]. 2017, 2017 [cit. 2022-02-13]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2017-193>.

Parlament ČR. Zákon č. 256/2001 Sb.: Zákon o pohřbnictví a o změně některých zákonů. *Zákony pro lidi* [online]. 2001, 2001 [cit. 2022-02-13]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2001-256>.

Parlament ČR. Zákon č. 193/2017 Sb. § 8 písmeno a): Zákon, kterým se mění zákon č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony. *Zákony pro lidi* [online]. 2017, 2017 [cit. 2022-02-13]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2017-193>.

Parlament ČR. Zákon č. 285/2002 Sb.: Zákon o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů a o změně některých zákonů (transplantační zákon). *Zákony pro lidi* [online]. Praha, 2002, 2002 [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-285>.

Paul Ludwig Landsberg: Životopis. *Databáze knih* [online]. [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/paul-ludwig-landsberg-55903>.

Prof. PhDr. RNDr. Helena Haškovcová, CSc.: zaměstnanci. *Fakulta humanitních studií Univerzita Karlova* [online]. Praha, 2018, 2018 [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: <https://fhs.cuni.cz/FHS-1377.html>.

Prof. MUDr. Marta Munzarová, CSc.: životopis. *Masarykova Univerzita* [online]. Brno, 2018 [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: <https://fhs.cuni.cz/FHS-1377.html>.

Profesor PhDr., CSc. Jaro Křivohlavý: Pamětníci. *Paměť národa* [online]. Praha, 2013, 2013 [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/krivohlavy-jaro-1925>.

PIGULA, Topi. Co přesně se s lidským tělem děje po smrti? Mozek rychle degeneruje, orgány zahltní bakterie: Zajímavosti. *Zoom magazín: iprima* [online]. Praha, 2022, 21.01.2022 [cit. 2022-03-17]. Dostupné z: <https://zoommagazin.iprima.cz/zajimavosti/co-se-s-lidskym-telem-deje-po-smrti>.

PRICE, Richard. Georges Bataille: (1897-1962). *Academia* [online]. 2020, 2020 [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: https://www.academia.edu/688909/Georges_Bataille_1897-1962.

PŘIDALOVÁ, Marie. Proč je moderní smrt tabu?. *Sociologický časopis: Czech Sociological Review* [online]. 1998, 1998, 34(3), 347-361 [cit. 2022-02-04]. Dostupné z: [doi:10.13060/00380288.1998.34.3.08](https://doi.org/10.13060/00380288.1998.34.3.08).

P. Biskup katolické církve, *Sacrosanctum Concilium*, Konstituce o posvátné liturgii, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. AAS 56 (1964). Dostupné z: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19631204_sacrosanctum-concilium_cs.html.s.97-134.

RICH, Tracey. Life Cycle: Olam Ha-Ba: The Afterlife. *Judaism 101: online encyclopedia of Judaism* [online]. 2020 [cit. 2022-02-12]. Dostupné z: <https://www.jewfaq.org/olamhaba.htm>.

RŮŽIČKOVÁ, Pavla. Co se děje s lidským tělem 12 hodin po smrti. Věc, o které raději nikdo nemluví. *AAzdraví: ŽIVOTNÍM STYLEM KU ZDRAVÍ* [online]. 2021, 18. 8. 2021. Dostupné z: <https://www.aazdravi.cz/co-se-deje-s-lidskym-telem-12-hodin-po-smrti-vec-o-ktete-radeji-nikdo-nemluvi/>.

SOKOL, Jan. Náboženství: Dvojí polarita křesťanské eschatologie. *Jan Sokol* [online]. Praha, 2014, 2014 [cit. 2022-02-13]. Dostupné z: <http://www.jansokol.cz/2014/12/dvoji-polarita-krestanske-eschatologie/>.

Sepulkrální architektura pochází z latinského slova sepulcrum tedy hrob. Cílem sepulkrálního umění je připomenutí zesnulé osoby. Jedná se o funerální plastiky, sochy, sousoší, náhrobky či starobylé smírčí kříže. Krajský úřad kraje Vysočina. Sepulkrální a drobná architektura. *Dědictví vysočiny: Architektura* [online]. Jihlava, 2011, 2011 [cit. 2022-02-08]. Dostupné z: https://www.kr-vysocina.cz/assets/File.ashx?id_org=450008&id_dokumenty=4036370.

SYROVÁTKOVÁ, Eliška. Slovník pojmů: Infaustní prognóza. *Poradenství pro pozůstalé* [online]. 2015 [cit. 2022-02-03]. Dostupné z: <https://www.poradenstvi-pro-pozustale.cz/>.

Súra '6. Dobytek'. *Korán o islámu: Korán v češtině od Médiaoislámu.cz* [online]. Dostupné z: <https://www.koranoislamu.cz/sura/6/page/9/>.

S. STRONG, John. *Relics of the Buddha: Buddhismus* [online]. Princeton, New Jersey: Princeton, N.J. : Princeton University Press, 2004 [cit. 2022-03-03]. ISBN 0-691-11764-0. Dostupné z: <https://archive.org/details/relicsofbuddha0000stro/page/n5/mode/2up>.

STRÜBING, Jörg. Anselm L. Strauss: Abstract. *Researchdate* [online]. University of Tuebingen, 2017, January 2017 [cit. 2022-04-04]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/318184780_Anselm_L_Strauss.

Thanatopraxie & Thanatologie: Hygienische Totenversorgung durch Thanatopraktiker: Thanatopraxie. *Bundesverband Deutscher Bestatter e. V.* [online]. Düsseldorf [cit. 2022-03-29]. Dostupné z: <https://www.bestatter.de/wissen/beerdigung-und-bestattung/thanatopraxie/>.

TODD, Michael. Barney Glaser, 1930-2022: The Guardian of Grounded Theory. *Social Science Space* [online]. Thousand Oaks, 2022, 2022 [cit. 2022-04-04]. Dostupné z:

<https://www.socialsciencespace.com/2022/02/barney-glaser-1930-2022-the-guardian-of-grounded-theory/>.

VAJSEJTLOVÁ, Barbora. Co se děje s tělem a myslí v okamžiku smrti: vztahy. *Idnes* [online]. Praha: MAFRA, a. s., 2009, 19. října 2009 [cit. 2022-03-17]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/onadnes/vztahy/co-se-deje-s-telem-a-mysli-v-okamziku-smrti.A091016_131159_psychologie_pet.

Velká rozprava o Buddhově úplné nibbáně: Maháparinibbána sutta [online]. Praha: DharmaGaia, 1995 [cit. 2022-03-02]. ISBN 80-58905-12-4. Dostupné z: <http://buddhism.lib.ntu.edu.tw/FULLTEXT/JR-AN/101332.htm>.

WERZ, Stefan. Was ist Thanatopraxie?. *Bestattungsdienst Werz* [online]. Metzingen [cit. 2022-03-29]. Dostupné z: <https://www.bestattungsdienst-werz.de/index.php/leistungen/thanatopraxie>.

WENTZ, W. Y. Evans. *The Tibetan Book of the Death* [online]. Oxford: Oxford University press, 2000 [cit. 2022-03-10]. ISBN 0-19-513311-0. Dostupné z: https://www.adivinario.com/download/The_Tibetan_Book_Of_The_Dead.pdf.

ZAHRADNÍČEK, František. Co se odehrává s tělem 12 hodin po smrti. Tabu, o kterém skoro nikdo nechce hovořit: Rady a tipy. *Svět kreativity* [online]. Praha: JJV Group, 2021, 29. června 2021 [cit. 2022-03-17]. Dostupné z: <https://svetkreativity.cz/co-se-odehrava-po-vasi-smrti/>.

Zákon č. 285/2002 Sb.: Zákon o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů a o změně některých zákonů (transplantační zákon). *Zákony pro lidi: Sbírka zákonů* [online]. 2002, 2002 [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-285>.

ZEIDAN, Adam. Mahdī: Islamic concept. *Britannica: The Britannica Group, worldwide leaders in education, knowledge, and information* [online]. Encyclopaedia Britannica [cit. 2022-02-24]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/mahdi>.

ZOPA RINPOCHE, Lama. How to Help the Dying and the Dead. *FPMT: Foundation for the Preservation of the Mahayana Tradition*. [online]. Taos, New Mexico: Education Services, 2001 [cit. 2022-03-02]. Dostupné z: <https://fpmt.org/wp-content/uploads/hope!/a4/booklet/articlesa4bklt.pdf>.